

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK - YUNAN TARİH DERS KİTAPLARINDA
KARŞILAŞTIRMALI ÖTEKİ**

**BETÜL AYANOĞLU
8716002**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. MEHMET HACISALİHOĞLU**

İSTANBUL-2011

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK - YUNAN TARİH DERS KİTAPLARINDA
KARŞILAŞTIRMALI ÖTEKİ

BETÜL AYANOĞLU
8716002

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad
Tez Danışmanı: Doç.Dr. Mehmet Hacısalıhoğlu
Jüri Üyeleri: Doç.Dr. Elçin Macar
Öğr.Gör.Dr. Evren Balta Paker

İmza

İSTANBUL
HAZİRAN 2011

ÖZ

TÜRK YUNAN TARİH DERS KİTAPLARINDA KARŞILAŞTIRMALI ÖTEKİ BETÜL AYANOĞLU

Mayıs, 2011

20. yüzyılda sosyal bilimler alanında disiplinlerarası yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatla yaşam bulan ve giderek bağımsız bir bilim dalı olma yolunda ilerleyen imgebilim ulusal tarih yazımında *biz* ve *öteki* inşasına karşılaştırmalı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın da kuramsal altyapısını oluşturan imgebilim insanların kendilerini ve karşılarındakileri nasıl betimlediklerini anlamak için yol gösterici niteliktedir.

Bu çalışmada 2009 – 2010 eğitim öğretim yılında, Türkiye’de ve Yunanistan’da ilk-orta-lise düzeyinde zorunlu olarak okutulan tarih ders kitaplarında karşılaştırmalı olarak Osmanlı/Türk ve Bizans/Yunan imgeleri incelenmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye ve Yunanistan’da okutulan tarih ders kitaplarında *biz* ve *öteki* imgelerinin nasıl aktarıldıkları tespit etmek ve karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Buna bağlı olarak çalışmanın temel malzemesini Türkiye ve Yunanistan’da devletlerin ilgili bakanlıkları tarafından hazırlatılan, bastırılan ve ülke genelindeki bütün okullara ücretsiz olarak dağıtılan tarih ders kitapları teşkil etmektedir. Çalışma iki ülkenin kendilerini ve birbirlerini nasıl gördüklerini belirlemeye yöneliktir. Dolayısıyla çalışmaya konu olan ülkelerin kesişen geçmişlerinde yer alan savaşlar araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Savaşların tarih ders kitaplarına aktarımında yer verilen imgelerin çözümlenmesinde metin ve söylem analizi tekniklerinden faydalanılmış; anlatımları açıklayan ya da destekleyen görsel malzemeler de değerlendirme kapsamında tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İmgebilim, Biz / Öteki, Türk Tarih Ders Kitapları, Yunan Tarih Ders Kitapları.

ABSTRACT

THE IMAGE OF THE OTHER IN TURKISH AND GREEK HISTORY TEXTBOOKS

BETÜL AYANOĞLU

Mayıs, 2011

Interdisciplinary approaches in the field of social sciences are seen to come forward in 20th century. Imagology that arose from comparative literature and advanced increasingly towards an independent branch of science has brought a comparative perspective to *self* and *other* construction in national history writing. In this context, imagology that constitute the theoretical basis of this study guides to understand how people describe themselves and the opposites.

Images of Ottomans/Turks and Byzantines/Greeks, in primary and secondary education level history textbooks that are instructed compulsorily in 2009- 2010 academic year in Turkey and Greece, are examined comparatively in this study. The aim of the study is to detect and analyze comparatively how *self* and the *other* images are cited in history textbooks that are in use in Turkey and Greece. Accordingly, the basic material of the study is the history textbooks that are produced and distributed free of charge to nationwide schools by the related ministries of Turkish and Greek states. The study intends to determine how these states see themselves and each other. Therefore, the wars that occurred in the intersecting past of the subject states comprise the basis of the research. Text analysis and discourse analysis techniques are used to analyze the images of wars in the history textbooks; visual materials that describe or support the expressions are also kept under review.

Key Words: Imagology, Self / Other, Turkish History Textbooks, Greek History Textbooks.

ÖNSÖZ

Gerçek hayatta hiç karşılaşmamış iki ülke çocuklarının küçük yaşta edindiği ve içinde yaşadıkları toplumun katkılarıyla zaman içerisinde pekiştirdikleri birbirlerine karşı önyargı ve algılamaların nasıl oluştuğu bu çalışmanın hareket noktası olmuştur. Hemen her Türk ya da Yunan gencinin yerleşik bir Yunan / Türk imgesine sahip oluşunu şekillendiren temel taşlardan birini kuşkusuz temel eğitim kademesinde öğrenilen ötekine dair bilgiler teşkil etmektedir. Komşu iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan'ın geçmişlerindeki ortaklıkların ayrılıklar üzerinden okunması ve kurgulanması buna katkı sağlamaktadır. Benzerliklerin ve olumlulukların göz ardı edildiği ulusal tarih yazımında bu durum daha belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Bu çalışma, sistematik olarak ilköğretim-seviyesinde okutulan tarih ders kitaplarını inceleyerek bu anlamda mevcut imgeleri tespit etme merakıyla başlamış ve gelişmiştir.

Yürütücüsü olduğu seminer dersinde imgebilim ve ders kitapları araştırmalarıyla tanışmamı sağlayan, bir ödev ile başlayan bu tez çalışmasının oluşmasında ve şekillenmesinde en büyük paya sahip olan değerli hocam, danışmanım Doç. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu'na eşsiz katkıları, sabrı ve anlayışı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde üzerimde emeği bulunan, doğrudan ya da dolaylı katkılarda bulunan İstanbul Üniversitesi Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı'ndaki hocalarıma, yine aynı üniversitenin İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümündeki hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Her konudaki olağanüstü yardımlarından ötürü değerli hocalarım Sayın Magda ve Ari Çokona'ya, Sayın Dr. Stavros Yolcuoğlu'na, yaşamımda yepyeni ufuklar açan Doç. Dr. Mine Yazıcı'ya ve Doç. Dr. Alev Bulut'a ayrıca teşekkür ederim.

Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programına kabulümde göstermiş oldukları nezaket ve anlayıştan ötürü Sayın Prof. Dr. Haldun Güllalp'e, Doç. Dr. Çiğdem Nas'a ve Doç. Dr. Ozan Erözden'e; bu yeni disiplinde yol almamda büyük rol oynayan, destek ve yardımlarını esirgemeyen

hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. Burak Ülman’a, Doç. Dr. Elçin Macar’a, Doç. Dr. Fuat Aksu’ya ve Prof. Dr. Gencer Özcan’a minnettarlığımı belirtmek isterim.

Bu uzun süreçte beni yalnız bırakmayan ve yüreklendiren büyük ailemin fertlerine, Sayın Orhan Gökdemir’e, Yrd. Doç. Dr. Erkan Bükler’e, manevi annem Liza Voudouris’e ve hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Dr. İmren Özer’e; yeni üniversitemdeki değerli kazancım, arkadaşım Yasemin Konukçu’ya bu çalışmada göstermiş olduğu müthiş özveri ve yardımlarından dolayı gönül borcumu ifade etmek isterim.

Betül Ayanoglu

İstanbul, Mayıs 2011

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. İMGE ÇALIŞMALARI VE TARİH DERS KİTAPLARI ARAŞTIRMALARI	5
2.1. İmgebilimin Oluşumu	5
2.1.1. Bir Disiplin Olarak İmgebilim	7
2.1.2. İmgebilim Metodolojisi	11
2.1.3. İmgebilim Perspektifinden Öz ve Öteki	14
2.2. Tarih Ders Kitapları Araştırmaları	17
2.2.1. Yunanistan’da Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları	21
2.2.2. Türkiye’de Tarih Eğitimi ve Tarih Ders Kitapları	24
3. KONSTANTİNOUPOLİ’NİN DÜŞÜŞÜ/İSTANBUL’UN FETHİ (1453)	28
3.1. Konstantinoupoli’nin / İstanbul’un Önemi	30
3.2. Osmanlı ve Bizans İmparatorlukları	32
3.3. II.Mehmet ve XI.Konstantinos Paleologos	39
3.4. Savaşın Sıcak Yüzü	44
3.5. Bölüm Değerlendirmesi	55
4. HELEN DEVRİMİ/YUNAN İSYANI (1821 – 1830)	57
4.1. Helen/Yunan Hareketinin Boyutları	57
4.1.1. Hareket Öncesi Sosyal Yapı	57
4.1.2. Hareketin Karakteri	62
4.2. Helen/Yunan Hareketinin Aşamaları	64
4.2.1. Hareketin Hazırlıkları	64
4.2.2. Hareketin Gelişimi	66
4.2.3. Hareketin Sonuçları	85
4.3. Bölüm Değerlendirmesi	88

5. KÜÇÜK ASYA FELAKETİ / KURTULUŞ SAVAŞI (1919 - 1923).....	89
5.1. Vatan	90
5.2. Batı Anadolu	92
5.3. Doğu Karadeniz	97
5.4. İzmir Savaşı (1919 – 1923)	102
5.4.1. Yunanların İlerleyişi (1919 – 1920)	103
5.4.2. Ara Dönem (1920 – 1922)	113
5.4.3. Türklerin İlerleyişi (1922 – 1923)	120
5.5. Bölüm Değerlendirmesi	125
 6. SONUÇ	127
 KAYNAKÇA	131
 ÖZGEÇMİŞ	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1: Türk ve Bizans Güç Dengesi.....	34
Şekil 2: İstanbul’u Kuşatma Planı.....	34
Şekil 3: Konstantinos Paleologos.....	42
Şekil 4: Konstantinoupoli Kuşatması.....	47
Şekil 5: II. Mehmet’in İstanbul’u Fethi’nin Temsili Resmi / Muhammed Gemilerin Karadan Haliç’e Geçişini İzliyor.....	49
Şekil 6: Türklerin Konstantinoupoli’ye Girişi.....	54
Şekil 7: Patrik V. Grigorios.....	70
Şekil 8: Hios’un Boğazlanması.....	73
Şekil 9: Hristos Kapsalis Baruthaneyi Havaya Uçuruyor.....	81
Şekil 10: Messolonghi Kuşatmasının Yarılması.....	82
Şekil 11: Felaketin Öncesinde İzmir Rıhtımı.....	94
Şekil 12: Yunan Ordusunu Rum Çeteleri İle Gösteren Fotoğraf.....	96
Şekil 13: Pontus Cumhuriyeti’nin Haritası.....	101
Şekil 14: Helen Asker Bölükleri İzmir’de, 2 Mayıs 1919.....	104
Şekil 15: Bir Gazete Haberi (16 Mayıs 1919).....	105
Şekil 16: 1908 Türk Anayasasının İlânı Konulu Alegorik Litografi.....	110
Şekil 17: Kurtuluş Savaşında Sakarya Meydan Muharebesi.....	118
Şekil 18: İzmir’in Kemalciler Tarafından İşgalinden Sonra Helen Mülteciler Tedirginlikle Kurtarılmaya Yolunu Gözlüyorlar.....	123

1. GİRİŞ

Köklü bir geçmişe sahip oldukları varsayılan ve karşılıklı ilişkilerinin şekillenmesinde ortak geçmişlerinin belirleyici olduğu görülen Türkiye ve Yunanistan, kimlik aidiyetlerinin kurgulanmasında bu ortak geçmişi bir kaynak olarak kullanmaktadır. Bu ortak geçmiş bilimsel, objektif sabit bir olgu değil tam aksine ülkelerin siyasi yumuşama ve gerilimlerine bağlı olarak değişkenlik gösteren bir araç olarak kullanılmaktadır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümlenebilmesinde en önemli engellerden birisini iki ülke halkının ve yöneticilerinin birbirlerine ilişkin değer yargılarının ve algılamalarının oluşturduğu kabul edilmektedir. Öğrenilmiş yargı ve algılamalar büyük ölçüde *biz* ve *öteki* ayırımına dayanmakta ve karşılıklı ilişkileri şekillendirmektedir. Bu değer yargılarını öğrenme sürecinin kaynaklarından biri ise temel öğretim kurumlarıdır. Bu kurumlarda zorunlu tutulan öğrenme süreçleri ve okutulan ders kitapları yaratılan *öteki* kimliğinin günlük yaşamdaki konumunu belirlemekte ve reel gerçekliğin sınıandığı bir ölçüt haline gelmektedir.

Ders kitaplarında *öteki* çalışmaları Türkiye ve Yunanistan’da araştırmacıların ilgilerini cezbeden, kimi zaman siyasilerin de katılımıyla kamuoyunda da yer edinen nitelikli bir konudur. Son yirmi yıl içerisinde ders kitapları üzerine çalışmalar iki ülkenin ilişkilerinde gündem oluşturmuştur. Bunun en yakın örneği bu çalışma sırasında Mayıs 2010 tarihinde Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Atina ziyareti esnasında Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu ile yaptığı basın toplantısında *ders kitaplarındaki düşmanca ifadelerin kaldırılması* yönünde iki tarafın katılımıyla ortak bir heyet kurulacağı ifade edilmiştir¹.

¹ “Türkiye’de barışçı tarih ders kitabı yazımı konusu, ilk defa 1943 Maarif Şurası’nda Sadrettin Celal Antel’in Milletler Cemiyetine bağlı olarak Entelektüel İş Birliği Komisyonunun tespit ettiği esaslardan söz etmesi ile gündeme gelmiştir”. Bkz. Mustafa Safran, Bahri Ata, “Barışçı Tarih Öğretimi Üzerine Çalışmalar: Türkiye’deki Tarih Ders Kitaplarında Yunanlılara İlişkin İfadelere Yönelik Öğrenci Görüşleri”, www.acikarsiv.gazi.edu.tr/dosya/BARISCITARIH.doc [10.05.2011]; 2000’li yılların ikinci yarısında ise Halil Berktaş ve Christina Koulouri, Türk - Yunan tarih ders kitaplarına ilişkin

Çalışma, gerek kapsam gerekse incelenen dönem itibarıyla öncüllerinden farklılıklar ihtiva etmektedir². Öyle ki araştırma evrenini teşkil eden 2009-2010 eğitim öğretim yılına ait iki ülke kitaplarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi henüz gerçekleştirilmemiş bir çalışmadır.

Araştırmanın ana amacı, aidiyet ve ortak bellek aktarımının temel araçlarından biri olarak görülen tarih ders kitaplarının ne tür söylemler-görseller ihtiva ettiğinin ve zihinlerde nasıl bir öz-öteki imgesinin şekillenmesine katkı sağladığının örneklerle saptanmasıdır. Çalışmanın temel sorusu, iki ülkede çoğu zaman dile getirilen tarih ders kitaplarında hakaret ve küçük düşürücü nitelemeler bulunduğu yönündeki söylemlerin 2009-2010 öğretim yılı itibarıyla geçerli olup olmadığıdır. Buradan hareketle milli kültür aktarma fonksiyonunun resmi bir uygulaması olarak öğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarındaki *biz* ve *öteki* imgeleri incelenecektir.

Araştırmaya esas olacak veriler, Türkiye ve Yunanistan’da 2009-2010 öğretim yılında ilköğretim birinci kademedede (ISCED³ 1⁴), ilköğretim ikinci/ortaöğretim birinci kademedede (ISCED 2⁵) ve ortaöğretim ikinci kademedede (ISCED 3⁶) okutulan tarih ders kitapları taranarak elde edilecektir.

Araştırmada, metin ve söylem analizi yoluyla *biz/öteki* konusunda kullanılan sözcükler, sıfatlar, zamirler ve fiiller, konuların nasıl bir üslup ve tonla aktarıldıkları ele alınacak olup; her tür görsel malzeme (harita, çizim, vs.) değerlendirme kapsamında tutulacaktır. Türk ve Yunan tarih ders kitaplarında öğretilen bilgilerin doğruluğu yahut yanlışlığı dikkate alınmayacak, yalnızca anlatılardaki *biz* ve *ötekinin* nasıl konumlandırıldığı ve dillendirildiği saptanmaya çalışılacaktır.

Orijinal (Yunanca ve Türkçe) metinler üzerinden gerçekleştirilecek olan bu çalışmada, Yunanca alıntılar araştırmacı tarafından tezin diline çevrilerek

ortak tarihi birlikte yazmak ve mevcut olumsuzlukların tespitine yönelik uzun soluklu bir çalışma başlatmışlardır.

² İki ülkenin tarih ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak incelenmesine dair sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılabilmektedir. Bkz. Herkül Millas, “History Textbooks in Greece and Turkey”, *History Workshop Journal*, vol. 31, issue 1 (Oxford: Oxford University Press, Spring 1991): 21-33; Penelope Stathis, Nilüfer Çağlar, “Yunan [Ve Türk] Tarih Ders Kitaplarında ‘Ben’ ve ‘Öteki’ İmgeleri”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 125-133.

³ Avrupa Birliği üyeleri tarafından benimsenen Uluslararası Eğitim Standardı Sınıflandırması (International Standard Classification of Education).

⁴ Türkiye için 1, 2, 3, 4 ve 5. sınıflar, Yunanistan için ise 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. sınıflardır. Bahsi geçen sınıflar, her iki ülke için de zorunlu eğitim kapsamındadır.

⁵ Türkiye için 6, 7 ve 8. sınıflar, Yunanistan için ise 7, 8 ve 9. sınıflardır. Bahsi geçen sınıflar, her iki ülke için de zorunlu eğitim kapsamındadır.

⁶ Türkiye için 9, 10, 11 ve 12. sınıflar, Yunanistan için ise 10, 11 ve 12. sınıflardır.

verilecektir. Her dilin, gerçekler dünyasını içinde bulunduğu topluma göre yansıttığı, yani toplumların dünyayı kendi ana dillerinde gördükleri ve dil ile düşünce arasında sıkı bir bağ olduğu görüşünden hareketle araştırmada yer alacak çeviriler, bu bağ muhafaza etmek adına yeterlik kıstasını esas alan, kaynak odaklı (kaynak metne ve kültüre yakın) çeviriler olacaktır. Doğrudan aktarma yöntemiyle sunulan orijinal metin parçacıkları içerisindeki eklentiler ve eksiltmeler köşeli parantez kullanılarak metin içi öğelerden ayrıştırılacak, orijinal metinde bulunan normal parantez kullanımları ise aslına uygun olarak normal parantez işareti şeklinde muhafaza edilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, bu araştırmanın temel dayanağını oluşturan imgebilim kuramı ve tarih ders kitapları araştırmaları yer alacaktır. İmgebilim, oluşumu ve müstakil bir disiplin olma yolundaki gelişimi açısından incelenecektir. Bu bağlamda tarih ders kitaplarında *ötekilik* üzerine yapılan çalışmalar ve sırasıyla Türkiye ile Yunanistan'daki tarih dersi eğitim süreci aktarılacaktır.

Çalışmanın diğer bölümlerinde ise iki ülkenin ortak tarihinin şekillenmesinde en temel köşe taşlarını oluşturan savaşlar incelenecektir. Türk ve Yunan halkı, diğer pek çok komşu ülke halkından farklı olarak, vârisleri oldukları imparatorluklar itibarıyla, tarihe birlikte tanıklık etmiş, gerek karşı karşıya gerekse yan yana asırlar süren, uzun bir dönemi birlikte yaşamışlardır. Komşu halkların birbirleri hakkındaki görüş, fikir ve düşünceleri de işte bu yaşanmışlıklar neticesinde gelişmiştir.

Ortak benlik ve aidiyet duygusunun teşkil edilmesinde büyük rol oynayan ortak geçmiş, ders kitapları aracılığıyla yeni kuşaklara aktarılırken, hem *biz* hem de *öteki* imgesinin yaratılması aşamasında tercih edilen nitelemeler, zaman içerisinde kalıpyargılara dönüşerek yaşamın çeşitli sahalarında istem dışı karşımıza dikilir. Şüphesiz imgelerin yaratılmasında tek mecra ders kitapları değildir. Ancak ders kitaplarının ayırıcı farkı, resmi, zorunlu ve ücretsiz olarak ilgili ülkenin bütün öğrencilerine ulaştırılan yegâne kaynaklar olmalarıdır. Tarih ders kitaplarındaki imgelerin yaratılmasında en fazla rolü üstlenen konuların başında savaşlar gelir. Soyut karşıtlığı, somuta dönüştüren savaşların anlatımı esnasında haklılık-haksızlık, güçlülük-güçsüzlük, iyilik-kötülük, doğruluk-yanlışlık gibi imgeler dolaylı yahut dolaysız şekilde kendilerine yer bulur.

Türk ve Yunan tarih ders kitaplarında karşılıklı imgelerin öne çıktığı olayların en önemlilerinden ilki, Osmanlı ve Bizans İmparatorlukları arasında yaşanan *Konstantinoupoli'nin Düşüşü/İstanbul'un Fethi*'dir (1453). İkincisi, Türk tarih ders kitaplarında “Yunan İsyanı”, Yunan tarih ders kitaplarında ise “Helen Devrimi” adıyla anılan 1821–1830 yılları arasında yaşanan savaşlardır. Üçüncüsü ise Türk tarih ders kitaplarında “Kurtuluş Savaşı” ve “Pontus Meselesi”, Yunan tarih ders kitaplarında “Küçük Asya Savaşı/Felaketi” ve “Pontus Sorunu” olarak adlandırılan savaşlardır (1919-1923). Bu üç savaş, alt başlıklar halinde ele alınacak, Yunanlılar/Türkleri nitelenmek için kullanılan kalıpyargılar, açık ve örtük ifadeler incelenecektir. İncelenen savaşlar, ders kitaplarında kapsadıkları alanlar ve içerdikleri imgeler ile orantılı olarak araştırmada yer alacak, diğer bir ifadeyle başlıkların çalışmada kapsadığı alan araştırmacının tasarrufu dışında olacaktır.

2. İMGE ÇALIŞMALARI VE DERS KİTAPLARI ARAŞTIRMALARI

İmgebilim perspektifinden ders kitapları incelemeleri, var olan toplumsal kalıpların saptanması ve sorgulanması, yerleşik gerçekliğe ilişkin genel kanaatlerin ve davranış biçimlerinin açıklanması amacıyla yönelik olarak şekillendirilmiştir. Şüphesiz bu arayışın temellendirilmesinde disiplinler arası çalışmaların yanı sıra siyasal, kültürel teknolojik ve bir ölçüde dilsel sınırların ortadan kalkması gibi toplumların dönüşümüne dayanan gelişmeler yatmaktadır. Dolayısıyla imgebilim metinlerde yer alan toplumsal ön yargıları ve kalıp yargıları yeni bir analiz düzeyinde inceleme konusu yapmaktadır. Bu analiz düzeyi imgeyi temsil eden sunusal gerçekle o gerçeğin yaratmış olduğu kolektif algıya odaklanmaktadır. Bu sebeple, imgebilim, toplumların karşılıklı olarak sahip oldukları basmakalıp düşüncelerin kaynağını, işlevini ve etkisini tespit etmek açısından yol gösterici niteliktedir.

Bunun yanı sıra kültürel ve ulusal karakterlerin kurgulanmasında temel araçlardan biri olan tarih ders kitapları mevcut kalıp yargıların güvenilirlik ve geçerlik sorgulamasından muaf olarak yeniden üretilmesinde ve yerleştirilmesinde etkin bir role sahiptir. Çünkü tarih ders kitapları hedef kitlesi ve öğretim metodolojisi açısından bilimsel eğilimleri göz ardı edebilir niteliktedir. Özellikle tarih öğretiminin yapıldığı yaş aralığı ile toplumun bütün bireylerini kapsadığı düşünüldüğünde devlet birey ve öteki arasındaki etkileşim ve kopuklukların tanzim edilmesi için oldukça ideal olduğu görülebilir. Bu bakımdan ders kitapları ve tarih öğrenimi salt bir bilgi aktarımı olarak değerlendirilemez. İmgebilim ile birlikte düşünüldüğünde ise tarih ders kitapları tarih bilimi aracılığı ile yaratılmış ve değiştirilmesi zor genel kanaatlerin yansıdığı bir ayna olarak değerlendirilebilir.

2.1. İmgebilimin Oluşumu

İmgebilimin ortaya çıkışı, içinde bulunulan siyasal ortamın ulusal nitelendirmeleri eleştirel bir bakış açısı ile ele almaya başlamasından ve insanların açıklayıcı modeller olarak ulusal karakterlerin gerçekliğine inanmayı terk ederek, bu ulusal karakterlerin

kurgusal olduğu saptamasına varmalarından sonra gerçekleŖebilmiřtir. İlk olarak edebiyatçılar, II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar içerisinde bu aşamaya eriřmiřlerdir⁷. 20. yüzyılın ortalarından itibaren, imgebilim, ulusal-etnik-ırkçı kimliğin karakterini anlamak ve analiz etmek için akademik bir alana dönüşmüřtür⁸.

Bu dönüşümün başlangıcı ise toplumsal yapıdaki değişimlere dayanmaktadır. 20. yüzyılda, özellikle soğuk savaş sonrası ideolojik kutuplaşmaların ortadan kalkması, kadın hakları ve etnik azınlıklar gibi pek çok ötekileştirilen grup arasındaki bilinç yükselişi kimlik siyasetinin artmasına neden olmuştur. Giderek genişleyen çoğulcu ve medyatik bir kültürel yapıda, kimlik kavramı, ulusal tanımlamalardan ziyade var olan kültürel yapıya ve geleneğe dayalı olarak yeniden tanımlanmıştır. Ulusal kimliğin yeniden sınıflandırılmaya tâbi tutulması yeni alt sınıflandırmaların ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Buna bağlı olarak kimlik kavramı son otuz yıldır eski deneyüstü-özcü (transcendent-essentialist) bağlamdan ziyade dolaylı bir inşacılık bağlamında anlaşılmaya başlanmıştır. Fakat kültür kavramı gibi kimlik kavramı da bir kez daha sınırları keskin terimler arasında görölmektedir⁹.

Sosyal ve siyasal gelişmeler, kimliğin, sosyal - siyasal - kültürel ilişkilerde otonom bir itici güç olarak geri dönüşünü tetiklemiştir. Hem Komünizmin çöküşü, hem de süregelen Avrupa bütünleşme süreci, milliyetçi tutumların yeniden canlanmasına yol açmışlardır. Mobilizasyon, globalizasyon ve modern Batı toplumlarının çok kültürlü doğasının da benzer şekilde etnisiteye hatta dine atfedilen önemi de dirilttiği söylenebilir¹⁰.

Bu yeni dönem, aydınlanma döneminin felsefe ve edebiyat alanlarında ortaya çıkan Batı-Doğu, barbar-medeni farklılaştırmasının yarattığı sorunsala¹¹ bir tepki olarak da düşünölebilir.

⁷ Joep Leerssen, "Imagology: History and Method", *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, ed. Manfred Beller, Joep Leerssen (Amsterdam: Rodopi, 2007): 21.

⁸ Lachlan R. Moyle, "An Imagological Survey of Britain and the British and Germany and the Germans in German and British Cartoons and Caricatures, 1945 - 2000" (Doktora Tezi, Fachbereich Sprach- und Literaturwissenschaft Universität Osnabrück, 2004), 9.

⁹ Joep Leerssen, "The Downward Pull of Cultural Essentialism", *Image into Identity. Constructing and Assigning Identity in a Culture of Modernity*, ed. Michael Wintle (Amsterdam: Rodopi, 2006): 43-45, <http://books.google.com.tr/books> [20.05.2010].

¹⁰ Leerssen, "Imagology: History and Method", 24-25.

¹¹ Gordana Đerić, "Development of Stereotypes – Multidisciplinary Approach", http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Djeric_en.pdf [01.05.2011].

Buna paralel, son dönemlerin yazınsal çalışmalarında yepyeni bir düzenleme ortaya çıkmıştır. Klasik filolojiler, dilbilim ile yazınsal çalışmalar arasında bir ayrım görmeye başlamışlardır. Böylece karşılaştırmalı - edebiyat araştırmasının, yazın alanındaki kuramların genelleştirilmesine hizmet ettiği fikri de bölünmüştür. Artık imge kuramı daha çok kendi kendine yetme peşindedir. Yazınsal - tarihsel verilerin karşılaştırmalı kullanımından ileri gelen kestirimlere daha az; çağdaş kültürel felsefenin metinsel yoruma uyarlanabilirliğine ise daha çok dayanmaktadır¹².

Artık edebiyat çalışması, kendileri de kültürel dönüşüm içerisinde olan ve yazınsal kaynaklara giderek artan bir ilgi gösteren sosyal veya tarihsel bilimlere yakınlaşmıştır. Pek çok alanda, ulusal farklılıklara ve imgelere ya da ulusal karakterlerin stereotiplerine¹³ karşı bir ilgi fark edilmektedir¹⁴.

2.1.1. Bir Disiplin Olarak İmgebilim

Pek çok disiplin tarafından kullanılan imgebilime, özgün bir bilim dalı olarak yaklaşılması hususunda henüz ortak bir anlayış geliştirilmemiştir. İmgebilimin özgünlüğü ile ilgili tartışmaları üç farklı ekolde ele almak mümkündür. Fransız ekolü öncülerinden Jean Marrie Carré'ye göre, imge bir edebiyat incelemesidir. Rene Wellek'in temsil ettiği Amerikan ekolünde ise imgenin, tarih ve sosyoloji incelemesi olduğu görüşü hakimdir. Hugo Dyserinck'in de içinde bulunduğu Alman ekolüne göre ise imge incelemelerini köken olarak karşılaştırmalı edebiyat incelemelerine dayandırır¹⁵. Bu üç ekol imgebilime farklı açılardan yaklaşmakla birlikte imgebilimin özgün bir bilim dalı olmadığı konusunda birleşmektedir. Buna karşın Daniel Henri Pageaux'nun başlattığı bağımsız bir bilim dalı olarak imge çalışmaları William L. Chew III ve Joep Leerssen tarafından geliştirilerek imgebilimin müstakil bir bilim dalı olarak ele alınmasını gündeme getirmiştir.

İmgebilim, sosyal bilimler açısından geniş bir alanı kapsamaktadır. Özellikle son dönemlerde giderek karmaşık hale gelen insan yaşantısının sosyal ve siyasal yapısını açıklamak için toplumsal olaylara ve olgulara tek bir sosyal bilim çerçevesinden

¹² Leerssen, "Imagology: History and Method", 24.

¹³ Yunanca kökenli stereotype (στερεότυπος = stereotipos) kelimesinin Türkçe karşılığı olan basmakalıp/kalıpyargı kelimesinin iki anlamı mevcuttur: "1) Özgünlüğü olmayan, değişiklik göstermeyen, bilineni tekrarlayan, klişe; 2) Kullanıla kullanıla etkinliğini ve anlam özelliğini yitirmiş söz." Bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=35651> [23.04.2009].

¹⁴ *age*.

¹⁵ Serhat Ulağlı, *İmgebilim "Öteki"nin Bilimine Giriş* (Ankara: Sinemis Yayıncılık, 2006), iv.

bakmak yetersiz kalmaktadır¹⁶. İmgebilim, bu eksikliğin tamamlanmasında disiplinler arası yönüyle farklı boyutlarda sosyal bilimlerin verilerinden yararlanarak araştırmacılara yeni kapılar açmaktadır. Bu durumu Herkül Millas şu satırlarla ifade etmektedir¹⁷:

“[B]ütün olaylar tarihsel bir çerçeve içinde geliştiklerine göre tarih ve tarih bilimini, ilgili ülkenin edebiyat ve kültür tarihini, özellikle bilinçaltı, önyargı, fobiler gibi konuların işlenişi açısından ruh bilimi ve toplumsal ruh bilimi, kullanılan sözcüklerin ve kavramların açıklanmasına ışık tuttuğu derecede felsefeyi ve semiyolojiyi, ulusal düzeyde ilişkilerin gelişimini açıkladığı derecede uluslararası ilişkileri, ulusal kimlik, yurttaşlık, dost/düşman gibi kavramlara açıklık getirdiği derecede siyaset bilimidir”.

Kula’ya göre, “imgebilim çeşitli kültürlerde geçerli olan toplumsal ilişkileri düzenleyiş, insana bakış, sorunları algılayış, estetik beğeni, değerler dizgesi gibi alanları içerir. Bu alanlarda geliştirilmiş olan bilimsel bilgilerden yararlanır”¹⁸.

Moyle’ye göre, karşılaştırmalı imge çalışmaları, ulusların birbirleri arasındaki sosyo-kültürel farklılıklara ve aynı zamanda benzerliklere ve kendilerini nasıl gördükleri ile birbirlerini nasıl gördüklerine dikkatleri çekerek karşılıklı iyi ilişkilerin gelişmesine ve ulusların birbirlerini daha iyi anlamalarına hizmet etmelidir¹⁹. Bu açıdan söylemler üzerinden oluşturulan toplumsal bilincin ve öteki algısının yapısını çözümlemeye yöneliktir.

İmge²⁰ kavramı, dilsel, sembolik ve anlambilimin kapsamında bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bir durumu veya nesneyi ifade etmek için kullanılır²¹. Bir kavramın, nesnenin veya bir durumun ifade ettiği değeri, sembolik anlamını ve vurgulanmak istenen içeriği verir, İmgelerin dinamik ve değiştirilebilir olduğu söylene de aslında büyük oranda statiktirler ve kolayca bir kalıpyargıya

¹⁶ John Osborne, Michael Wintle, “The Construction and Allocation of Identity through Images and Imagery: an Introduction”, *Image into identity. Constructing and assigning identity in a culture of modernity*, ed. Michael Wintle (Amsterdam: Rodopi, 2006): 15-16, <http://books.google.com.tr/books> [23.05.2010].

¹⁷ Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 17.

¹⁸ Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi I* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992), 18.

¹⁹ Lachlan R. Moyle, “An Imagological Survey of Britain and the British and Germany and the Germans in German and British Cartoons and Caricatures, 1945 - 2000” (Doktora Tezi, Fachbereich Sprach- und Literaturwissenschaft Universität Osnabrück, 2004), 28.

²⁰ Kelimenin dört farklı anlamı bulunmaktadır: “1) Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya; 2) Genel görünüş, izlenim, imaj; 3) Gerçekle ilişkisi olmadığı halde insanın zihninde tasarlayıp canlandırdığı şey; 4) Ortada açık bir uyaran olmadan, eski bir duyusal – algısal yaşantının zihinde yeniden canlanan biçimi.” Bkz.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=167702> [23.04.2009].

²¹ Süleyman Yıldız, “Made in Germany İmgesi”, *Bellek Mekân İmge*, ed. Mahmut Karakuş, Meral Oralış (İstanbul: Multilingual, 2006): 112.

dönüşebilirler²². Bunun yanı sıra imgeler, onları yaratan veya yineleyen yazarların kendi iç dünyalarını yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda yaşanan dönem ve toplumsal yapıya ilişkin eğilimleri de gösteren mekanizmalardır²³.

İmge bir yönü ile biçimsel olarak hayal edilen veya tasarlanan görüntü, kavram ya da tanımlama, diğer yönüyle bu tasarının kendisini ifade etmektedir. İmge kavramı temsillerin yorumlanması, anlama süreci ve sistematik bir biçimde incelenmesi olduğundan göstergebilimi²⁴ de akla getirmektedir²⁵.

Logvinov'a göre hedef yabancı imgesinin araştırılmasıdır. Bu yabancı imgesi kültürlerarası iletişim sonucunda oluşan stereotip, klişe ve önyargıları içeren bir yapıdır. İşte imgebilim de bu stereotiplerin farklı etnik ve sosyal grupları nasıl ayırt edebildiği, kimlik farklılıkları bağlamında fonksiyonlarını ve ulusların birbirlerini karşılıklı olarak nasıl algıladıklarını inceler²⁶.

İmgebilim, yazın yoluyla oluşan algıların bahsi geçen kavramlar üzerinden yerleşik inanç haline gelmesini ifade ettiğinden metin ve söylem analizi odaklıdır. Aynı zamanda ders kitaplarında açık bir şekilde ifade bulan stereotipler aslında sınanabilir çalışmaların ya da gerçek dünyanın izdüşümü olmaktan ziyade siyasal/kurumsal yapıların siyasal eğilimlerinin veya yazarların öznel birikimlerinin bir yansımasıdır²⁷. Dolayısıyla imgebilim, öteki imgesi (hetero-image) ile öz imgesi (auto-image) arasındaki dinamiklere odaklanmıştır. Stereotipler gelenekselleşmiş söylemlere ve onların nasıl sunulmak istendiğine dayanmaktadır. Lipmann, stereotip kavramını dünyanın basitleştirilmiş bir resmi olarak tanımlar. Ancak bu resmin grupları genellemesi çoğunlukla adil değildir ve hiçbir mantık içermeyen bu genellemeler yeni bilgiye karşı direnir ve tavır koyar. Stereotiplerin aktarımı ise kültürel olarak

²² Nedret Kuran Burçoğlu, "İmagoloji Nedir?", *Boğaziçi Üniversitesinden Haberler Dergisi*, s. 1 (Ocak, 1994): 4-5.

²³ Ulağlı, *age*, 9.

²⁴ Göstergebilim ile İmgebilim farklılıkları için Bkz. Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si* (İstanbul: Simavi Yayınları, 1992), 6-20; Ulağlı, *age*, 122-126.

²⁵ Muharrem Öcalan, "Çocuk Algılamasında İmgelerin Önemi, Eğitimbilimsel Açıdan Çocuk Edebiyatında İmge Kullanımı", http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/muharrem_ocalan_cocuk_imge.pdf [07.03.2009].

²⁶ Michail Logvinov, "Studia Imagologica: Zwei Methodologische Ansätze zur Komparatischen Imagologie", *Germanistisches Jahrbuch GUS 'Das Wort'* (2003): 204'den aktaran Engin Bölükmeşe, "Barbara Frischmuth'un 'Das Verschwinden Des Schattens IN Der Sonne' Eseri ile Emine Sevgi Özdamar'ın 'Seltame Sterne Starren Zur Erde' Eserlerinde Yabancı İmgesi" (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2009), 6.

²⁷ Manfred Beller, "Foreword", *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, ed. Manfred Beller, Joep Leerssen (Amsterdam: Rodopi, 2007): xiii.

belirlenip ortak bellekte tutulan bu resimlerin toplumu oluşturan bireylere yeniden betimlenmesidir²⁸.

Stereotipler olumsuz bir anlam içermekle birlikte, bilinçsel işlevi açısından da önemlidir. İnşa edilen ve değiştirilmesi zor olan toplumsal ve siyasal algıların genel kabulünü ifade etmektedir²⁹.

Kültürlerarası iletişimde stereotipler kadar klişeler de karşılıklı algıların açıklanmasında işlevsel niteliktedir. Ahlaki ve doğa ötesi durumlara değer biçmeyi de içeren stereotiplerden farklı olarak, klişeler, yalnızca sabit ifadelerden oluşan ve gücünü tekrarlanmaktan alan sözler olarak tanımlanabilir³⁰. Bu açıklamayı daha ileri bir boyuta taşıyan Anton C. Zijderveld ise bütün stereotiplerin birer klişe olduğunu ancak bütün klişelerin birer stereotip olmadığını ifade eder³¹. Çünkü klişeler, stereotiplerin sahip olduğu ahlaki ve doğa üstü boyutları her zaman içermez ve pek çok klişe ırkçı veya etnik-merkezci tabirlerle hiç ilgisi olmayan sadece beylik ifadeler, imgeler ya da jestlerdir. Bu sebeple, klişeler, stereotiplerle aynı sosyo-psikolojik öneme sahip değildir ve ön yargıların oluşumunu tetiklemez³².

Öte yandan gerçek dünyada birikim ya da deneyim sahibi olmadan bilişsel düzeyde başkalarına atfedilen olumsuz yargılar olarak da tanımlanabilen ön yargılar, birey ya da grupların birbirlerine dair sıranmamış art alan bilgileri ve gerçeküstü deneyimleridir³³. Hacer Harlak’a göre ise önyargılar “bireyin kendi konumunu meşrulaştıran savunmalar olmanın yanı sıra, objektif ve dengeli muhakemeyi engelleyen kör noktalardır”³⁴. Önyargıların vücuda bürünüp seslendirilmesi ve pekiştirilmesi ise stereotipler aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Stereotipler, klişeler ve önyargılar şeklindeki tanımlamalar ve/ya nitelendirmeler dış dünyada denenebilme aşamasına kadar sosyal gerçeklerden kopuk tasarımlardır. Bu

²⁸ Turan Paker, “Ben ve Öteki” bağlamında İngiliz Dili ve Türk Dili Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Türk ve İngilizlere bakışı”, *Uluslararası İmgebilim Sempozyumu: Ötekinin Sunumlarındaki Algılama Farklılıkları*, 26-28 Nisan 2004, ed. Serhat Ulağı (Muğla: Muğla Üniversitesi, 2004): 275-288.

²⁹ Đerić, *age*.

³⁰ Manfred Beller, “Cliché”, *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, ed. Manfred Beller, Joep Leerssen (Amsterdam: Rodopi, 2007): 297-298.

³¹ Anton C. Zijderveld, “On the Nature and Functions of Clichés”, *Erstarrtes Denken: Studien zu Klischee, Stereotyp und Vorurteil in englischsprachiger Literatur* (Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1987): 28, <http://books.google.com.tr/books> [23.06.2010].

³² Moyle, *age*, 23.

³³ Charles Stangor, “Conceptualizing Stereotypes and Prejudice”, *Stereotypes and Prejudice*, ed. Charles Stangor (Philadelphia: Taylor & Francis Group, 2000): 17, <http://books.google.com.tr/books> [17.05.2011].

³⁴ Hacer Harlak, *Önyargılar* (İstanbul: Sistem Yayınları, 2000), 43.

sebeple, imgebilimcinin ilgi alanına, herhangi bir yazarın yapıtında kullandığı ya da söylediği bahsi geçen kavramlar değil, bunların nasıl ve neden kullanıldığı girmektedir. Buradan hareketle, araştırmacının birincil görevi, imgenin, kendi söylemsel bağlamı içerisinde, biçimini, işlevini, etkisini ve gelişimini çevreleyen tarihsel bağını da göstererek kültürlerarası karşılaşmalardaki rolünü incelemektir³⁵.

2.1.2. İmgebilim Metodolojisi

İmge çalışmaları tarihsel ve sosyolojik gerçekleri ortaya koymaktan ziyade bu gerçeklerin nasıl sunulduğuna odaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle imgebilim özellikle gerçek ile kurgusal arasındaki ilişkiyi sorgulamaya yöneliktir³⁶.

Kurgusal anlatının genel olarak iki özelliği belirgindir. Bunlardan birincisi bir ulusu insanların tamamından bir şekilde farklı ya da özgün oluşundan ötürü öne çıkarırken, ikincisi bir ulus için moral, karakteristik ve kolektif psikolojik güdülerini tanımlar³⁷. Nevide Dellal Akpınar'a göre ise imgelerin özellikleri üç ana başlıkta toplanmaktadır. İlki genellemedir. Bu, bir davranış veya düşünüş biçiminin toplumun bütününe kapsayacak şekilde ele alınması anlamına gelir. İkincisi ise belli bir dönemde geçerli olan davranış ve düşünüşü tüm zamanları içine alacak şekilde genişletmektir. Üçüncüsü de kurgusallıktır ve imgelerin gerçekte olmayan fakat gerçekmiş gibi görünen olgulara dayalı olarak yaratıldıklarını işaret eder³⁸.

Bu özelliklere bağlı olarak, imge konusunda en önemli sorun, gerçeği temsil ettiği varsayılan ancak gerçeğin tam olarak karşılığı olmayan algılama ile bilimsel yöntemlerle elde edilen düşünce ve kanaatlerin birbirinden kesin bir şekilde ayırt edilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, "toplumca paylaşılan ön yargılar ve imgeler 'bilgi' biçiminde algılanır"³⁹. Dolayısıyla ötekine karşı tavır, tutum ve

³⁵ Moyle, *age*, 11.

³⁶ Joep Leerssen, "Echoes and Images: Reflections upon Foreign Space", *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship*, ed. Raymond Corbey, Joep Leerssen (Amsterdam: Rodopi, 1991): 127-128, <http://books.google.com.tr/books> [17.05.2011].

³⁷ Leerssen, "Imagology: History and Method", 28.

³⁸ Nevide Dellal Akpınar, "Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim - I", *Evrensel Kültür Dergisi, Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi*, s. 103 (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, Temmuz, 2000): 21.

³⁹ Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik*, 16.

düşüncelerin öznel deneyimlerden mi yoksa geleneksel ve kültürel olarak şekillendirilmiş imgelerden mi kaynaklandığının tespit edilmesi oldukça güçtür⁴⁰.

İmgebilimin son yıllarda ifade edilen metodolojik varsayımları şu şekilde sıralanabilir⁴¹:

İmge çalışmalarının temelinde kültürel ya da ulusal kimlikten ziyade kültürel ve/ya ulusal stereotipler yer almaktadır. İmgebilim, söylemsel ve metinsel temsillerle ilgilidir. Söylem, dolaylı veya doğrudan deneysel gerçekliğe göndermelerde bulunur. Anlatıların doğruluğu yahut yanlışlığı kapsam dışıdır. Buna paralel imge incelemeleri tesadüfi bağlantıların varlığını kabul etmez. Çünkü metinsel unsurların önceden tasarlanıp belirlenen bir mantık dizgesi içerisinde bir bütünü oluşturduğunu varsayar.

İmgebilim, bir ulusa karşı mevcut tutumların tespitinde sosyolojik ya da antropolojik veriler yerine metinsel kinayelere yönelir. Bu sebeple metnin anlamsal katmanlarını ayrı ayrı ele alarak çözümlemeye çalışır. İmgelerin örtük ya da açık bir şekilde ifade edildiği kültürel bağlam yalnızca söylemsel bir uygulamadır. Dolayısıyla altında ortak bir ulusal görüşün yattığı varsayımına ulaşmak mümkün değildir.

Analizlerde metinlerin öznellik boyutu dikkate alınmalıdır. Sunulan ortak kimliğin (biz olgusunun) içinde yer aldığı metnin veya söylemin bakış açısına uygun olarak resmedildiği unutulmamalıdır. Bu sebepten ötürü, imgebilimci, ötekini şekillendiren imgeler ile kendini yani yerel kimliği şekillendiren imgeler arasındaki dinamiklere özel bir ilgi göstermeli ve bunu anlamaya çalışmalıdır.

İmge çalışmalarında imgebilimcinin temel arayışı ana metinde mecaz olarak verilen bir ulusal temsilin üst metnini kurgulamaktır. Bu aşamada, karşılaşılan mecazın geleneğini, değer kazanmasında veya kaybetmesinde etkili olan nedenleri ve gelenek ile nedenler arasındaki tarihsel bağı inceler. Bunun haricinde mecazın içinde bulunduğu metnin bağlamına ve geleneğine uygun olup olmadığını, metnin türünü ve geleneğini de ele alır.

⁴⁰ Manfred Beller, "Perception, image, imagology", *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, ed. Manfred Beller, Joep Leerssen (Amsterdam: Rodopi, 2007): 7.

⁴¹ Bu çalışmada yer verilen metodolojik varsayımlar Joep Leerssen ve Serhat Ulağlı'nın çalışmalarından derlenmiştir. Bkz. Leerssen, "Imagology: History and Method", 26-31; Ulağlı, *age*, 49-51.

İmgebilim açısından incelenen metinlerde kullanılan dil ise ayrı bir öneme sahiptir ve ortak bilincin şekillendirilmesinde başlıca araçlardan birini teşkil eder. Nitekim kitaplarda kullanılan dil ve anlatım biçimi içerik kadar önem taşımaktadır⁴². “Genel anlamda dil, onu konuşan kadın ve erkeklerin bilinçli bir yaratısından çok kendi içinde bağlantılı bir anlamlar sistemidir. Her kuşak bu sistemin içinde doğar ve bu sistem onun düşünce süreçlerini belirler”⁴³.

Nihayetinde, imgebilim sunulan gerçekliğin, nesnel, öznel ve toplumsal algılanma biçimini tanımlamaya çalışır ve ona uygun yöntemler geliştirme arayışını temsil eder⁴⁴.

İmgeler, çeşitli mecralar aracılığıyla toplumla iletişime geçerken yazılı kaynaklar kadar kullanılan görsel kaynaklar da büyük rol üstlenir⁴⁵. Görseller, “bir şeyin kendisi olmadıkları halde, o şeyi temsil eden anımsatan birimlerdir”⁴⁶. Bunlar kimi zaman bir resim, karikatür ya da bir harita olabilir. Bu tür görsel malzemeler, genellikle, bir metnin tamamlayıcısı veya kanıtı olarak kullanılır⁴⁷. Burke’ye göre, tarih materyalleri, geçmişte ya da günümüzde var olan kültürlerin yazıya dökülmemiş deneyimlerini yahut bilgilerini paylaşma olanağı ile geçmişin canlandırılmasını sağlamaktadır⁴⁸.

Tarihin görsel araçlar yardımıyla aktarılması, ötekine dair resmin dolaysız bir şekilde yansıtılmasına aracılık etmektedir. Asker, hükümdar ya da sıradan insan olarak betimlenen ötekinin hem fiziksel hem de davranış özelliklerine dair bir algı da yaratılmaktadır. Bu algı, ötekinin ait olduğu medeniyet ve değerler sistemini de saptamaktadır⁴⁹.

2.1.3. İmgebilim Perspektifinden Öz ve Öteki

⁴² Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 5. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2004), 32-33.

⁴³ Georg G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarik Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*, 3. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 59.

⁴⁴ William L. Chew III, “Literature, History and the Social Sciences? A Historical-Imagological Approach to Franco-American Stereotypes”, *National Stereotypes in Perspective Americans in France, Frenchmen in Amerika*, ed. William L. Chew III (Amsterdam: Rodopi, 2001): 10, <http://books.google.com.tr/books> [18.05.2011].

⁴⁵ Guy Debord, “Society of the Spectacle”, *Images: A Reader*, ed. Sunil Manghani, Arthur Piper, Jon Simons (London: Sage Publications, 2006): 69-70, <http://books.google.com.tr/books> [18.05.2011].

⁴⁶ Fatma Erkman Akerson, *Göstergebilime Giriş* (İstanbul: Multilingual, 2005), 226.

⁴⁷ *age*, 231.

⁴⁸ Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, çev. Zeynep Yelçe (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 13.

⁴⁹ Robert Stradling, “20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli?”, *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar: Avrupalı-Türkiyeli Tarih Eğitimcileri Buluşması Ekim 2001-Kasım 2002* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003): 99-101.

Avrupa geleneğinde öz ve öteki imgeleri Antik Yunan yazınında yer alan Yunanlar ve Barbarlar arasındaki ayırmadan ortaya çıkmıştır. Geçmişten bugüne insanoğlunun farklı kültür, dil ve geleneklere olan merakı aşıkardır. Bu merak duygusu seçici algı tarafından kontrol edilir. Farklı kültürlerin mensubu olan insanlar, ilk kez karşılaştıklarında, zihinlerinde önceden toplum tarafından inşa edilen imgeler ile reel temas neticesinde eriştikleri deneyimler bir çatışma içerisine girer. Tarihsel süreç içerisinde birbirlerinin ötekisi olarak kurgulanan insanların zihinlerinde imge olgusunun güçlü ve değiştirilmesi çok zor bir şekilde yer ettiği söylenebilir. Bunun temel nedeni öteki ile karşılaşmanın aslında hiçbir zaman ilk karşılaşma olmamasından kaynaklanır. Çünkü ilk karşılaşmalar bilinç boyutunda yaşanır. Dolayısıyla genellikle toplumca kabul gören stereotipler yoluyla şekillendirilir ve ötekine dair beklentilerin ve betimlemelerin alt yapısını oluşturur⁵⁰. “Buna bağlı olarak basmakalıpsal sunumlar önyargıların tohumlarıdır ve bunlar, basmakalıpsal algıları ‘onaylar’ ve rasyonel hale getirir”⁵¹.

İmgeler sadece karşıtı ile konumlandırıldığında anlamlıdır. Örneğin Doğusuz bir Batı kavramı hiç bir anlam ifade etmez çünkü ihtiva ettiği moral değerlerden soyutlanır ve kendine atfedilen medeni, modern ve hümanist belirlemeler temelini kaybeder. Bu bakımdan karşıtlığın etkisi büyük önem taşır. Zira soyut nitelendirmeler bu şekilde somutlaşır ve yerleşik hale geçerek imgeye dönüşür⁵².

Yakıştırma çok eski bir gelenektir ve farklılıklar tarafından tetiklendiği söylenebilir. Yakıştırma yollu atfedilen görelî değer kendinden olmayanla kurulan ilişkinin niteliğini belirleyen temel unsurlardan biridir. Çoğu kez yerel kalıplardan sapma gösteren hemen her şey bir anomali olarak daha ilk bakışta ötekileştirilir ve tıpkı insanlar gibi ulusların da her birinin belli “karakterleri” olduğu fikri giderek tabakalaşır⁵³.

Öteki tanımı genel anlamda statik bir olgu olarak değerlendirilmemektedir. Nitekim imgeler yapay olgulardır ve çoğu kez algılama, bir nesnenin objektif özelliklerinden

⁵⁰ Beller, “Perception, image, imagology”, 6; Diane M. Mackie, David L. Hamilton, Joshua Susskind, Francine Rosselli, “Social Psychological Foundations of Stereotype Formation”, *Stereotypes & Stereotyping*, ed. C. Neil Macrae, Charles Stangor, Miles Hewstone (New York: The Guilford Press, 1996): 42-43, <http://books.google.com.tr/books> [24.04.2011].

⁵¹ Beller, “Perception, image, imagology”, 7.

⁵² Machiel Karskens, “Alterity as Defect: On the Logic of the Mechanism of Exclusion”, *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship*, ed. Raymond Corbey, Joep Leerssen (Amsterdam: Rodopi, 1991): 90, <http://books.google.com.tr/books> [29.04.2011].

⁵³ Leerssen, “Imagology: History and Method”, 17.

çok onu algılayanın subjektif, önsel beklentileri tarafından belirlenir⁵⁴. Daha genel bir deyişle, imgelerin içinde bulunulan sosyo-politik koşullar tarafından duruma göre yaratıldığı ve/ya revize edildiği ifade edilebilir. “Hangi kimliklerin siyaset için geçerli olacağı, söylem aygıtlarında, basında, elektronik medyada, ders kitaplarında⁵⁵, televizyon programlarında, ‘kendi’ ile ‘öteki’, ‘biz’ ve ‘onların’ tasvir edildiği her yerde ve her şekilde gittikçe büyüyen bir kamu kültürünün içinde zararlı veya zararsız yollarla belirlenmektedir”⁵⁶.

Siyasi gerilimler sırasında bilinç altından geri çağrılan imgeler Stanzel’e göre zihne kazınmış olan öz ve ötekinin bir yansımasıdır. Bu kazınma eylemi o kadar derin ve güçlüdür ki çoğu kez reel savaşların kendi imgelerinden dahi daha baskındır. Öyle ki siyasi çatışmalar yahut savaşlar unutulsa da yabancı / öteki imgeleri unutulmaz⁵⁷. Yabancı ve öteki olarak bilinç altında tanımlı bulunan stereotipler çatışma durumlarında yeniden canlanır ve bunların toplumsal kabul düzeyi yükselir⁵⁸.

İmgebilimde karşıtlıkların araştırılması noktasında kimlik kavramı önemlidir⁵⁹. Ulusal kimlik⁶⁰ çeşitli araçların yanı sıra tarih ders kitapları aracılığı ile inşa edilir. Bu noktada kimliğin değerlerle yüklü boyutundaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konur. Batıyı doğudan ayıran uzaklık ve karşıtlıklar yeni bir inşa sürecini gündeme getirir. Bu süreçte kültürel özelliklere, dost ülkeleri düşman ülkelere ayırt eden uluslararası politikalar eklenir. Buna paralel olarak ülkeler arasındaki ekonomik

⁵⁴ Tamotsu Shibutani, Kian M. Kwan, *Ethnic Stratification: A Comparative Approach* (New York: Macmillan, 1965), 383-384’ten aktaran Arus Yumul, “Ermeniler: Millet-i Sadıka mı, Beşinci Kol mu, Geçmişin Yadigârları mı?”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 86.

⁵⁵ Koullapis’e göre altmışlı yıllarda ders kitapları, öğrencileri yoğun biçimde etkileyen, bilhassa onları hayata yani dış dünyaya hazırlama ve dünya tarihi hakkında fikir sahibi olmaya yönlendiren öncü araçlardan biriydi. Ancak yirmi birinci yüzyıla doğru bu durum değişmeye başlamış ve çocukların hayatına televizyon girerek kitaplara rakip olmuştur. Bkz. Lory Gregory Koullapis, “Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve Unesco’nun Önerileri”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 276.

⁵⁶ Yumul, “Ermeniler: Millet-i Sadıka mı, Beşinci Kol mu, Geçmişin Yadigârları mı?”, 87.

⁵⁷ Franz K. Stanzel, *Europäer: Ein imagologischer Essay* (Heidelberg, 1997), 11’den aktaran Leerssen, “Imagology: History and Method”, 11.

⁵⁸ Leerssen, “Imagology: History and Method”, 11.

⁵⁹ Yıldız, “Made in Germany İmgesi”, 127.

⁶⁰ Bunun yanında sosyal bilimcilerin büyük bir kısmı ulusal kimliklerin politik-entelektüel bir projeksiyon olduğu görüşünde birleşmektedirler. Örneğin Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson ulusların aslında yapay topluluklar olduğunu, kimliksel özelliklerinin de kültürel fanteziler ve sosyal inşalar olduğunu ileri sürmektedirler. Bkz. Hans Manfred Bock, “Nation als vorgegebene oder vorgestellte Wirklichkeit? Anmerkungen zur Analyse fremdnationaler Identitätszuschreibung”, *Florack* (2000): 27’den aktaran Beller, “Perception, image, imagology”, 12.

denge bloklaşmalara neden olur⁶¹. Varılan bölümlendirmeler artık iyiyi kötüden, medeniyi barbardan ayıran bir skalaya dönüşür. Böylece bir taraftan ulusal kimliği örgütleyen ideolojik çoklu yapılandırma belirleyici hale gelirken diğer taraftan “ekonomik üstünlük kültürel üstünlüğe, kültürel mesafe politik düşmanlığa dönüşebilir”⁶².

Belirtildiği üzere, kolektif öz ve öteki imgelerini çok açık bir şekilde ders kitaplarında görmek mümkündür⁶³. Çünkü kolektif kimliği inşa eden kolektif bellek erken yaşlarda oluşmaya başlar ve öz kimliğini tanıma arzusu ister istemez geçmişe bakmayı gerektirir. Öğrenilen geçmiş belleğe işlenir ve ritüellerle canlı tutulur. Bu sebeple, kolektif kimliğin⁶⁴ inşasında “sosyal imajinerin kolektif belleği şekillendirmesi” söz konusudur. “Sosyal imajiner” nesilden nesile aktarılan öz kimliğini betimleyen değer sistemlerini belirlerken, tarihsel olayları efsanelere bunların öznelere ise kahramanlara dönüştürür⁶⁵.

Özellikle rakip ülke ya da komşulara dair kolektif belleğin oluşturulmasında öz ve öteki vurgusunun yoğun bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Bunun yanında, tarih imgesi yalnızca geçmişe ait bilgilerden ibaret değildir. Çünkü tarihsel imgeler bugüne ilişkin toplumsal ve kolektif anlamları içerisinde barındırmaktadır⁶⁶. Buna karşın “hiçbir resmi tarih kendisinin ideolojik yönünü açıkça kabul etmez. Kendisinin tarihsel gerçeğin sadık bir anlatımı olduğu iddiasını sürdürür”⁶⁷.

Sonuç olarak özün ve ötekinin sunum biçimlerini inceleyen imgebilim, metinlerin kurgusal dünyasını karşılaştırmalı çözümlemelere tabi tutarak içerdikleri gizil

⁶¹ Kevin Robins, “Tradition and Translation: National Culture in its Global Context”, *Representing the Nation: A reader Histories, Heritage and Museums*, ed. David Boswell, Jessica Evans (London: Routledge, 1999): 17, <http://books.google.com.tr/books> [02.05.2011].

⁶² Gerassimos Kouzelis, “Ulusal Kimliğin Yapısı: Yunan Eğitim Sisteminde Öğretmenlerin Ulusal ‘Ben’ ve Ulusal ‘Öteki’ni Temsilleri”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 109.

⁶³ Penelope Stathis, “Yunan [Ve Türk] Tarih Ders Kitaplarında ‘Ben’ ve ‘Öteki’ İmgeleri”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 125.

⁶⁴ “Kolektif kimliği, bir toplumun kendisi hakkında geliştirmiş olduğu ve üyeleri tarafından paylaşılan bir sosyal temsil gibi görmek gerekir”, Bkz. Nuri Bilgin, “Kimlik Arayışı Olarak Resmi Tarih”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 110.

⁶⁵ Bilgin, “Kimlik Arayışı Olarak Resmi Tarih”, 110.

⁶⁶ Falk Pingel, “Tarihsel Anılar ve Çok Etnisiteli Bir Bağlamda Tarih Ders Kitapları: Bazı Deneyimler”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 135.

⁶⁷ İlhan Tekeli, “Tarihyazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 36.

temsilleri ortaya çıkarma iddiasını taşımaktadır. Öz ve öteki bazen siyaset biliminde bazen sosyolojide bazense ders kitaplarında karşımıza çıkabilmektedir. İmge bu alanlarda gösterimsel olarak ortaya çıkan karşıtlıkların kurgusal doğasını esas alan bir anlama çabasının teorik arka planını oluşturmaktadır.

2.2. Tarih Ders Kitapları Araştırmaları

Bireylerin zihinlerinde *biz* ve *öteki* karşılıklarının yerleştirilmesi ve kendilerine yabancı olan toplumlara karşı algılarının inşası bakımından tarih öğretimi önemli bir araçtır⁶⁸. Tarihin kurumsallaştırılmış bir bilim dalı olarak ortaya çıkışının 19. yüzyılda gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu görüş son yıllarda fazlaca sorgulansa da 19. yüzyılda artık tarihe eskisinden daha çok önem verilmeye başlandığı söylenebilir. Bu dönemde Batı’da Herder, Ranke, Michelet ve Crocé gibi ünlü tarihçiler “historiografi” adını verdikleri modern tarih yazıcılığına ilk çalışmalarını kazandırmışlardır. Dönemin genel eğilimleri arasında, tarihsel olaylarda ardışıklık arama, toplumların birbirlerine oranla gelişimlerini belirleme ve onları üretim şekillerine göre sınıflandırma bulunmaktadır. Bu durum tarihe verilen önemi daha da arttırmıştır. Öyle ki; tarih ilgisi ve tarih çalışmalarındaki yoğunluk, 19. yüzyılın “tarih yüzyılı” olarak anılmasına neden olmuştur⁶⁹.

Bu tezin konusunu oluşturan tarih anlatımı açısından da 19. yüzyıla başlayan dönem önem arz etmektedir. Çünkü Türk ve Yunan ulus devletlerinin oluşum süreçleri bu döneme tekabül eder. Bir diğer yenilik tarihin örgün öğretim kapsamına alınarak daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamasıdır. Bu durumun bir uzantısı olarak da tarih, ulus devletin, iyi vatandaş yetiştirme ve ulus kimliğini inşa etme⁷⁰ araçlarından biri olmaya başlamıştır⁷¹. Ancak oluşturulan bu tarih bilgisinin bilimselliği ve bilgiselliği⁷² tartışmalıdır. Diğer bir deyişle, “örgün eğitim yoluyla öğretilen tarihin

⁶⁸ Uygur Kocabaşoğlu, “Açılış”, *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması 2-3 Aralık 2000 ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi Ankara* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000): 1-2.

⁶⁹ Ahmet Şimşek, “Türkiye’de Tarih Öğretiminin Ulusallığı ve Avrupa Merkezizetçiliği”, <http://www.tsadergisi.org/arsiv/nisan2007/01.pdf> [17.11.2009].

⁷⁰ Eğitimin amaç ve işlevlerini bir ülkenin genel amaçlarından ayrı ele almak mümkün görünmemektedir. Siyasal erki ellerinde bulunduranlar kendi ihtiyaç ve özelliklerine bağlı olarak, *kazandırılmak istenen milli ve manevi değerleri* ihtiva eden eğitim sistemleri geliştirme eğilimi göstermektedir. Bkz. Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş*, 5. bs. (Ankara: Pegem, 2009), 27-28.

⁷¹ Elie Podeh, *The Arab-Israeli conflict in Israeli History Textbooks, 1948-2000* (New York: Bergin & Garvey, 2002), 1. <http://books.google.com.tr/books> [08.12.2010].

⁷² “Tarih, güvenilirmez, değişkenlik gösteren ve çoğu zaman inkâr eden bir uğraştır. Tabii ki geçmiş değişmez ancak bizim geçmişi algılama ve yönlendirme niyetlerimiz sürekli değişmektedir. Bu

‘bilgilendirme’ amacının yanında bir bilinç/bilinçaltı oluşturma amacını da taşıdığı söylenebilir”⁷³.

Ulus devletlerin inşasıyla ders kitaplarındaki *ötekilik* de toplumun gelişmişlik düzeyiyle ilişkili bir hal almıştır. Nitekim toplumsal ve ekonomik sorunlar ulus devletin ortak kimlik ve aidiyet inşasını erteler. İşte bu noktada yaratılan iç ve dış düşmanlar bu gecikmeyi ortadan kaldırma niteliğine sahiptir. Robert Matier’e göre, totaliter rejimler insanları baskı altında tutmak ya da sadık kılmak için yaratıcı araçlar geliştirmektedir⁷⁴.

Ders kitapları, hem resmi görüşü yansıtmakta hem de sıkı bir denetime tâbi tutulmaktadır. Bu bağlamda, totaliter rejimlerin, büyük halk yığınlarını propaganda aracılığıyla, okul seviyesindeki genç yetişkinleri ise ders kitaplarıyla harekete geçirdiği ifade edilebilir⁷⁵.

Toplumsal yapıda oluşan yeni dinamikler ile kimlik kavramının aldığı yeni siyasal anlam ve bunun akademik alandaki yansımaları var olan ulus devletler içindeki resmi ideolojilerin ve bunun araçlarının yoğun olarak sorgulanmasına yol açmıştır. Ders kitaplarını araştırmak amacıyla, uluslararası boyutta kurulan ilk bağımsız örgüt Föreningen Norden’dır⁷⁶. Bu kapsamda bahse değer diğer bir kuruluş ise Georg Eckert Uluslararası Ders Kitapları Araştırma Enstitüsü’dür⁷⁷. Ayrıca Goethe Enstitüsü ve Körber Vakfı gibi birimsel boyutta ders kitaplarını inceleyen

sebeple tarihte objektiflikten söz etmek mümkün değildir çünkü tarihçiler de etki altındadır ve kendi önyargılarının tutsakları olabilirler”. Bkz. Salih Özbaran, “Neden ve Nasıl Tarih?”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 28.

⁷³ Georg G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*, 3. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 6.

⁷⁴ Robert Maier, “Otoriter veya Totaliter Bir Geçmişle Nasıl Hesaplaşılır? Ders Kitabı Yazarlarının Önündeki Sorunlar”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 21.

⁷⁵ Laurent Wirth, “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek”, *Tarihin Kötüye Kullanımı, “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek” Sempozyumu Oslo, Norveç / 28-30 Haziran 1999*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003): 25.

⁷⁶ Falk Pingel, “Unesco Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision”, 2. bs. (UNESCO, 2010), <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001171/117188e.pdf> [20.01.2011].

⁷⁷ Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung, <http://www.gei.de/>. Enstitünün pek çok yayını bulunmaktadır. Enstitü tarafından kategorilendirilmiş çalışma başlıkları şu şekildedir: “Eckert. Die Schriftenreihe. Studien zur Internationalen Bildungsmedienforschung”, “Studien Zur Internationalen Schulbuchforschung”, “Journal of Educational Media, Memory, and Society”, “Internationales Jahrbuch Für Geschichts- und Geographieunterricht”, “Vorträge im Georg-Eckert-Institut”, “Handreichungen der Bibliothek”, “Eckert. Das Bulletin”, “Thematische Auswahlverzeichnisse von Unterrichtsmaterialien”.

yapılanmalardan da söz edilebilir⁷⁸. Buna ek olarak kuruluşundan itibaren ötekilik ve stereotiplerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürüten UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) 1992 yılından itibaren Georg Eckert Enstitüsü ile birlikte bu alandaki araştırmalarına devam etmektedir. Bugün, bu birliktelik neticesinde oluşturulan Uluslararası Ders Kitapları Araştırmaları Ağı (International Textbook Research Network) dünyanın farklı bölgelerindeki 51 ülkeden toplam 322 uzmanıyla yeni enstitülere, dünyanın çeşitli yerlerinde yürütülmekte olan projelere tarih, coğrafya ve sosyal bilimler ders kitapları araştırmaları alanında veri sağlamaktadır⁷⁹. Avrupa Birliği de tarih ders kitapları araştırmaları alanında projeler yürüten bir diğer örgüttür. Avrupa Birliği'nin son dönemde gerçekleştirdiği “Tarih Eğitiminde Öteki İmgesi”⁸⁰ adlı çalışma, Avrupa toplumlarının artan dinsel ve kültürel farklılıklarını ders kitaplarına yansıtan öğretim stratejileri ve yöntemleri geliştirmek; saygı değerlerini teşvik ederek klişelerin ve önyargıların üstesinden gelmek; farklı kültürler arasında uzlaşma, kabul, anlayış ve karşılıklı güvene katkıda bulunmak amaçlarını taşımaktadır.

Ders kitaplarına yönelik araştırma ve sorgulamalarda eleştirel bir perspektifin öne çıktığı görülmektedir. Toplumsal ve ekonomik yaşamda “devrimsel dönüşümler” ile bilgi teknolojilerinin ilerleme kaydetmesi bir yandan bilgilerin çeşitlenmesine; diğer yandan ulusal kontrol mekanizması sebebiyle tek düze hale gelmesine neden olmuştur⁸¹. Bu anlamda teknolojik gelişmelerin, tarih eğitimini de tekdüzelikten kurtarmaya yeterli olmadığı söylenebilir. Tarih kitaplarında, bugün hâlâ, devlet merkezli, devletlerin icraatlarını anlatmaya odaklanan, özellikle de çatışma ve savaşırlara ağırlık veren bir üslup görülmektedir. Bu noktada tarih anlatımının temel sorunlarından biri de neyin anlatıldığı kadar neyin dışarıda bırakıldığıdır. Siyasi ve askeri ağırlıklı konulara monoton ve kuru bir anlatımın eklenmesi sonucunda tarih

⁷⁸ Orhan Silier, “III. Oturum, Avrupa’da ve Türkiye’de Son Onyıllarda Tarih Eğitimi ve Ders Kitaplarının İyileştirilmesi Çabaları”, *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması, Atölye 1, 2-3 Aralık 2000, ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi Ankara* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000): 80-81.

⁷⁹ Falk Pingel, “Unesco Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision” (George Eckert Institute for International Textbook Revision, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization), http://www.mp.gov.rs/resursi/dokumenti/dok92-eng-UNESCO_guidebook_textbook.pdf [23.09.2010].

⁸⁰ Council Of Europe Education and Languages History Teaching, “The Image of the Other in History Teaching”, http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Projects/Image/ImageDescriptionProject_en.asp#TopOfPage [01.10.2010].

⁸¹ Stradling, “20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli?”, 93.

derslerinin dengesizlikler ihtiva ettiği söylenebilir⁸². Ders kitaplarının bu durumu, savaş tarihçiliğinin etkisinde kalmaktan kaynaklanıyor olabilir. Nitekim savaş ve tarih uzun yıllar özdeş iki kavram olarak algılanmıştır. Bu anlayış, tarih ve sosyal bilimlerin diğer dallarındaki bütün ilerlemelere karşın bazı tarihçiler ve ders kitabı yazarları için günümüzde de varlığını sürdürmektedir⁸³.

Tarih kitaplarındaki anlatılarda yer alan kahramanlık, cesaret, medenilik gibi öznel normlar, tarihsel algının biçimlenmesine katkı sağlamaktadır. Böylece okullarımızda öğretilen tarih dersleri övünme, gurur, küstahlık gibi atıflarla etnik merkezîyetçi tarzı benimsemektedir⁸⁴.

Sonuç itibarıyla tarih öğretimi ve araştırmaları, bir yanıyla geçmişin imgesini doğruya yakın çizmeye çalışan bir bilim alanı, diğer yanıyla ise bugün için kullanma arzusuyla bir bilinç oluşturma ve çarpıtma aracıdır⁸⁵.

Tarih ile bugünün etkileşimi, “karşılıklı konulmuş iki aynanın kendi içlerinde birbirlerini sonsuza kadar üretmeleri gibi bir doğurganlık ve süreklilik arz eder”⁸⁶. Bugünün değer yargıları ile geçmişin kurgulanması, bugün ile geçmiş arasında doğal bir etkileşim yaratmaktadır. Bu etkileşimin sonucunda da tarih kaynaklı bilgiler, belli bir seçiciliğe tâbi tutularak işlevselleştirilmektedir.

Yukarıda sıralanan eleştirel yaklaşımlar ders kitaplarına yönelik araştırmalar ve sorgulamalarda öne çıkan temel başlıklardan bir kısmını ifade etmektedir. Ders kitaplarının hazırlanma süreci yalnızca akademik bir süreç değildir. Çünkü bu süreç, belli politik kararları da kapsayan karmaşık bir mekanizmayı işaret etmektedir. Ders kitaplarının oluşmasında politik, psikolojik, sosyal bir arka plan olduğu

⁸² Bayram E. Ertürk, “Türkiye’de Ortaokul I. Sınıf (6. Sınıf) Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 249.

⁸³ Erdal Aslan, “Devrim Tarihi Ders Kitapları”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 303.

⁸⁴ Bozkurt Güvenç, “Tarihi Perspektifte Kimlik Sorunu Özdeşimlerini Belirleyen Bazı Etkenler”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 27.

⁸⁵ Salih Özbaran, “Giriş”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 7.

⁸⁶ Hüseyin Köksal, “İlkçağ’da Vatandaşlık Eğitimi Olarak Tarih Öğretimi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, c. 15 s. 1 (Mart 2007): 271-278, <http://www.kefdergi.com/pdf/Cilt-15-No1-2007Mart/271hkoks.pdf> [05.05.2011].

bilinmektedir. Tarih yazımı konusunda son dönemdeki akademik açılımlara rağmen, gerek duyulan ölçüde nesnelliğe yaklaşmadığı da güncel bir eleştiri konusudur⁸⁷.

Ders kitapları araştırmaları mevcut tarih yazımının birçok bakımdan reforma ihtiyacı olduğu görüşünü desteklemektedir. Bu yeni görüş özellikle hazırlanan proje ve raporlarda yer bulmaktadır. Buna göre, ders kitaplarında verilen örneklerin sadece ulusun kahramanlarına, vatan ya da bayrak sevgisine indirgenmemesi ve çerçevesinin çeşitlendirilmesi tavsiye edilmektedir⁸⁸.

2.2.1. Yunanistan'da Tarih Eğitimi Ve Tarih Ders Kitapları

Yunanistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra siyasal yapılarını oluşturma sürecine girmiştir⁸⁹. Bu süreçte hukuk ve eğitim sistemlerinin alt yapısını Alman ve Fransız modellerine dayandırdığı görülmektedir. Yunanlara ulusal kimliğin aşılması için 1837 yılında Atina Üniversitesi kurulmuştur. Ulusal eğitimin amiral gemisi durumunda bulunan Atina Üniversitesi ve okulların temel amacı, antik dönemin yeniden canlandırılması ve Yunanlara buna uygun bir kimlik inşasıdır⁹⁰.

I. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde Avrupa'da yaşanan siyasal ve ekonomik krizlerin Yunanistan'a da yansıdığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Yunan tarih yazıcılığı da durağan bir görüntü çizmemekte; iktidardaki yapıların veya unsurların dönüşümüne paralel bir eğilimde değişmektedir. Bu dönüşümde global trendlerin etkisinin olduğunu söylemek de mümkündür⁹¹.

1970'in ilk yarısına kadar Yunanistan'da gerçekleştirilen tarih ders kitapları incelemelerinin sonuçları konu anlatımlarında çeşitli çarpıtmalar olduğu ve metinlerin siyasi propaganda niteliğinin ağırlıkta olduğu şeklindedir. Bu durum,

⁸⁷ Herkül Millas, "Türk Ders Kitaplarında 'Yunanlılar': Bütünleştirici Bir Yaklaşım", *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 261.

⁸⁸ Bu bağlamda, "Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Projesi Bulgular ve Tavsiyeler Raporu, Ocak 2009", http://www.tarihvakfi.org.tr/dkih/download/bulgular_tavsiyeler_raporu.pdf [02.02.2010]; "Wolfgang Höpken (Georg-Eckert-Institute for International Textbook Research, Braunschweig, Germany) History-Textbooks and Reconciliation – Preconditions and Experiences in a Comparative Perspective, World-Bank meeting, November 11th, Washington, D.C.", http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1121703274255/1439264-1126807073059/World_Bank.pdf [22.01.2010] çalışmaları örnek gösterilebilir.

⁸⁹ Yunanistan'ın kurulduğu günlerde iktidara gelen Bavyalı yönetim öncelikli olarak devletin alt yapısının ve organlarının oluşturulmasına; Yunan ulusu ile Yunan kimliğinin inşa edilmesine odaklanmıştır. Bkz. Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 65-66.

⁹⁰ *age*, 69.

⁹¹ Christina Koulouri ve diğ., "National Report: Greece", *Improvement Of Balkan History Textbooks Project Reports*, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2002): 97-98.

genel anlamda Yunan siyasi tarihindeki krizlere bağılı olarak değerdendirilebilir⁹². Ancak günümüzde, Yunanistan’da, tarih ders kitaplarının hazırlanmasında, demokratik değerdere uygunluk ve nesnellik yolunda ilerleme kaydedildiğı düşünölmektedir⁹³.

Yunanistan’da öğretilen tarihin genel anlamda ulusal nitelikte olduğı kabul edilebilir. Eskiye oranla komşulara ait küçük düşürücü atıflar kitaplardan çıkarılsa da kitaplar hâlâ etnik merkezci bir yapı sergilemektedir. Kitaplarda Yunan ulusunun iki ana özelliğı dikkat çekicidir. Bunlardan ilki antik çağdan itibaren süreklilik arz etmeleri diğeri ise kusursuz bir homojenlik sergilemeleridir⁹⁴. Bu durum Yunanların, Avrupa uygarlığının temel taşlarından birini teşkil ettiğı görüşünü destekler niteliktedir. Üstünlüğün tartışılmaz bir şekilde Avrupalılarda dolayısıyla Yunanlarda oluşu Avrupalı olmayanları “kültürel istilacılar olarak dışla[maktadır]”⁹⁵. “Geçmişin idealleştirilmesi ile kurulan bu kimlik, zaman ve mekandan bağımsızmış gibi düşünöl[mektedir]”⁹⁶.

Yunanistan’da tarih öğretimi müfredatı ve tarih ders kitapları Eğitim, Yaşam Boyu Öğrenim ve Din İşleri Bakanlığı’na bağılı olarak faaliyet gösteren Pedagoji Enstitüsü tarafından belirlenmektedir⁹⁷. Okulların eğitim çalışmalarının değerdendirilmesinden

⁹² Anna Frangoudaki, “Tarih Ders Kitaplarında Ulusal ‘Ben’ Ve Ulusal ‘Öteki’”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 96.

⁹³ *age*, 97.

⁹⁴ Ondokuzuncu yüzyılda Atina Üniversitesi’nde tarih profesörü olan Konstantinos Paparrigopoulos, antik çağ, ortaçağ ve çağdaş dönemleri kesintisiz olarak birbirine bağıladığı bir Yunan tarihi yorumunu ortaya atmıştır. Böylece Bizans ve Osmanlı dönemlerinden kaynaklanan on beş yüzyıllık kesinti ortadan kalkarak, Antik Yunan’dan Çağdaş Yunan’a geçiş sağlanmıştır. Bu yeni yaklaşım aynı zamanda J.Philipp Fallmerayer’ın başını çektiğı bazı Avrupalı bilim insanları tarafından Çağdaş Yunanların yarımadaının ve Anadolu’nun antik dönemdeki sakinleriyle bir bağı bulunmadığı, Bizans’ın çöküş dönemi sırasında bölgede yaşayan Slav ve Arnavut asıllı topluluklarla ilgisi olabileceğı yönündeki yaklaşımlarına da karşılık niteliğinde olmuştur. Bkz. Clogg, *age*, 13; Constantine Tsoukalas, “European Modernity and Greek National Identity”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, vol. 1, s. 1 (London: Taylor&Francis, Mayıs 1999): 11; Umut Özkırımlı, Spyros A. Sofos, *Tormented by History Nationalism in Greece and Turkey* (London: Hurst & Company, 2008), 83-84. Konstantinos Paparrigopoulos hakkında detaylı bilgi için Bkz. *Ελευθεροτυπία Ιστορικά*, sayı 85, (31 Mayıs 2001).

⁹⁵ Christina Koulouri, “Tarih Öğretiminde Ayrımcılığın İki Yüzü: Failler ve Kurbanlar”, *Tarihin Kötüye Kullanımı, “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek” Sempozyumu Oslo, Norveç / 28-30 Haziran 1999*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003): 105-106.

⁹⁶ Thalia Dragonas, “Tehdit Altındaki Milli Kimlikle Başa Çıkmak”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998): 119.

⁹⁷ Koulouri ve diğ., “National Report: Greece”, 98.

Eğitim Araştırma Merkezi (KEE) ve Pedagoji Enstitüsü eş oranlı sorumludur (PI)⁹⁸. Tarih öğretmenleri hazırlanan müfredata ve tarih ders kitaplarına uymakla yükümlüdür⁹⁹. Verilen eğitim kapsamında, Pedagoji Enstitüsü'nün beyan ettiği hedefler arasında; değerlere ve ilkelere bağlı, yaşam boyu öğrenmeye istekli, ekonomik hayatta başarıyla yer alabilecek, sorumlu ve aktif vatandaşlar yetiştirmek sıralanmaktadır¹⁰⁰. Öğrencilerin haftalık ders yükü yaşlarına ve sınıflarına bağlı olarak 23 ilâ 35 saatten oluşmaktadır. Tarih dersi, ilköğretim birinci kademedeki üçüncü sınıftan itibaren bağımsız bir ders olarak okutulmaktadır¹⁰¹. Tarih dersleri ilköğretimden ortaöğretimin sonuna kadar haftada iki saattir. Sadece ilköğretim dokuzuncu sınıfta¹⁰² haftada 3 saat tarih eğitimi verilmektedir.

Mevcut müfredat, ulusal tarih silsilesi bakımından incelendiğinde, mitoloji ile başlayan konuların, tarih ders kitaplarındaki sırasıyla, Kiklad, Miken, Minos Uygarlıkları, Perikles Dönemi, Büyük İskender Dönemi, Roma İdaresi Altında Yunanlar, Bizans Dönemi, Osmanlı İdaresi Altında Yunanlar ve Yunanistan şeklinde olduğu görülmektedir. 2009-2010 eğitim öğretim yılında Yunanistan'da okutulan tarih ders kitapları şunlardır: İlkokul 3. sınıf "Mitoloji'den Tarihe"¹⁰³, ilkokul 4. sınıf "Eskiçağda"¹⁰⁴, ilkokul 5. sınıf "Bizans Döneminde"¹⁰⁵, ilkokul 6. sınıf "Yeniçağda"¹⁰⁶, ortaokul 1. sınıf "Eskiçağ Tarihi"¹⁰⁷, ortaokul 2. sınıf "Ortaçağ ve

⁹⁸ Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı, [www.maol.meb.gov.tr/html_files/ulkeler/Greece%20\(TR\).doc](http://www.maol.meb.gov.tr/html_files/ulkeler/Greece%20(TR).doc) [26.05.2011].

⁹⁹ Eurydice, "Structures of Education and Training Systems in Europe, GREECE" (European Commission, 2009/2010), http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_EL_EN.pdf [03.04.2011].

¹⁰⁰ Eurydice, "Organisation of the education system in Greece" (European Commission, 2009/2010), http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/EL_EN.pdf [03.04.2011].

¹⁰¹ Eurydice, "National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms, GREECE" (European Commission, 2010), http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_EL_EN.pdf [03.04.2011].

¹⁰² Yunanistan'da ilkokul 6 sene, orta okul 3 senedir. Dolayısıyla zorunlu ilköğretim 9 sınıfa tekabül etmektedir. Lise eğitimi ise 3 yıldır ve isteğe bağlıdır. Bkz. Yunanistan Cumhuriyeti Eğitim, Yaşam Boyu Öğrenim ve Din İşleri Bakanlığı. <http://www.ypepth.gr/> [04.03.2010].

¹⁰³ Στρατής Μαϊστρέλλης ve diğ., *Ιστορία Γ' Δημοτικού - Από τη Μυθολογία στην Ιστορία* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

¹⁰⁴ Θεόδωρος Κατσουλάκος ve diğ., *Ιστορία Δ' Δημοτικού - Στα Αρχαία Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

¹⁰⁵ Στέφανος Γλεντής ve diğ., *Ιστορία Ε' Δημοτικού - Στα Βυζαντινά Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008).

¹⁰⁶ Διονύσιος Ακτύπης ve diğ., *Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού - Στα Νεότερα Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

¹⁰⁷ Θεόδωρος Κατσουλάκος ve diğ., *Α' Γυμνασίου - Αρχαία Ιστορία* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

Yeniçağ Tarihi”¹⁰⁸, ortaokul 3. sınıf “Yeniçağ ve Yakınçağ Tarihi”¹⁰⁹, lise 1. sınıf “Eskiçağ Dünya Tarihi”¹¹⁰, lise 2. sınıf “Ortaçağ ve Yeniçağ Dünya Tarihi”¹¹¹, lise 3. sınıf “Yeniçağ ve Yakınçağ Dünya Tarihi”¹¹² ders kitaplarıdır.

2.2.2. Türkiye’de Tarih Eğitimi Ve Tarih Ders Kitapları

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne gelen aktarımla kamusal alanlarda olduğu gibi, eğitim öğretimde de devlet en etkin belirleyici konumundadır. Devletin bu belirleyiciliği, eğitim kurumlarının merkezden yönetilmesi temel anlayışı ve işleyişi şeklinde kendini göstermektedir¹¹³.

Osmanlı Dönemi’nin ilk köklü değişikliği Balkan Savaşları’ndan sonra yaşanmış ve tarih müfredatına “Türklerin Tarihi” ve “Osmanlı Öncesi Türk Boyları” gibi konular eklenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin tarih müfredatı şekillendirilirken, Osmanlı İmparatorluğu döneminden dört ana unsur alınmıştır. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu tarihi, İslam tarihi, dünya tarihi ve Türk tarihidir¹¹⁴. Cumhuriyet Dönemi’nin eğitim sistemi, 3 Mart 1924’te çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu ile belirlenmiştir. Bu yasa ile Osmanlı döneminden gelen medreseler kapatılmış, Türkiye genelindeki bütün eğitim-öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır¹¹⁵. 22 Mart 1926’da Maarif Teşkilatına Dair Kanun yürürlüğe girmiş ve eğitim sisteminin yönetsel yapısı ilk kez düzenlenmiştir. Buna göre Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Talim ve Terbiye Dairesi adıyla kurulmuş; ülke çapındaki bütün okulların öğretim müfredatlarını belirleme görevini üstlenmiştir. Tarih öğretmenleri kurul tarafından

¹⁰⁸ Ιωάννης Δημητρούκας, Θουκυδίδης Ιωάννου, *Β’ Γυμνασίου – Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008).

¹⁰⁹ Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, *Γ’ Γυμνασίου – Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

¹¹⁰ Αντώνης Μαστραπάς, *Α’ Τάξη Γενικού Λυκείου – Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

¹¹¹ Ιωάννης Δημητρούκας ve diğ., *Β’ Γενικού Λυκείου – Ιστορία του Μεσαιωνικού και του Νεότερου Κόσμου 565-1815* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

¹¹² Ιωάννης Κολιόπουλος ve diğ., *Γ’ Τάξη Γενικού Λυκείου – Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

¹¹³ Eurydice, “Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi” (European Commission, 2009/2010): 26, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/TR_TR.pdf [03.04.2011].

¹¹⁴ Hayrettin Kaya ve diğ., “National Report: Turkey”, *Improvement Of Balkan History Textbooks Project Reports*, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2002): 159.

¹¹⁵ Eurydice, “Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi”, 27.

tespit edilen müfredata uygun olarak hazırlanan zorunlu tarih ders kitaplarını kullanmaktadır. Öğretmenler dersi işleme metot ve teknikleri bakımından serbestiye sahip olsalar da kitaplarda tercih edilen yaklaşımlar bu durumu sınırlandırmaktadır¹¹⁶.

Talim Terbiye Kurulu'nun gözetiminde gerçekleştirilen Türk tarih yazımının, evrensel tarihe bir takım referanslarda bulunmasına karşın genel olarak kendine has bir Türk tarihi inşa etmekle ilgilendiği söylenebilir¹¹⁷. Tarih öğretimi, sosyal temsiller ve kimlik üzerinden değerlendirildiğinde bilimsel ve akademik öğretimin dışında kalabilen bir çalışma alanıdır. Sosyal temsiller bir anlamda gerçekliğin yeniden üretilmesi ya da gerçekliğe yüklenen anlamın öznelleştirilmesi gibi bilinçsel bir süreç olarak da değerlendirilebilir. İnsan topluluklarının kendi kimliklerini tanımlama noktasında geçmişe bakma ihtiyacı son derece önemlidir¹¹⁸.

Tarih eğitimi ve tarih öğretmenleri toplumsal belleği bir kaynak malzeme olarak kullanmakta ve onun kurgulanmasına bizzat katkıda bulunmaktadır¹¹⁹. Bunun temel nedeni genel olarak, eğitim sisteminin, öğrenme-öğretme sürecinin, çocukların ilgi, ihtiyaç ve düşüncesine uygun olarak tasarlanmaması, yetişkinlerin ve devletin beklentilerine uygun olarak kurgulanması şeklinde değerlendirilebilir¹²⁰.

Modern Türkiye’de tarih ders kitaplarının içeriği incelendiğinde moral unsurlar, *biz* ve *ötekine* dair stereotipler sıkça karşılan unsurlardandır: “Zaferden onur duyma, yenilgilerden utanma ile karışık mazeret arama duygusunun oluşturduğu bir savunma psikolojisi”¹²¹ mevcuttur. Tarihsel olayları ve dönemleri anlamak yerine, bunlardan gurur duymak ya da utanmak arasında kalan bir tarihsel bakış ders kitaplarında görülmektedir¹²². Küçük sınıflardaki öğrencilerin, soyutu somuttan henüz ayırmaya başladıkları dikkate alınırsa; öğrencileri heyecanlandırıcı ve harekete geçirici

¹¹⁶ Eurydice, “National Summary Sheets on Education Systems in Europe and Ongoing Reforms-TURKEY” (European Commission, 2010): 3, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_TR_EN.pdf [03.04.2011].

¹¹⁷ Christoph K. Neumann, “Tarihin Yararı ve Zararı Olarak Türk Kimliği: Bir Akademik Deneme”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 105.

¹¹⁸ Bilgin, “Kimlik Arayışı Olarak Resmi Tarih”, 107-109.

¹¹⁹ Wirth, “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek”, 31.

¹²⁰ Öçalan, *age*.

¹²¹ Yücel Kabapınar, “Kredili Sistem ve Lise Tarih Ders Kitapları”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed. Salih Özbaran, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 220.

¹²² *age*.

metinler, onları erişilmez hedeflere sürüklediği için çocukların ileride “geçmişe aşık, güne küs ve gelecekte şüpheli”¹²³ koşullandırılmış bireyler olmalarına zemin hazırlayabilir.

Diğer taraftan, Türk Milli Eğitimi’nin temel amaçları, “bütün öğrencilere ortaöğretim seviyesinde asgari ortak bir genel kültür vermek suretiyle onlara kişi ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadi sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak” ve “öğrencileri, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yüksek öğretime veya hem mesleğe hem de yüksek öğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamak” olarak belirtilmektedir¹²⁴.

Türkiye’de, ilköğretim birinci ve ikinci kademedeki tarih adı altında müstakil bir ders uygulanmamakta olup; 4. sınıftan başlayarak 7. sınıfa kadar Sosyal Bilgiler dersi, 8. sınıfta ise T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi okutulmaktadır. Tarih adı kullanılarak hazırlanmış olan dersler ve kitaplar 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda karşımıza çıkmaktadır¹²⁵.

Türkiye’nin tarih dersi müfredatı incelendiğinde, ulusal tarih silsilesinin Asya Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti, Kök Türk Devleti, Uygur Devleti, Oğuzlar, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti ve Türkiye şeklinde olduğu görülmektedir. 2009-2010 Eğitim öğretim yılında Türkiye’de okutulmakta olan tarih ders kitapları şunlardır: İlköğretim 4. sınıf “Sosyal Bilgiler”¹²⁶, ilköğretim 5. sınıf “Sosyal Bilgiler”¹²⁷, ilköğretim 6. sınıf “Sosyal Bilgiler”¹²⁸, ilköğretim 7. sınıf “Sosyal Bilgiler”¹²⁹, ilköğretim 8. sınıf

¹²³ Ertürk, “Türkiye’de Ortaokul I. Sınıf (6. Sınıf) Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi”, 248.

¹²⁴ Milli Eğitim Temel Kanunu Madde 28’den aktaran Eurydice, “Avrupa’da Eğitim ve Öğretim Sistemlerinin Yapısı, Türkiye” (European Commission, 2009/2010): 22, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_TR_TR.pdf [03.04.2011].

¹²⁵ Hayrettin Kaya ve diğ., “National Report: Turkey”, 162.

¹²⁶ Meltem Tekerek ve diğ., *Sosyal Bilgiler 4*, 5.bs. (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

¹²⁷ Demet Karagöz ve diğ., *Sosyal Bilgiler 5*, 5.bs. (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

¹²⁸ Emine Genç ve diğ., *Sosyal Bilgiler 6*, 4.bs. (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

¹²⁹ Mecit Mümin Polat ve diğ., *Sosyal Bilgiler 7*, 3.bs. (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

“T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük”¹³⁰, ortaöğretim 9. sınıf “Tarih”¹³¹, ortaöğretim 10. sınıf “Tarih”¹³², ortaöğretim 11. sınıf “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük”¹³³, ortaöğretim 12. sınıf “Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi”¹³⁴ ders kitaplarıdır.

¹³⁰ Samettin Başol ve diğ., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük* 8, 2. bs. (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

¹³¹ Yasemin Okur ve diğ., *Ortaöğretim Tarih 9*, 2. bs. (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

¹³² Vicdan Cazgır ve diğ., *Ortaöğretim Tarih 10* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

¹³³ İdris Akdin ve diğ., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Lise 3*, 5. bs. (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

¹³⁴ Yasemin Okur ve diğ., *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 12*, 5. bs. (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009).

3. KONSTANTINOUPOLİ’NİN DÜŞÜŞÜ / İSTANBUL’UN FETHİ (1453)

Türkiye ve Yunanistan’da ilk-orta-lise eğitim sürecinde konuyla ilgili bilgiye Türkiye’de yedinci¹³⁵ ve onuncu¹³⁶ sınıf; Yunanistan’da beşinci¹³⁷, sekizinci¹³⁸ ve on birinci¹³⁹ sınıf tarih ders kitaplarında yer verilmiştir. Türkiye’de “İstanbul’un Fethi”¹⁴⁰, Yunanistan’da ise “Konstantinoupoli’nin İşgali/Düşüşü”¹⁴¹ şeklinde kullanımlar benimsenmiştir.

Türk kitaplarında *Konstantinoupoli / İstanbul Savaşı* konusuna giriş niteliğinde bir bilgi bulunmazken; Yunan kitaplarında “Osmanlı Türkleri Bizans Topraklarını Ele Geçiriyorlar”¹⁴² başlığı altında Osmanlılara ait ön bilgiler mevcuttur. Osmanlıların

¹³⁵ 193 sayfadadan oluşan 7.Sınıf “Sosyal Bilgiler” kitabında, ilgili konuya “Osmanlı Devleti Yeni Başkentinde” başlığı altında 2 sayfa yer ayrılmıştır.

¹³⁶ 220 sayfadadan oluşan 10. Sınıf “Tarih” kitabında, ilgili konuya “İstanbul’un Fethi” başlığı altında 7 sayfa yer ayrılmıştır.

¹³⁷ 142 sayfadadan oluşan 5. Sınıf “Bizans Döneminde” kitabında, ilgili konuya “Türkler İstanbul’u Kuşatıyor” ve “İstanbul’un Türkler Tarafından İşgali” başlıkları altında 7 sayfa yer ayrılmıştır.

¹³⁸ 150 sayfadadan oluşan 8. Sınıf “Ortaçağ ve Yeniçağ Tarihi” kitabında, ilgili konuya “İstanbul’un İşgal” başlığı altında 2 sayfa yer ayrılmıştır.

¹³⁹ 211 sayfadadan oluşan 11. Sınıf “Ortaçağ ve Yeniçağ Dünya Tarihi” kitabında, ilgili konuya “İstanbul’un İşgali” başlığı altında 3 sayfa yer ayrılmıştır.

¹⁴⁰ Arapça’dan Türkçe’ye geçmiş olan “fetih” kelimesi “açmak, yol göstermek, yardım etmek, hüküm vermek, galibiyet ve zafere ulaşmak” anlamlarına sahiptir. Dini terim olarak kullanıldığında ise “Fetih, Müslümanların ülke ve şehirleri ilâyi kelimetullah (Allah’ın kelamını yüceltmek) amacıyla İslamiyet’e açmalarıdır. Fetih, öncelikle kalbi ve aklı İslam gerçeğine açmak, ikinci olarak da İslam mesajının önündeki engelleri kaldırmak, insanın gönlüne ve aklına ulaşmayı mümkün kılacak ortamı hazırlamak anlamına gelir. Fetih bir istila ve sömürü savaşı değildir.” Bkz. *Dini Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 162. Türk tarih dersi kitaplarında da “fetih” kelimesi bir dini terim olarak, Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen toprak kazanımları için kullanılmaktadır. Örneğin 9. Sınıf Tarih ders kitabında “Emeviler Dönemi” anlatılırken “Türk-Arap İlişkileri” bölümünde karşı taraf Müslüman olduğu için Türklerin kaybettiği bölgeler işgal değil fethedilmektedir: “Hz. Osman döneminde Türklerin doğudaki en son sınırı olan Ceyhun Irmağı’na kadarki bölgeler fethedildi. [...] Bölgede Türkler, kalabalık olmalarına rağmen siyasi birlik oluşturamadılar. Bu yüzden Arap orduları bölgeyi kolayca fethetti.” Bkz. Yasemin Okur ve diğ., *Ortaöğretim Tarih 9*, 2. bs. (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009), 121. [9. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁴¹ Orijinal konu başlığı olan Alosi (Αλωση) kelimesinin iki anlamı mevcuttur. Küçük harfle yazıldığında bir yerin şiddet kullanılarak tamamen zapt edilmesi, başlıktaki gibi büyük harfle yazıldığında ise İstanbul’un Osmanlı Türkleri tarafından işgal edilmesi anlamına gelmektedir. Bkz. Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002), 130.

¹⁴² Στέφανος Γλεντής ve diğ., *Ιστορία Ε’ Δημοτικού – Στα Βυζαντινά Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008), 101-103. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

kim oldukları, dini inançları, bazı padişahları (I. Murat, Bayazıt ve II. Murat) ve devşirme sistemleri anlatılmaktadır¹⁴³:

“14. yüzyıl içerisinde yeni bir düşman, **Osmanlı Türkleri**, imparatorluğun doğu sınırlarında ortaya çıktılar. Sert savaşçı ve fanatik Müslümanlardı. Geçişlerine karşı koyanları, inançlarını değiştirmeye ve İslamlaşmaya zorluyorlardı”.

“Yeni bir düşman” şeklinde betimlenen Osmanlılar, *doğulu, fanatik Müslüman* ve *savaşçı* bir *Türk* milletidir. Müslüman olmayanların topraklarına doğru ilerlemekte ve önlerine çıkanların *dinlerini değiştirerek*, onları *Müslüman olmaya zorlamaktadırlar*. Dolayısıyla “işgal/düşüş” konusunun anlatımında her ne kadar *düşman* nitelemesi yapılmamış olsa da verilen bu ön bilgiyle düşmanın kim ve nasıl biri olduğu saptanmaktadır.

Bir diğer husus ise *düşmanın* askeri yapısının aydınlatılmasına yönelik olarak karşımıza çıkan “Çocuk Toplama” yani devşirme sistemi ve yeniçerilerdir¹⁴⁴:

“Çocuk toplama

Osmanlı Türkleri, ele geçirdikleri halklara **çocuk toplamayı** zorla kabul ettirdiler. Askeri ihtiyaçlarını karşılamak için, söylediklerine göre, Hristiyanların güçlü erkek çocuklarını, küçük yaşta alıyor, onları Müslüman yapıyor, fanatikleştiriyor ve özel bir askeri kampta savaş sanatında eğitiyorlardı. Savaşçılıkları, hatta rakiplerine karşı insafsızlıkları nedeniyle meşhur olan **Yeniçeri taburları**, bu zorla asker toplama [işi] tarafından yaratıldı”.

Osmanlı Türkleri, asker ihtiyaçlarını karşılamak üzere, ele geçirdikleri topraklarda yaşayan Hristiyan ailelerin erkek çocuklarını toplamaktadır. Zorla alınan Hristiyan çocukları *fanatik Müslüman* hale getirildikten sonra da *insafsız savaşçılara* dönüşmektedir. Bu bağlamda, *Müslümanların insafsız ve savaş tutkunu* oldukları söylenebilir. Özetlersek; *düşman* Osmanlı Türkleridir, Müslüman ve fanatiktir. Bu yüzden Hristiyanlığın önündeki en büyük tehlikedir çünkü Hristiyanları Müslüman olmaya zorlamakta, Hristiyan nüfusu azaltmaktadır. Askeri sistemleri de Hristiyanlara zarar vericidir. Hristiyan aileler evlatlarından olmakta ve evlatları büyüyünce kendi ailelerinin dinlerinden olanlara –Hristiyanlara- savaş açmaktadır.

Türk ve Yunan kitaplarında “Fetih / İşgal” başlığı altında aktarılan bilgiler tematik açıdan incelendiğinde, ağırlıklı olarak dört hususun üzerinde durulduğu görülür. Bunlar; şehrin önemi, Osmanlı ile Bizans İmparatorlukları, padişah ile imparator ve savaş anıdır.

¹⁴³ age, 101. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

¹⁴⁴ age, 102. Koyu renk yazımlar orijinal metne aittir.

3.1. Konstantinoupoli'nin / İstanbul'un Önemi

Türk anlatısında, öncelikle İstanbul'un tarihsel ve evrensel açıdan önemine değinilmekte, böylece Osmanlı İmparatorluğu'na özel nedenlerin ötesinde İstanbul'un herkes için ehemmiyeti olan bir şehir olduğu öne çıkarılmaktadır¹⁴⁵:

“Napolyon ‘Dünya tek bir devlet olsa başkenti İstanbul olurdu.’ demiştir. Tarih boyunca, İstanbul, neden her zaman önemli olmuştur? [...] İstanbul'un bulunduğu konum nedeniyle [...]”.

Dünya için bu denli kıymetli olan bir şehrin Osmanlılar için de değerli olması kaçınılmazdır. Nitekim “Fethin nedenleri” başlığı altında sıralanan bazı maddeler şu şekildedir: “Anadolu ve Rumeli toprakları arasındaki bağlantının sağlanabilmesi, [b]ölge ticaret yollarının ve kazançlarının ele geçirilmek istenmesi, [e]ski bir kültür ve yerleşim merkezi olması”¹⁴⁶.

Yunan anlatısında da şehrin geçmişi vurgulanmakta, şehrin tarihselliği onu mevcut değerine kavuşturan Bizans İmparatorluğu'nun tarihi ile harmanlanmaktadır: “6 Nisan'da Muhammed¹⁴⁷, Konstantinos'un başşehri [kendisine] teslim etmesini isteyerek ona haber gönderdi. İmparatorun cevabı olumsuz ve Poli'nin¹⁴⁸ bin yıllık tarihine yaraşır [şekilde] idi”¹⁴⁹. Şehrin konumundan öte Bizans ile bezenen bin yıllık geçmişi önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle Bizans olmadan “Poli” bir toprak parçasından başka bir şey değildir çünkü ona ruh veren Bizans'tır. Ayrıca önceki bilgilere bir gönderme yapılarak, örtük biçimde Bizans'ın mücadele azminin altı çizilmektedir. Nitekim tarih boyunca “Poli” pek çok kez kuşatılmış ancak asla *teslim olmamıştır*.

Bu hususta Türk kitapları da hemfikirdir: İstanbul, defalarca kuşatılmıştır. Ancak şehrin cazibesi Yunan kitaplarındaki gibi *Bizans Uygarlığı'ndan* ziyade, konumundan ve ticari olanaklarından ileri gelmektedir: “Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktası konumunda olan İstanbul, deniz ticaretinde de önemli bir şehirdi. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren aralarında Türklerin de bulunduğu çeşitli

¹⁴⁵ Mecit Mümin Polat ve diğ., *Sosyal Bilgiler 7*, 3.bs. (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009), 64. [7. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁴⁶ Vicdan Cazgır ve diğ., *Ortaöğretim Tarih 10* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009), 39. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁴⁷ II. Mehmet.

¹⁴⁸ Yunancada şehir anlamına gelen “poli” kelimesi büyük harfle yazıldığında Konstantinoupoli / İstanbul demektir.

¹⁴⁹ Γλεντής ve diğ., *age*, 107. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

kavimler tarafından kuşatılmış fakat alınamamıştı”¹⁵⁰. Osmanlının, İstanbul’a sahip olma tutkusu bunlarla sınırlı değildir. Aynı kitapta İstanbul’a tarihiliği, konumu, ticari olanakları haricinde, onu Osmanlıların gözünde değerli kılan başka özellikler de yüklenmektedir. Bu noktada şehrin kendisi değil; Bizans ve Ortodoksluk vurgusu ön plandadır¹⁵¹:

“Roma İmparatorluğu’nun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından sonra İstanbul, Ortodoks Hristiyan dünyasının merkezi haline geldi. [...] İstanbul halkının çoğunluğunu Ortodoks Rumlar oluşturuyordu. Ayrıca Yahudiler, Türkler, Araplar, Galata bölgesinde de çoğunluğu Venedik ve Cenevizlerin oluşturduğu Katolik halk da burada yaşıyordu”.

“İstanbul, Hristiyan dünyasının Osmanlı Devleti’ne karşı son ve en güçlü kalesi olan bu nedenle de Hristiyanlar için sembolik önemi bulunan bir şehirdi”.

Osmanlı Devleti ile Hristiyan dünyasının birbirlerine muhalif olarak konumlandırıldığı anlatıda bir devletle bir dini birliktelik eşdeğer nitelikte yapılar şeklinde ele alınmaktadır. Siyasi oluşumun yani Osmanlı’nın dini kimliği telaffuz edilmeden karşısına bir dini inanç yerleştirilmiştir. Osmanlı imgesinin, İslam dini ile bütünleşmesi yerleşik bir gerçektir. Ancak açık bir Müslüman – Hristiyan karşılaştırması tercih edilmemiştir. Öte yandan 1453 yılına gelindiğinde Bizans’ın eski gücüne sahip olmadığı ve küçük bir coğrafi alana sıkışıp kaldığı bilgisi Türk kitaplarında mevcuttur. Diğer bir deyişle güçlü Osmanlı’nın karşısına güçsüz bir Bizans kurgusu “fethi” yani bu *büyük başarıyı* zihinlerde yerleştirmeye yetersiz kalmaktadır. Bunun yerine “Hristiyan dünyası” söylemiyle Katolik ve Ortodokslar tek vücut olarak değerlendirilerek “fethin” Hristiyanlar açısından önemine vurgu yapılır. Böylece büyüyen ve gelişen “fetih” olgusu zihinlerde arzulanan seviyeye ulaşır. İstanbul, “Hristiyan dünyasının son ve en güçlü kalesi” şeklinde tasvir edilerek “fethin” basit bir yengi ya da yenilgi olmadığı vurgulanır. Osmanlı İmparatorluğu, *bütün Hristiyan dünyasını yenmiştir ve Hristiyanların bir daha Müslümanlara karşı duracak güçleri kalmamıştır*. Çünkü İstanbul, Hristiyanların en önemli ve en çok güvendikleri şehirleridir. Ayrıca Osmanlıların şehri *fethetme* arzusu sadece Hristiyanlar için sembolik öneminin bulunmasından da kaynaklanmaz. “Hz. Muhammed’in İstanbul’un fethiyle ilgili hadisinin olması”¹⁵² şehrin aslında Müslümanlar için de sembolik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

¹⁵⁰ Cazgır ve diğ., *age*, 38. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁵¹ *age*, 38-39.

¹⁵² *age*, 39. Kitapta varlığından haber verilen ancak açıklanmayan hadis şu şekildedir: “İstanbul mutlaka fetholunacaktır. O’nu fetheden komutan ne güzel komutan ve O’nu fetheden asker ne güzel askerdir” *Ahmed b. Hanbel, Müsned IV, 225’den aktaran T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı*, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/diyanet/nisan1999/hutbe4.htm> [19.01.2010].

Yunan anlatısı da şehrin dini bakımdan sembolik önemine değinmektedir: "İkinci Roma'nın, Poli'nin, kapıları Müslümanların baltaları tarafından yıkıldı"¹⁵³. Katolik Hristiyanlar için Roma ne anlam ifade ediyorsa Ortodoks Hristiyanlar için de "Poli" yani "İkinci Roma" aynı anlamdadır. Tarihi bir atfı olan "İkinci Roma" ifadesi, MS 4. yüzyıla, I. Konstantinos'un şehri Roma İmparatorluğu'nun merkezi yapmasına dayanır. MS 330 yılında, şehir, merkez olduğunda ona "İkinci Roma" adı verilir ve bu isim imparatorun ölümüne kadar kullanımda kalır. İmparatorun vefatının ardından da onun anısına şehre Konstantinoupoli (Konstantin'in Şehri) denmeye başlanır. MS 395'te imparatorluk ikiye ayrıldığında, şehir, bugün Bizans İmparatorluğu olarak da anılan Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasi merkezi olur. Daha sonra Hristiyanlık dini, Doğu ve Batı Kilisesi şeklinde ikiye ayrıldığında ise Ortodoksluğun dini merkezi haline gelir¹⁵⁴. Dolayısıyla hem imparatorluğun kendisi hem de Ortodoksluk mezhebi bakımından bu derece öneme haiz olan bir şehrin Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi yıpratıcıdır. Kuşkusuz bu durum, öncelikle, Yunanlaşmış Doğu Roma İmparatorluğu'nun Yunan vârislerini yaralar: "Konstantinoupoli'nin İşgali, ilk olarak, her sahada [bu] büyük felaketin matemini tutan Helenlerin gururunu incit[miş]ti[r]"¹⁵⁵.

3.2. Osmanlı ve Bizans İmparatorlukları

Türk anlatısında Bizans'ın *rahat durmadığı* ve diğer devletleri Osmanlı'ya karşı kışkırtarak, Osmanlı'yı harekete geçmeye zorladığı görülür: "Bizans İmparatorları fırsat buldukça Avrupa devletlerini ve Anadolu beyliklerini Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaktadır"¹⁵⁶.

Yunan anlatısında da Türkler fazla *hareketlidir*. Sürekli ilerleyen ve yayılan bir tehlike olan Türkler, Bizans'ı bir an evvel önlem almaya itmektedir: "Türklerin

¹⁵³ Ιωάννης Δημητρώκας, Θουκυδίδης Ιωάννου, *Β' Γυμνασίον – Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008), 67. [8. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Orijinal metindeki kaynak bilgisi şu şekildedir: "H. Kriger (εκδ.), Das Mittelalter. Materialien für den Geschichtsunterricht, Φραγκφούρτη 1978, 252 (γερμ. μετ.)".

¹⁵⁴ Mehmet Hacısalıhoğlu, "İstanbul in Geschichte und Vorstellungswelt der orthodoxen Völker Ost- und Südosteuropas", *Istanbul: vom imperialen Herrschersitz zur Megapolis. Historiographische Betrachtungen zu Gesellschaft, Institutionen und Räumen*, ed. Yavuz Köse (München: Martin Meidenbauer, 2006): 41.

¹⁵⁵ Δημητρώκας, Ιωάννου, *age*, 67. [8. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁵⁶ Polat ve diğ., *age*, 64. [7. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

ilerlemesinden [kaynaklanan] tehlike Manouil II. Paleologos'u (1391 – 1425) yardım istemek için Batı'ya seyahat etmeye mecbur etti"¹⁵⁷.

Bizans'ın güç bakımından Osmanlı için bir tehlike oluşturmadığını yazılı ve görsel (Şekil 1) şekilde ifade eden Türk anlatısında ise tehlike, Bizans'ın *kritik zamanlarda sorun çıkarma potansiyelidir*¹⁵⁸:

“Osmanlı Devleti için stratejik ve ekonomik önemi olan İstanbul, nüfus potansiyeli ve askeri güç olarak bir tehlike oluşturmuyordu. Fakat Osmanlı Devleti'nin her sıkışık olduğu anda sorun oluşturmaktan geri kalmıyordu. 1451 yılında tahta çıkan II. Mehmet, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ilerlemesinin önündeki en büyük engel olarak Bizans'ı görüyordu”.

Bizans, Osmanlı'nın önündeki “en büyük engeldir” çünkü *tekin değildir*. Keza “Fethin Nedenleri” başlığı altında yer alan, “Bizans'ın Osmanlı şehzadelerini kışkırtması”¹⁵⁹ ve “Bizans'ın Haçlı Seferlerine zemin hazırlaması”¹⁶⁰ maddeleriyle Bizans'ın sürekli birilerini kışkırtan bir tehlike olarak betimlenmesi örtük biçimde *Bizans entrikaları* basmakalıbını çağrıştırmaktadır.

Osmanlı ve Bizans arasındaki *güç dengesizliğini* açıkça ortaya koyan çizim ve haritalarda, Bizans İmparatorluğu'nun hem *askeri güç* hem de *coğrafi alan* itibarıyla zor durumda olduğu görülmektedir. Şekil 1'de, Osmanlı ordusuna ait 100 bin ilâ 500 bin asker mevcut iken Bizans ordusunun 9 bin askere sahip olduğu, bunların da 5 bininin paralı asker olduğu belirtilmektedir. Şekil 2'de ise Bizans İmparatorluğu, şehrin küçük bir alanına sıkışmış ve etrafı Osmanlı ordusu ile sarılmıştır. Bizans bu şekilde yalıtılarak, dış dünya ile bağı kesilmiş; Bizans'ın Batı'dan beklediği yardımların gelmemesi durumunda kuşatmanın Osmanlı lehine sonuçlanması garantilenmiştir.

¹⁵⁷ Ιωάννης Δημητρώκας ve diğ., *B' Γενικού Λυκείου – Ιστορία του Μεσαιωνικού και του Νεότερου Κόσμου 565-1815* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009), 87. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁵⁸ Cazgır ve diğ., *age*, 39. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁵⁹ *age*.

¹⁶⁰ *age*.

Şekil 1: Türk ve Bizans Güç Dengesi

Mecit Mümin Polat ve diğ., *Sosyal Bilgiler 7*, 3.bs. (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009), 64. [7. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

Şekil 2: İstanbul'u Kuşatma Planı

Vicdan Cazgır ve diğ., *Ortaöğretim Tarih 10* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009), 40. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

Yunan kitaplarında ise Osmanlı genel hatlarıyla *yayılmacı, saldırgan ve istilacı* bir devlettir. Osmanlı'nın ilerleme tutkusu Bizans ile Osmanlı'yı karşı karşıya getirmekte, dolayısıyla Osmanlı'nın kaybettiği her savaş Bizans'ın ömrünü uzatırken kazandığı her savaş da Bizans'ı bir adım daha sona yaklaştırmaktadır¹⁶¹:

“Türklerin sultanı Bayazıt Ankara savaşında, Timurlenk'in Moğol ordusu tarafından bozguna uğramıştı (1402). Bu yenilgi, Osmanlı devletinde büyük [bir] iç krize yol açtı ve Bizans [...] vergi [...] ödemeyi kesti ve [böylece] güçsüzlüğüne rağmen, hayatını yarım yüzyıl uzatmayı garantiledi. Ama 1421'den [itibaren], [...] tahta [...] Bayazıt'in saldırgan politikasını yeniden başlatan ve önceki durumu neredeyse altüst eden II. Murat çıkınca, tehlike yeniden canlanmaya başladı. 1422'de Konstantinoupoli'nin düzenli kuşatması başladı [ama] surlarının dayanıklılığı sayesinde [şehir] bir kez daha kurtuldu. 1423'te Türkler Mora Yarımadası'nı istila etti ve onu vergiye bağladılar (1426)”.

Aynı kitapta “işgal/düşüş” öncesi bir hazırlık olarak, “Sultan II. Muhammed[in], Mora Yarımadasının Despotunun¹⁶² Poli'nin yardımına koşmasını engellemek için Mora Yarımadasındaki Helen mülklerini istila etti[ği]”¹⁶³ yinelenirken, Türk kitaplarında “fetih” sonrası “Askeri ve Siyasi Gelişmeler (1454-1480)” başlığı altında yer alan “Mora'nın Alınması” bölümünde şu bilgiler mevcuttur: “Mora halkının yardım istemesi üzerine düzenlenen sefer sonucunda Mora alınarak Akdeniz hâkimiyetini sağlama yolunda önemli bir adım atılmış oldu (1460)”¹⁶⁴.

Yunan anlatısında döneme ait bilgiler aktarılırken Osmanlı'ya savaş açanların galibiyet ve mağlubiyetlerine sahip çıkılmaktadır. Bizans, dâhil olmadığı mücadelelerde de taraftır ve Osmanlı'nın karşısında olanla özdeşleşmektedir. Yanoş Hunyadi ve İskender Bey'in “parlak zaferi” ile 1204'te Bizans'a da zarar vermiş olan Haçlı Ordusu'nun “bozguna uğramasının” ortak paydası düşmanlarının Osmanlı olmasıdır¹⁶⁵:

“Türkler, Balkanlar'da, Transilvanya voyvodası İoanni Ouniadi¹⁶⁶ den ve Arnavut lider Georgio Skenderbei¹⁶⁷ den [kaynaklanan] sıkıntılar[la] karşı karşıyaydılar. İoanni Ouniadi ve Georgio Skenderbei, Türkler karşısında parlak zaferler kazandılar. Ama Türklerin ilerlemesini durdurmak için Batı'da düzenlenen Haçlı Seferi [...] Varna'da 1444'te bozguna uğradı”.

¹⁶¹ Δημητρουκάς ve diğ., *age*, 87. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁶² Din adamı.

¹⁶³ *age*, 89.

¹⁶⁴ Cazgır ve diğ., *age*, 42. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁶⁵ Δημητρουκάς ve diğ., *age*, 88. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁶⁶ Yanoş Hunyadi.

¹⁶⁷ İskender Bey - Gjergj Kastrioti.

Türk ve Yunan kitaplarında yer alan Notaras'ın ünlü sözü, Türk anlatısında *Osmanlıların hoşgörüsüne*, Yunan anlatısında ise *Latinlere duyulan nefrete* yorulurken, iki anlatıdaki *ortak ötekinin Katolikler* olduğu dikkat çekmektedir¹⁶⁸:

“XI. Konstantin, papalıktan yardım almak için Katolik ve Ortodoks Kiliselerini birleştirme kararı almıştı. Bu amaçla Ayasofya Kilisesi'nde bir ayin düzenledi ve kiliselerin birleşmesi kabul edildi. Bu ayine katılan Bizans Devleti'nin en yüksek dereceli memurlarından biri olan Notaras: **‘İstanbul'un içinde Türk sarığını görmek, Kardinal külâhı görmekten daha iyidir.**’ demiştir. Ortodoksların bu düşüncede olmasının en önemli nedeni; Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinden itibaren izlediği hoşgörü politikası ile aldığı topraklardaki halka tanıdığı din ve vicdan hürriyetidir. Y.Yücel – A. Sevim, Klasik Dönemin Üç Hükümdarı, s.11'den özetlenmiştir”.

“1425'te İoannis VIII. Paleologos (1425 – 1448) imparator oldu ve Batı'dan yardımı garantilemek için son bir çaba gösterdi. Ferraras-Florentias Sinod'unda¹⁶⁹, Ortodoksların, Katolik Kilisesi'ne tamamen boyun eğmesini kabul etti (1438 – 1439). Ama Bizans halkı bu anlaşmayı kabul etmedi. Halkın, Latinlere karşı düşman[lık] duygusu, büyük Dük Louka Notara'nın Birleşme'den haberdar olduğunda [söylediği] ‘Konstantinoupoli çarşısına, Latinlerin külâhı yerine Türklerin türbanının egemen olduğunu görmeyi tercih ederim!’ meşhur sözünde yoğunlaştı”.

Türk anlatısı, yukarıdaki alıntının ardından öğrencilerin bir değerlendirmede bulunmasını istemektedir: “İstanbul'un içinde Türk sarığı görmek, Kardinal külâhını görmekten daha iyidir sözünü yorumlayınız”¹⁷⁰. Değerlendirme alıntı ile sınırlı olduğu için yönlendirici niteliktedir çünkü verilen sözün yorumu alıntının son cümlesinde gizlidir: “Ortodoksların bu düşüncede olmasının en önemli nedeni; Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinden itibaren izlediği hoşgörü politikası ile aldığı topraklardaki halka tanıdığı din ve vicdan hürriyetidir”.

Her fırsatta Osmanlı'nın “hoşgörülü” olduğunu dile getiren Türk tarih ders kitaplarından farklı düşüncelere sahip olan Yunan tarih ders kitaplarında Osmanlı her fırsatta *yayılmaya ve işgal etmeye* devam etmektedir: “Türk ordusu 1453'ün Mart'ında surların çevresinde toplanmaya başladı. Donanma Marmara Adalarını işgal etti”¹⁷¹.

Osmanlı'nın askeri güç bakımından Bizans'tan çok daha iyi durumda olduğunu ifade eden Türk anlatısı Bizans'ın yüzölçümü açısından da zaman içerisinde küçülmüş olduğunu bildirmektedir: “Bizans İmparatorluğu XV. yüzyıla gelindiğinde

¹⁶⁸ Cazgır ve diğ., *age*, 39. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir; Δημητρούκαç ve diğ., *age*, 88. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁶⁹ Ferrara Floransa Konsili.

¹⁷⁰ Cazgır ve diğ., *age*, 39. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁷¹ Γλεντής ve diğ., *age*, 107. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

imparatorluk özelliğini kaybetmiş, hâkimiyet sahası İstanbul surları ile sınırlı bir yerdi”¹⁷².

Askeri güç konusunda Yunan anlatısı da hemfikirdir: “Türklerin [...] üstünlüğü, canlı (oran 1’e 10’du) ve cansız malzeme [bakımından] eziciydi”¹⁷³, “Cesur İmparator XI. Konstantinos çok az güce sahipti. Türklerin, asker ve silah üstünlüğü eziciydi”¹⁷⁴. İşte bu *ezici güçle*, “Sultan II. Muhammed Konstantinoupoli’yi kuşatır ve şehrin teslim edilmesini ister. Konstantinos Paleologos [...] şehrin verilmesini ve sakinlerinin boyunduruk altına alınmasını reddeder”¹⁷⁵.

Yunan kitaplarında, Bizanslılar Batı’daki bütün girişimlerine rağmen gereken yardımı bulamazlar. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu’na kendi sınırlı olanaklarıyla karşı koymaya çalışırlar: “Hristiyan devletlerden yardım görmeyen Bizanslılar kahramanca mücadele ettiler fakat mücadele [şartları] eşit değildi”¹⁷⁶. Eşit olmayan şartlar *Konstantinoupoli’nin İşgali’ni/Düşüşü’nü* kaçınılmaz kılar ve II. Mehmet şehri topraklarına katarak Bizans İmparatorluğu’nu sona erdirir. Ancak Bizans’ın somut varlığı ortadan kalksa da soyut değerleri yaşamaya ve diğer uygarlıkları şekillendirmeye devam eder¹⁷⁷:

“Bizans’ın manevi geleneği, Konstantinoupoli’nin İşgaliyle ve imparatorluğun boyun eğmesiyle silinmedi. [Bizans] etkisi, Balkan halklarının manevi kimliğinin korunmasına katkıda bulunurken, Avrupa devletlerinde [de] hissedilir oldu. [...] Ayrıca Batı Avrupa, Hümanizm ve Rönesans yıllarında, antik ruhun meyvelerini tattığı [o] kaynağı Bizans’ta buldu”.

Bizans dini ile kültürünün birlikteliğinden meydana gelen Bizans geleneği, aynı mezhebi paylaştığı Balkan halklarını dini yönüyle, büyük Hristiyan ailesinin diğer mezheplere ait üyelerini ise kültürel yönüyle etkilemeye devam etmektedir. Tarihte halklar ve ülkeler arası medeniyet ve kültür aktarımının olağanlığı, *bugün dünyaya yön veren ana uygarlığın Bizans İmparatorluğu olduğu* şeklinde neticelenmektedir. Kuşkusuz bu durumda, “antik ruhun meyveleri” yani Antik Yunan Medeniyeti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki bağ ve kesintisiz geçiş önem taşımaktadır.

Bizans, geçmişte Avrupa’yı Araplardan nasıl koruduysa, gelecekte de Ortodoks halkların manevi kimliğini Müslümanlaşmaktan koruyacaktır. Bizans’a yönelik bu

¹⁷² Cazgır ve diğ., *age*, 39. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁷³ Δημητρούκας ve diğ., *age*, 89. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁷⁴ Δημητρούκας, Ιωάννου, *age*, 67. [8. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁷⁵ Γλεντής ve diğ., *age*, 107. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁷⁶ Δημητρούκας, Ιωάννου, *age*, 67. [8. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁷⁷ Δημητρούκας ve diğ., *age*, 89. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

koruyuculuk atfının, art alanda Antemurale Christianitatis basmakalıbını çağrıştırdığı söylenebilir. Tarihi mitlerden biri olan Antemurale Christianitatis (the Bulwark of Christianity), bazı Hristiyan toplumların kendilerini feda ederek, Müslümanlara karşı siper oluşturması ve böylece Hristiyanlığı koruması ve kurtarması anlamına gelir¹⁷⁸ ve özellikle Ortaçağ Haçlı Seferleri sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşıyan güçler için bir övgü niteliğinde kullanılmıştır¹⁷⁹. Bizans İmparatorluğu, *Hristiyanlığın koruyuculuğunun* yanı sıra dünya medeniyet tarihinin yükünü de üstlenmektedir¹⁸⁰:

“Ortodoksluk, Türk egemenliği yıllarında manevi kimliklerinin korunmasına yardımcı olurken, Rusların yanı sıra Ortodoks Balkan halkları da Bizans Uygarlığından derin[den] etkilendiler. [...] Bizans'ın Avrupa ve dünya uygarlığına katkısı çok önemliydi. İmparatorluk **Avrupa uygarlığını**, 7. ve 8.yy boyunca Arap fetihlerinin tehdidinden **korudu**. Doğu ve Batı'yı etkileyen **büyük ve özgün bir sanat** geliştirdi. Karakteristik örnekler, Ortodoks Slav dünyası dışında, İtalyan **rönesans öncesi sanatı[nı]** ve **Osmanlı mimarisi[ni]** teşkil eder. Bizans, **Roma hukuk geleneğinin** de ait olduğu [bu] **klasik mirası** korudu, geliştirdi ve Avrupa'ya aktardı. Yeni yazın türleri (tarihi roman ve liturjik şiir gibi) ve pozitif bilimleri (astronomi ve matematik gibi) geliştirdi ve Halifelüğün, ortaçağ Balkan devletlerinin, Rusya'nın ve Osmanlı Devleti'nin [de] etkilendiği, devlet işleyiş düzenini mükemmelleştirdi. Keza, dini müziğin, manastırın, hümanizm ya da insancılık araştırmalarının ve Batı Avrupa'daki diğer uygarlık tezahürlerinin biçimlenmesine [de] yardımcı oldu”.

Türk kitaplarında, “İstanbul'un Fethi” konusunda Osmanlı İmparatorluğu ve onun “hoşgörü” politikasının anlatımı, Yunan kitaplarında “Konstantinoupoli'nin İşgali/Düşüşü” konusunda ise Bizans İmparatorluğu ve onun manevi etkisinin anlatımı ağır basmaktadır. Türk anlatısı, *Bizans Uygarlığı* hususunda sessizdir. Bizans'ın Osmanlı Uygarlığına katkısı¹⁸¹ konusunda kayıtsız kalan Türk kitapları dünya uygarlığına katkısını “Fethin Sonuçları” bölümünde şu şekilde özetler: “Bizanslı bilim insanları İstanbul'dan ayrılarak İtalya'da Rönesans hareketlerinin başlamasında etkili oldular”¹⁸². Bunun dışında kalan Bizans'a yönelik atıflar, Osmanlı imgesinin inşasından öteye geçmez. Yunan anlatısı ise Osmanlı'ya, Türk anlatısının Bizans'a ayırdığından görece daha fazla yer vermektedir. Ancak Bizans

¹⁷⁸ Pål Kolstø, “Assessing the role of historical myths in modern societies”, University of Oslo, <http://folk.uio.no/palk/Paper%20Assessing%20myths.htm> [24.03.2010].

¹⁷⁹ Paul W. Knoll, “Poland as ‘Antemurale Christianitatis’ in the Late Middle Ages”, *The Catholic Historical Review*, c. 60, s.3 (Washington: Catholic University of America Press, Ekim 1974): 381-382. <http://www.jstor.org/stable/25019573> [24.03.2010].

¹⁸⁰ Δημητρουκάς, Ιωάννου, *age*, 67. [8. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazımlar orijinal metne aittir.

¹⁸¹ Bizans Uygarlığı'nın farklı toplumlara etkileri hakkında detaylı bilgi için Bkz. Sevim Tekeli, *Modern Bilimin Doğuşunda Bizans'ın Etkisi* (Ankara: Bilim Tarihi Kürsüsü, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, 1975).

¹⁸² Cazgır ve diğ., *age*, 41. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

ve Osmanlı arasındaki ayrım kesindir: Biri *uygarlık*, diğeri *Türk tehlikesini* ve *hoşgörüsüzlüğü*nü barındıran bir *imparatorluktur*.

3.3. II. Mehmet ve XI. Konstantinos Paleologos

Padişah ve imparator, Türk-Yunan anlatılarında temsil ettikleri devletlerle özdeşleşmelerinin yanı sıra ilgili konunun kahramanları olarak kendi karakterleriyle de ön plana çıkmaktadır.

Yunan kitaplarında padişaha ait ilk özellik sözleriyle eylemlerinin çelişmesidir. Padişah, kafasına koyduğunu gerçekleştirmek için şartlar gerektirdiğinde tutmayacağı sözler verebilen, diğeri bir ifadeyle *söylediğine güven olmayan* bir kişidir. II. Mehmet, Bizans'ı önemsemekte ve tahta çıkmadan önce Bizans elçisine Bizans'a karşı savaş açmayacağını güvencesini vermekte fakat padişah olur olmaz da İstanbul'un işgal hazırlıklarına başlamaktadır¹⁸³:

“Edirne’de tahta çıkmaya hazırlanan yeni sultan, II. Muhammed, Bizans elçiliğine, babası ile Konstantinos Paleologos’un yaptığı anlaşmalara saygı göstereceğinin güvencesini verdi. Ama yönetiminin birinci yılından itibaren bütün faaliyetleri, Konstantinoupoli’nin kuşatılması ve işgal edilmesi için ön hazırlıklar [yaptığını] gösterdi, çünkü:

Büyük [bir] ordu hazırladı ve onu modern silahlarla silahlandırdı.

Macar mühendis Urbanos’u¹⁸⁴ yetmiş [tane] top imal etmesi için atadı. Eğer gerekirse, Poli’nin surlarını yıkmak için [kullanılacak olan bu toplar] o dönem ilk kez görülen silahlar[dı].

1452’nin ilkbaharında, Boğaz’ın Avrupa kıyısına devasa bir kale -Rumeli Hisarı-inşa etti. Birkaç ayda tahkimat hazırlandı ve [padişahın] kalesi boğazdan geçen bütün gemileri denetledi ve vergilendirdi.

Aynı yılın devamında 150 savaş gemisi, insanları ve malzemeleri taşımak için de pek çok küçük [gemi] yaptı”.

Türk kitapları da “fetih” hazırlıklarından bahsetmektedir. Ancak bunlardan biri, Rumeli Hisarı’nın inşası, dikkat çekicidir¹⁸⁵:

“[II. Mehmet] Hazırlıklarını yapar. Yıldırım Bayezid’in yaptırdığı Anadolu Hisarı’nın tam karşısına Rumeli Hisarı’nın yerini tespit eder. Bizans İmparatoru Konstantin’e elçiler gönderir, orada bir av köşkü yaptırmak için toprak ister. İmparator isteği reddedemez ama sığır derisi kadar toprağa razı iseler veririm der. II. Mehmet teklifi kabul eder, hemen semiz bir öküz kestirip derisini yüzdürür, derisinden ince bir ip yaptırır. Hisarın planını hazırlamaya başlar. Sığır derisinden yapılan ip, hisarın bulunduğu geniş araziye çevirir. Bizans elçileri gelip anlamaya aykırı davrandıklarını söyleyince padişah, sığır derisinden kestirdiği ipi gösterir ve ekler: ‘İşte, biz av köşkümüzü bir sığır derisi genişliğinde inşa ediyoruz, fazlası varsa yıkalım.’ Elçiler de Bizans İmparatoru da çaresiz susarlar”.

¹⁸³ Γλεντής ve diğ., *age*, 107. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁸⁴ Macar Urban aslında Bizans İmparatorluğu’nda görevli iken imparatorla maddi konularda anlaşamadığı için Osmanlı’nın hizmetine geçmiş olan bir topçudur. Bkz. David Nicolle, “Constantinople 1453”, *The Fall of Constantinople - The Ottoman Conquest of Byzantium*, ed. David Nicole, John Haldon, Stephen Turnbull (Oxford: Osprey Publishing, 2007): 184, <http://books.google.com.tr/books> [22.02.2010].

¹⁸⁵ Polat ve diğ., *age*, 64. [7. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

II. Mehmet, *zekâsı* ile imparatoru *alt etmiş*, Bizans'ı zor durumda bırakmıştır. Ancak burada belki de en çok öne çıkan olgu savaşın, başından itibaren *akıl* ve *taktik* eşliğinde geliştiğidir. Padişah, toplarından, askerlerinden önce savaşı akli ile kazanmıştır. Osmanlı ve Bizans imparatorluklarından oluşan büyük resim, padişah ve imparatorun kişilikleri ile bir bedene kavuşarak somutlaşmaktadır. II. Mehmet *öngörü sahibi*, *planlı* ve *akıllı* bir insandır. Oysa imparator mutlak *kabulleniş* içerisinde. Bu anlamda imparatoru hem *çaresiz* hem de *kışkırtıcı* olarak nitelendiren anlatının kendi tezatını içinde barındırmakta olduğu söylenebilir.

Yunan anlatısındaki padişah figürü *güvenli ve rahat bir ortamda*, savaşı uzaktan yönetmektedir. Oysa imparator *cesurdur* ve *bilfiil savaşın içinde*, askerlerinin yanındadır¹⁸⁶:

“Muhammed’in kendisi de karargâhını -altın dokumalı çadırını- Aya Romanos kapısının karşısına, binlerce yeniçerinin ortasına kurdu”.
“[Hem] İoustinianis¹⁸⁷ [hem] de imparatorun kendisi bütün gün savunucuların yanındadır. İoustinianis onları koordine eder, imparator da onlara cesaret verir”.

Savaş sırasında padişahın, Konstantinoupoli’nin/İstanbul’un kendisine teslim edilmesi için imparatora tekliflerde bulunduğunu aktaran Yunan kitaplarında, padişah ile imparator arasındaki bu *haberleşme/pazarlık*, II. Mehmet’in neden ısrarla elçi gönderdiği, neden savaşmadan anlaşarak şehri teslim almak istediği Evliya Çelebi’den yapılan alıntıyla açıklanmaktadır¹⁸⁸:

“Bizanslılar [şehri] teslim etmeyi reddediyorlar

Peygamberin buyruğuna göre, Müslümanlar taarruza başlamadan önce rakiplerine haber vermek zorundadırlar. Eğer isterlerse [şehri] teslim etsinler [diye] çünkü aksi takdirde [Müslümanlar] insanları kılıçtan geçirecek ve öldürecekler, kiliselerle evleri yıkacaklar. Sultan Muhammed de bu yüzden Poli’nin kuşatılmasına başlamadan önce Mahmut Paşa’yı Tekfur’a gönderdi ve şehrin teslim edilmesini istedi. Ama gavurlar, kalelerinin sağlam ve büyük olduklarını bildiklerinden ve bunları korumak için çok [büyük] orduya sahip olduklarından [II. Mehmet’in] tekliflerini kabul etmediler ve Mahmut’u kovdular.

Evliya Çelebi (Türk gezgin, 17.yy)”.

Müslümanlar bir yeri almaya karar verdiklerinde öncelikle gönül rızasıyla halkın ilgili yeri kendilerine teslim etmesini istemektedirler. Dolayısıyla II. Mehmet’in Bizans’a elçiler göndermesi dini bir vecibe gereğidir. Abluka altındaki insanlar başlarına gelecekler konusunda uyarılmaktadır. Bu noktada alıntının Evliya Çelebi’ye ait olması ve kendisinin Türk gezgin olarak takdim edilmesi, Müslüman Osmanlılar hakkındaki belli kalıpyargıların bir Türk’ün ağzından aktarılacak

¹⁸⁶ Γλεντής ve diğ., *age*, 107-108. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

¹⁸⁷ Cenevizli komutan Ioannes Iustinianus.

¹⁸⁸ Γλεντής ve diğ., *age*, 108. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazımlar ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

onaylanmasını ve perçinlenmesini sağlamaktadır: *Müslümanlar Hristiyanları kılıçtan geçirir, kilise ve evlerini yıkar.*

Yunan kitaplarında padişah ile imparator arasındaki bu *haberleşme/pazarlık* önemsenmektedir. Ancak burada II. Mehmet'in anlaşma arzusundan çok imparatorun nasıl da her tür teklife kapalı olduğu ön plandadır. İmparatorun kararlılığı ve cesaretinin altı çizilirken aslında padişahın da ne kadar kararlı olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁸⁹:

“Muhammed'in Konstantinos Paleologos'a, Poli'yi [kendisine] vermesi için teklifleri

Muhammed: Eğer istersen, Poli'yi teslim edebilir, ileri gelenlerle mallarınızı [alarak] dilediğin yere gidebilirsin. Ve senin vatandaşlarından hiç kimseye bizden [bir] kötülük gelmeyecek. Fakat eğer karşı koyarsanız hem yaşamınızı hem de mallarınızı kaybedeceksiniz ve [şehrin] sakinleri esir düşecek ve bütün yeryüzüne dağılacaklar.

Paleologos: İnsanın şerefi yaşamının üstündedir. Ve biz hepimiz, eller[imiz]de haç ve silahları tutarak, hemfikir ve özgür [olarak] cevap veriyoruz: Poli'yi teslim etmiyoruz. Bu toprakta özgürlük için, boyun eğmeden savaşıp hayatımızı vermeye karar verdik. [Poli'nin] uğruna Azrail bile önemsizdir.

Doukas (Konstantinoupoli İşgali'nin tarihi) (serbest çeviri, N. Kazancakis)”.

II. Mehmet'in kendine güveni tamdır. İlk etapta nazik ve uzlaşmacı gibi görünse de burada örtülü bir tehdidin mevcut olduğu açıktır. Padişahın bu *tehditkâr* yaklaşımı Bizanslıların sadece şehri terk ettiklerinde başlarına bir şey gelmeyeceğini ama eğer kalıp karşı koymaya devam ederlerse canlarından olacaklarını bildirmesinde gizlidir. İmparatorun bu teklife cevabı ise oldukça manidardır. İmparator, şerefi için yaşamaktadır ve yaşam yalnızca hür ve bağımsız olunduğu sürece anlamlıdır. Ölmekten korkarak şehri teslim etmek ancak korkakların işidir ki; Bizanslılar hep birlikte savaşıp özgürlükleri için ölmeye karardır. Çünkü Bizanslıların hürriyetleri ve bağımsızlıkları hayatlarından önce gelmektedir. İmparator kişisel kaygı ve endişelere kapılacak zayıf bir kişilik değildir. Bu savaş, Hristiyanlarla Müslümanların savaşdır ve Hristiyan Bizanslılar dinlerine ve silahlarına sarılarak canları pahasına Müslüman Osmanlı'ya karşı koymaya hazırdır. İmparatora ait portrede de (Şekil 3) imparatorun dini kimliği ön plandadır. İmparator; İsa peygamber, havariler, azizler gibi başının etrafında bir hare ile resmedilmiştir. Başının çevresindeki bu hareden dini açıdan kutsal biri olduğu anlaşılabilir. İmparatora verilen bu kutsal payenin, I. Konstantinos'tan XI. Konstantinos'a kadar

¹⁸⁹ *age*, 109. Koyu renk yazımlar ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

geçerliliğini koruyan, kralın Tanrının yeryüzündeki Ortodoks vekili olduğu¹⁹⁰ görüşünden kaynaklandığı düşünülebilir.

Şekil 3: Konstantinos Paleologos

Στέφανος Γλεντής ve diğ., *Ιστορία Ε' Δημοτικού – Στα Βυζαντινά Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008), 113. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Resme ait orijinal kaynak bilgisi: “Βυζαντινή μικρογραφία, βιβλιοθήκη Estense, Μόντενα”.

Türk kitapları II. Mehmet’in, imparatora gönderdiği barış elçilerinden bahsetmemekte, ancak şehri alma kararlılığı içerisinde olduğunu ifade etmektedir: “Osmanlı Padişahı II. Mehmet kafasına koymuştur: Ya o, İstanbul’u alacak ya da İstanbul onu”¹⁹¹. Aynı cümle Yunan kitaplarında uzun bir görüşmenin sonucunda II. Mehmet’in ağzından dile gelmektedir¹⁹²:

“II. Muhammed ve XI. Konstantinos Paleologos’un Son Diyalogu

Muhammed: Büyük [bir] kötülük olmadan Poli’yi bana bırak ve bütün ileri gelenlerle ve mallarınızla barış [içinde] git. Mora Yarımadasını yönetmeye git, ben kardeşlerine de başka vilayetler vereceğim. Ve arkadaş kalalım. Poli’de kalmak isteyenler[den] kimsenin başına kimseden [bir] kötülük gelmeyecek.

Konstantinos: Sana Poli’yi teslim etmek ne benim ne de burada yaşayanlardan kimsenin işi değildir. Ortak kararımız hayatlarımıza acımamak ve ölmektir. Ama eğer kuşatmayı kaldırır ve

¹⁹⁰ Steven Runciman, *Die Eroberung Konstantinopels 1453* (München, 2005), 185’ten aktaran Mehmet Hacısalıhoğlu, *age*, 39.

¹⁹¹ Polat ve diğ., *age*, 64. [7. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁹² Γλεντής ve diğ., *age*, 111. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazımlar ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

gidersen, güçlerimiz üzerinden de sana yıllık vergi ödemeyi kabul ediyoruz. Eğer barışı kabul edersen başka konuları da görüşürüz.

Muhammed: Gitmek benim için mümkün değildir. Ya şimdi Poli'yi alırım ya da o beni alır, ölü veya diri.

Doukas (Konstantinoupoli İşgali'nin tarihi)".

Padişah bir kez daha elçi göndermekte ve eğer savaş olursa Bizanslıların başlarına gelecekler konusunda onları uyarmaktadır. İmparator'a Mora'nın yönetilmesinin teklif edilmesi bir yandan padişahın aslında Bizans'la savaşmak değil de Konstantinoupoli'yi alma niyetini saptarken diğer yandan imparatorun kendisine sadece canının değil bazı toprak parçalarının da bağışlanmasına rağmen gurur ve cesaretle savaşa devam etme sebatını ortaya koymaktadır. İmparator Konstantinoupoli'yi kendi canının ve hükümranlığının üzerinde tutmaktadır. Onun için Konstantinoupoli pazarlık edilebilecek bir toprak parçası değildir. İmparator, Bizans'ın kutsal mirasını –Konstantinoupoli'yi- kendi kişisel çıkarları uğruna feda edecek değildir. *Cesur, fedakâr ve kararlıdır*. Metnin geneline bakıldığında, her iki taraf da aslında barışı arzulamaktadır ancak tarafların barıştan anladığı farklı şeylerdir. Padişaha göre barış, imparatorun şehri teslim edip başka bir yerde hüküm sürmesi; imparatora göre ise padişahın kuşatmayı kaldırması ve Bizans'ın Osmanlıya vergi vermesidir.

Türk kitaplarında ise padişah, *merhameti ve hoşgörüsüyle* ön plandadır. Anlatının çeşitli yerlerinde *Osmanlı hoşgörüsü* yinelenirken, II. Mehmet'in kendi dininden olmayanlara karşı duruşu, "Galata Amannamesi" alıntısıyla yorumsuz olarak aktarılır¹⁹³:

"Biz Onları Kendimizi Korur Gibi Gözeteceğiz"

[...] Şehrin Katolik papazları tarafından, bize temsilci olarak gönderilen elçi dileği üzerine, Galata halkının, bize bağlı olan diğer halklar gibi, âdet ve ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin veriyoruz. Sadece Galata Hisarı yıkılacak; halkın barınakları, dükkân, bağ, değirmen, gemi, ticarethane ve diğer mallarına dokunulmayacaktır. Ailelerine eskisi gibi sahip olacaklar, istedikleri şekilde idare edeceklerdir. Ticaret mallarını her yerde satmaya izinlidirler. Ancak itaat altında bulunan diğer milletler gibi vergi vermekle mükellef olacaklardır. Bu kanun ve kurallar bugünden başlayıp ebediyen hükümran olacaktır. Biz onları kendimizi korur gibi gözeteceğiz. Bu bölge halkı kiliselerinde istedikleri gibi ayin düzenleyebilecekler, kiliseleri camiye çevrilmeyecektir. Yeniçeri ordusuna katılmak üzere, çocuklarını almayacağız. Dinimizi kabul etmeyenlere karşı asla zor kullanmayacağız. Galata halkına vaat ediyoruz. Kendilerini bir köle gibi idare etmeyeceğiz. Başlarına kendilerinden birini tayin eyleyeceğiz. İçlerinden birini anlaşmazlıkları halletmek üzere seçsinler. Din adamlarına kötü söz söylenmeyecektir. Burada yazılı olduğu gibi vergisini verenler, kanunlara uyanlar serbesttir. <http://kutuphane.tbmm.gov.tr>".

¹⁹³ Cazgır ve diğ., *age*, 40. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

Seçilen alıntı, Osmanlılarla ilgili olumsuz görüşleri ortadan kaldıracak niteliktedir. Çünkü Müslüman bir devlet adamı olan II. Mehmet'in, Müslüman olmayanlara gösterdiği *hoşgörü* açıktır. *Padişah, vergilerini düzenli ödedikleri sürece diğer inançlardan olanlara saygı göstermekte, onları Müslüman olmaya zorlamamakta, kiliselerini camiye çevirtmemekte, erkek çocuklarını Yeniçeri ocakları için toplatmamakta, sosyal yapılarını değiştirmemekte ve mallarına el koymamaktadır.*

Alıntının peşi sıra “Fatih Sultan Mehmet’in Galata halkına vermiş olduğu Amanname’yi insan hakları açısından değerlendiriniz”¹⁹⁴ ifadesi yer almaktadır. Bu noktada, dönemin kendi içinde mukayeseli bir şekilde ele alınmasından ziyade; geçmiş ile güncel arasında bir bağ kurulmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak kurulmaya çalışılan bu tehlikeli köprü, sadece 1453 yılına ait olan amanname¹⁹⁵ ile 20. yüzyıla ait olan “insan hakları” kavramını buluşturmaktadır. Zira Türk tarih kitapları günümüz bakış açısı ve kavramları nazarında gerek savaşa gerekse döneme ait olumsuzluk içeren durumları anlatıya dâhil etmemektedir.

3.4. Savaşın Sıcak Yüzü

İki ülke kitaplarının da savaşın saldıran tarafının Osmanlı, savunan tarafının da Bizans olduğu hususunda yerleşik bir bilince sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Türk anlatısının savaşı yumuşatma ve sıcak anları yok sayma; Yunan anlatısının ise sertleştirme ve pekiştirme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Türk ve Yunan kitaplarında konu anlatımında *düşman* söylemi yer almamakta; karşı taraf –kelimelerin kullanım sıklıklarına göre sırasıyla- Türk kitaplarında *Bizans*, *Hristiyan-Ortodoks* ve *Rum*; Yunan kitaplarında ise *Türk*, *Müslüman*, *kuşatanlar* ve *Osmanlı* şeklinde tanımlanmaktadır. Türk anlatısı hem Osmanlı İmparatorluğu ile Türkler arasına hem de Bizans İmparatorluğu ile Yunanlar arasına mesafe koyarken¹⁹⁶, Yunan anlatısında bu mesafe mevcut değildir¹⁹⁷.

¹⁹⁴ *age.*

¹⁹⁵ Bazı tarihçilerin, orijinallği bazılarının ise tarihi hususunda farklı görüşlere sahip olduğu Amanname ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Louis Mitler, “The Genoese in Galata: 1453-1682”, *International Journal of Middle East Studies*, c. 10, s. 1 (Cambridge: Cambridge University Press, Şubat 1979): 74-75. <http://www.jstor.org/stable/162479> [23.02.2010].

¹⁹⁶ Türk tarih ders kitaplarında “Türk” ve “Yunan” kelimeleri kullanılmamaktadır.

¹⁹⁷ Yunan tarih ders kitaplarında, beşinci sınıfta “Osmanlı” kelimesi hiç kullanılmazken “Türk” kelimesi on sefer; sekizinci sınıfta “Osmanlı” kelimesi dört, “Türk” kelimesi üç sefer ve on birinci sınıfta “Osmanlı” kelimesi iki, “Türk” kelimesi on beş sefer kullanılmıştır. Öte yandan Bizans

“Fethin” nedenlerine ve sonuçlarına yoğunlaşmış olan Türk anlatısı savaşın kendisine sınırlı yer ayırmaktadır. Bu sınırlılık hali özellikle ilköğretim yedinci sınıf ders kitabında en üst seviyededir. Öyle ki “Osmanlı Devleti Yeni Başkentinde” başlığı altında aktarılan bilgiler arasında ne savaş atfı ne de İstanbul’un ne tür olaylar sonucunda Osmanlıların eline geçtiği bilgisi yer almamaktadır. Savaşa ait bilgi ortaöğretim onuncu sınıf ders kitabında mevcuttur. Burada da savaş sade ve açık cümleler eşliğinde birkaç satırda özetlenmektedir¹⁹⁸:

“Osmanlı Devleti, askeri ve siyasi hazırlıkların ardından 6 Nisan 1453 tarihinde İstanbul’u kuşattı. 18 Nisan’a kadar yoğun top ateşi ile surlar yıkılmaya çalışıldı. 20 Nisan’da denizde mücadeleler başladı. Haliç’in girişine gerilen zincir nedeniyle Osmanlı gemileri buraya giremediler. 22 Nisan gecesi gemiler kızaklarla Haliç’e indirildi. Haliç’te Osmanlı donanmasını gören Bizanslıların morali bozuldu. Karadan ve denizden saldırıya geçen Osmanlı kuvvetleri, 54 gün sonra, 29 Mayıs 1453’te İstanbul’a girerek şehri teslim aldı”.

Osmanlılar, İstanbul’u kuşatmış, önce karadan sonra denizden yapılan mücadelelerle 54 gün sonra şehri ele geçirmiştir. Savaş kelimesinin bile geçmediği, savaşın ve yaşananların insani boyutunun aktarımından imtina eden metnin kullanılan genel dil itibarıyla bilgilendirici¹⁹⁹ nitelikte olduğu söylenebilir.

Yunan kitaplarında ise savaş durumu, ilkokul beşinci sınıf ders kitabında en üst seviyede ele alınırken ortaöğretim on birinci sınıfta en düşük seviyeye ulaşmaktadır. Anlatıda kullanılan dil ve cümle yapılarında da aynı şekilde beşinci sınıfta daha süslü ve destansı bir söylem tercih edilirken on birinci sınıfa doğru daha sade ve kısa cümlelere geçildiği gözlenir.

Savaş anına yönelik anlatılarda öncelikle karşı tarafı tanımlama noktasında tercih edilen *kuşatanlar* ve *kuşatılanlar* nitelemeleri dikkat çekicidir. Beşinci sınıfta sıkça karşılaşılan bu durum, Osmanlı ve Bizans özneleri yerine zamir olarak *kuşatanlar* ve *kuşatılanlar* kelimelerinin tercih edildiğini göstermektedir²⁰⁰:

İmparatorluğu’na atfen kuşatılanlar, Hristiyanlar-Ortodokslar ve Yunanlar kelimeleri eşdeğer sayıda kullanılmaktadır.

¹⁹⁸ Cazgır ve diğ., *age*, 40. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

¹⁹⁹ Alman dil bilgini Karl Bühler’in, “Die Sprachtheorie” Dil Kuramı (1934) adlı eserinde yer alan dilin başlıca üç ana işlevinden (“Darstellungsfunktion” Betimleme İşlevi, “Ausdrucksfunktion” Anlatım İşlevi, “Appellfunktion” Seslenme İşlevi) yola çıkan Katharina Reiss, metin ana türlerini şu şekilde bölmüş: Bilgilendirici Metinler (nesnel durum, olay ve olguları betimleyen metinler); Anlatımcı Metinler (yaratıcı bir dille, henüz bulgulanmamış yaşantıların da dâhil edilebildiği, nesnel içerikten çok anlam örgüsünün ön planda olduğu metinler); İşlemsel Metinler (alıcısı belli bir davranışa yöneltme amacını güden metinler); Çok Araçlı Metinler (iletinin yayılmasını sağlayacak aracın teknik özelliklerine göre hazırlanan metinler). Bkz. Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 5. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 24-28.

²⁰⁰ Γλεντής ve diğ., *age*, 107-108. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

“Kuşatanlar surlara doğru saldırır. Ahşap kuleler yerleştirir, surların altından lağımalar kazar, mancınıklarla vurur, ip merdivenlerle barbatalara tırmanmaya çalışırlar. Ve kuşatılanlar taarruzları geri püskürtür ve kuleleri ve tırmananları sıvı ateşle (Bizans ateşiyile) yakarlar”.

Kuşatmak işinden ileri gelen *kuşatanlar* ve *kuşatılanlar* sözcüklerinin ilk bakışta metin-içi nesnel bir anlatımı temsil etmekle beraber, Yunanistan tarihindeki ve edebiyatındaki metin-dışı sembolik kullanımı da çağrıştırdığı söylenebilir. Öyle ki Yunanistan’ın ilk milli şairi addedilen Dionysios Solomos’un (1798-1857)²⁰¹ “Yunan Bağımsızlık Savaşı” sırasında önemli bir konuma sahip olan Messolonghi şehrinin Türkler tarafından tam üç kez kuşatılmasına Yunanların kahramanca karşı koymasından esinlenerek kaleme aldığı “The Free Besieged”²⁰² (Özgür Kuşatılanlar) adlı şiirin başlığında yer alan *kuşatılanlar* Yunanları temsil etmektedir. Tarih ve edebiyatın ayrılmaz bir ikili olduğu görüşünden yola çıkılarak her iki *kuşatılanlar*²⁰³ kelimesinin de Yunanları temsil etmesi ve *kuşatan* tarafın da Türkler olmasından hareketle anlatılar arası örtük bir göndermeden söz edilebilir.

Metnin anlatımcı niteliği ön plandadır. Kitabın bir yandan savaşa ait sıcak anları aktarmaya, diğer yandan somut insan unsurunu soyut kavramlarla karşılamaya çalıştığı görülmektedir. “Sıvı ateşle yakılan kuleler” yahut “surlara tırmananlar” aslında insanlardır. Başka bir ifadeyle *saldırgan Osmanlılar Bizanslılar tarafından yakılmakta*, Bizanslılar Osmanlıların her türlü taarruzuna karşı koymaktadır. Anlatıya sivillerin de dâhil edilmesiyle savaşın acı ancak bütünleştirici yanı sergilenmektedir: “Ve gece düştüğünde, kadınlar ve çocuklar malzeme taşır, ustalar da topların surlarda açtıkları gedikleri onarır”²⁰⁴. Bizanslılar, kadın, erkek, yaşlı, çocuk demeden top yekûn Osmanlılara karşı koymaktadır. Gündüz askerler savaşırken, geceleri de kadınlar ve çocuklar savaş alanındadır. Anlatıya eşlik eden, 1830’larda Panayiotis Zographos tarafından çizilen kuşatma resminde (Şekil 4)²⁰⁵ ise *Türklerin bir grup Yunanı esir alıp, boyunduruğa vurduğu* ve bir Türk’ün elindeki

²⁰¹ Şairin “Yunan Bağımsızlık Savaşı”ndan aldığı ilhamla 1823 yılında yazdığı “Hymn to Liberty” (Özgürlük Marşı) adlı şiiri de 1865 yılında Yunanistan milli marşı kabul edilmiştir. Solomos ve eserleri hakkında detaylı bilgi için Bkz. Vangelis Calotychos, *Modern Greece-A Cultural Poetics* (Oxford: Berg Publisher, 2003), 73-87. <http://books.google.com.tr/books> [04.03.2010].

²⁰² Şiirin Yunanca orijinal ismi: “Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι”. Şiirin orijinali için Bkz. http://www.myriobiblos.gr/greekliterature/solomos_eleftheroi_poliorkimeno.html [04.03.2010].

²⁰³ Solomos’un “Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι” şiirinin başlığında geçen “Πολιορκημένοι” kelimesi beşinci sınıf Yunan tarih ders kitabında sıkça yer alan “Πολιορκημένοι” kelimesinin aynısıdır ve her ikisi de Bizanslıları/Yunanları temsilen kullanılmaktadır.

²⁰⁴ Γλεντής ve diğ., *age*, 108. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁰⁵ Aynı resim ilkokul altıncı sınıf Yunan tarih ders kitabının kapağında da kullanılmaktadır. Bkz. Ακτόνης ve diğ., *Ιστορία ΣΤ’ Δημοτικού – Στα Νεότερα Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009).

kılıçla *Yunanların başlarını kesmek* için platform üzerinde oturan rütbeli kişiden emir beklediği görülmektedir²⁰⁶. Resmin ihtiva ettiği yan anlam rütbeli ile padişahı özdeş kılmaktadır ve belirli bir şahsa (bir rütbeliye yahut padişaha) ait olmadığı için kavrama gönderme yapan şematikleştirilmiş bir çizim olduğu söylenebilir. Genel anlamda gücü ve idari yetkiyi temsil eden rütbe kavramı, erki ellerinde bulunduranların vahşet saçması şeklinde tasvir edilmektedir.

Şekil 4: Konstantinoupoli Kuşatması

Γλεντής ve diğ., *age*, 108. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Resme ait orijinal kaynak bilgisi: “Σκέυις Μακρυγιάννη, πίνακας Π. Ζωγράφου, 1836”.

Bütün Bizanslılar ya özgürlükle ya da esaretle sonuçlanacak olan bu savaşta üzerine düşeni ve elinden geleni fazlasıyla yapmaktadır. Fakat savaş ilerledikçe başka sorunlar da ortaya çıkar. Canları pahasına Osmanlılarla savaşan Bizanslılar bütün bunların üzerine bir de *açlık savaşı* yaşamaya başlamaktadır: “Ve günler geçtikçe gıda [maddeleri] ve [diğer] malzemeler azalır. Kuşatılanlar bunu bilir ama hiç kimse bunu yüksek sesle dile getirmez. Ve hepsinin, Batıdan her an bir yardım görüneceği [yönünde] umudu vardır”²⁰⁷. Bizanslılar artık yolun sonuna yaklaştıklarını bilseler de, esaret altında var olmaktansa özgür olarak yok olmayı tercih ederek, bunu dile

²⁰⁶ Resimle ilgili detaylı bilgi için Bkz. Clogg, *age*, 24.

²⁰⁷ Γλεντής ve diğ., *age*, 108. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

getirmemekte ve içlerindeki umuda sarılıp savaşmaya devam etmektedir. Nihayet umutları gerçekleşir ve Müslümanların kuşatmasını delen *Hristiyan gemileri özgür Haliç'e ulaşır*²⁰⁸:

“20 Nisan'da, şafak vakti, kuşatılmışların umutları canlanır. Buğday, [çeşitli] malzemeler ve savaşçılarla yüklü üç büyük, Ceneviz gemisi ve bir Bizans mavnası Komutan Flantanela [önderliğinde] fark edilmeden Çanakkale Boğazı'nı geçer, Marmara Denizi'ne varır ve Haliç'e yönelir. Türkler şaşırır ve zinciri geçmelerini önlemek için üzerlerine atılırlar. Ardından [yaşanan] sert deniz savaşında Hristiyan gemileri galip geldi ve henüz özgür [olan] Haliç'e girdiler”.

Bizans İmparatorluğu'nun, karadan ve denizden çok sert bir biçimde Osmanlılar tarafından kuşatıldığını ifade eden Yunan anlatısı dört geminin Marmara'ya ulaşmasını *fark edilmemelerine* bağlamaktadır. Bizans'a her tür malzemenin ulaşmasının engellendiği kuşatma süresince ya denizlerdeki denetim çok sıkı olduğu için sadece bu dört gemi Haliç'e ulaşmış ya da denetim yeteri kadar sıkı olmamasına karşın yardıma gelen başka gemi olmamıştır. Kuşatmayı geçmeye çalışan *Hristiyan gemilerinin* savaştığı Osmanlı yani Müslüman gemileridir. Buradaki *Hristiyan gemileri* ifadesi bir kez daha savaşın dini vurgusunu öne çıkartır niteliktedir. Hristiyan gemileri, Müslümanları yenerek henüz Hristiyanların ellerinde olan *özgür topraklara* ulaşmaktadır. *Özgür Haliç* kişileştirmesinde Haliç hâlâ Bizans'a ait olduğu için, diğer bir deyişle Hristiyanların egemenliğinde olduğu için özgürdür çünkü Müslümanların ellerine geçtiğinde *köleleştirilecek* yani artık hür olmayacaktır. Padişah, *Hristiyan gemilerinin, Müslüman kuşatmasını* delip *özgür Haliç'e* ulaşmalarının yarattığı bu mağlubiyeti sindiremez ve hemen bir karşı harekât düzenler²⁰⁹:

“Dört geminin Haliç'ten geçmesi, Muhammed'i çok öfkелendirdi. Kuşatmayı daraltmaya karar verdi. Cesur bir planla, 70 gemiyi, **bir gecede**, kimsenin haberi olmadan, Galata tepesinin arkasından, ağaç tomruklarıyla döşenmiş yolun üzerinde, dokuz kilometre karada, sürükleyerek Boğaz'dan Haliç'e geçirdi. Bundan sonra, Haliç Körfezi onun oldu ve Poli tamamen –karadan ve denizden- kapatıldı. Ertesi sabah kuşatılanlar gözlerine inan[a]madılar. Flantanela'nın zaferi unutuldu ve şimdi herkes tedirginlikle, [bu] inanılmaz yeni olay hakkında konuşuyordu. O saat, Muhammed de ikinci sefer tekliflerini Konstantinos'a göndermeyi tercih etti ve [buna] paralel [olarak] imparatorun cevabından önce kimsenin Poli'ye hücum etmemesi emrini verdi. Ama Bizanslıların cevabı bu sefer de olumsuzdu”.

Bu savaşın belki de en ilginç yanı tarafların birbirlerinin eylemlerinden haberdar olamamalarıdır. *Hristiyan gemileri* nasıl *fark edilmeden* Haliç'e kadar ulaşıyorlarsa aynı şekilde padişahın gemileri de *kimsenin haberi olmadan* Haliç'e indirilmektedir.

²⁰⁸ age.

²⁰⁹ age, 110. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk kullanım orijinal metne aittir.

Bir gecede 70 tane gemi Haliç’e indirilmiş ancak bundan kimsenin haberi olmamıştır (Şekil 5).

Şekil 5: II. Mehmet’in İstanbul’u Fethi’nin Temsili Resmi²¹⁰, Muhammed Gemilerin Karadan Haliç’e Geçişini İzliyor²¹¹

Polat ve diğ., *age*, 64. [7. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]; Γλεντής ve diğ., *age*, 110. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Resme ait orijinal kaynak bilgisi: “Πίνακας του Φαούστο Ζονάρο, Κωνσταντινούπολη, Παλάτι Ντολμαμπαχτσέ, 1908”.

Türk kitaplarında gemilerin Haliç’e indirildiği bilgisini tamamlayan resmin aynısı (Şekil 5) Yunan kitaplarında da kullanılmaktadır. Osmanlı gemilerinin Haliç’e ulaşması *kuşatılanlar* üzerinde tedirginliğe yol açmış fakat padişah bu durumdan istifade ederek saldırıya geçmek yerine bir kez daha elçi göndermeyi tercih etmiştir. Ancak Bizanslılar, padişahın teklifini tekrar reddederler. Bütün *şaşkınlık ve tedirginliklerine rağmen* Osmanlıların tekliflerini kabul etmemeleri, Bizanslıların özgürlükleri için bilerek ve isteyerek ölüme gittiklerine işaret etmektedir. Bizanslılar gibi Osmanlılar da savaş ve ölüm noktasında ısrarcıdır²¹²:

“Binlerce kuşatan, ölümü göze alarak, surlara, lağımlara ve derin hendeğe hücum eder. Ve kuşatılanların hepsi aralıksız savaşır ve hücumları geri püskürtür. Kritik saatte sarnıçların gizli alt kapakları açılır ve hendek ve lağımları su basar. Binlerce saldırgan orada tuzağa düşer ve ölür. Kancalarla ve ip merdivenlerle surlara tırmananları da savunucular beklemektedir. Savaş alanı sarsılır. Ama kimse geri dönmez”.

²¹⁰ Türk kitaplarındaki açıklama.

²¹¹ Yunan kitaplarındaki açıklama.

²¹² Γλεντής ve diğ., *age*, 110-111. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Kuşatan ve kuşatılanların cesaret ve azimlerinin anlatıldığı metinde her iki tarafın askerleri de korkusuz ve kararlıdır. Osmanlılar ile Bizanslıların birbirleriyle kıyasıya savaştıkları bu en sıcak anda ölüm dolaylı şekilde çarpışmanın neticesinde ortaya çıkmaktadır. “Sarnıç kapaklarının açılması”, “hendek ve lağımların su dolması” ve “saldırganların orada boğulması” bir özne tarafından üstlenilmeyi gerektirmeyen, savaş halinin doğal sonucudur²¹³.

“Taarruz bütün gün sürer ve çarpışmalar her iki tarafta da serttir. Güneş batıya doğru alçalırken her şey Poli'nin bu sefer de kurtulacağını gösterir. Fakat o zaman büyük kaledeki İoustinianis yaralanır. Arkadaşları, ona ilk yardım yapmak için onu uzaklaştırır. Lakin yarası derindir ve onu gemisine taşırlar. Kötü haber surları boydan boya dolaşır ve savunucuları dondurur. Ve hepsi birbirlerine ve kendilerine İoustinianis'i sorarken, yeni bir haber onları taş keser: “Türkler Poli'ye girdi. Poli ele geçirildi!” Ve bu yalan değildir”.

Bütün gün süren mücadelelerin ardından, *Bizanslı Poli* bir kez daha *Osmanlılardan kurtulmak üzereyken* bir talihsizlik yaşanmış ve Komutan İoustinianis yaralanmış, bunun üzerine surlarda savaşmakta olan askerlerin, yani savunucuların, morali bozulmuş ve şehir *Türkler* tarafından ele geçirilmiştir. İki olayın bu denli peş peşe gelişmesi aralarında bir ilişki olup olmadığını sorgulatmaktadır. Başka bir ifadeyle *Cenevizli komutanın yaralanması* ile *Poli'nin Türkler tarafından ele geçirilmesi* arasında nasıl bir bağ kurulmakta, Bizanslılar 54 gündür Cenevizli Komutan İoustinianis'in sayesinde mi *Türklere* karşı kahramanca savaşmakta gibi sorular yanıtsız kalmaktadır. Komutanın ne kadar cesur ve önemli olduğu ise farklı bir kitaptaki alıntıda karşımıza çıkar²¹⁴:

“Poli'nin kuşatılmasından [bir] enstantane

[...] İoustinianis epeyce savaşçıyla, bağırarak, Türklerin üzerine büyük [bir] cesaretle hücum etti, böylece göz açıp kapayıncaya kadar onları surlardan aşağıya attı ve hendeği ölümlerle doldurdu. Bedeni çok kuvvetli olan biri, üstelik de [bir] yeniçeri –Amourat- İoustinianis'e kadar ulaştı ve vahşetle ona vurmaya başladı. O zaman Helenlerden biri surdan atladı ve baltayla onun kafasını aldı ve böylece İoustinnianis'i ölümden kurtardı.

Kuşatma ve Poli'nin 1453'te Türkler tarafından işgali.

Nestoras İskenderis'in Rus Kroniği, alıntı M. Aleksandropoulos, Atina 1978, 58”.

Mevcut karışıklıktan yararlanarak açık buldukları kapıdan içeri giren yeniçeriler, *savunucuları sırtlarından vurmuş* ve ana kapıları açmıştır. Şehrin içinde sıcak savaşın başladığı anlarda imparator hâlâ surların üzerinde, savaşın tam ortasındadır. Yeniçerilerin şehre girdiğini gören *imparator yiğitçe* önlerine atılır. *İmparatorun* son ana kadar *kahramanca savaştığı* ve *şehit düştüğü* anlatının destansı niteliği dikkat çekicidir. İmparatorun ilkler arasında ilk olarak kahramanca savaşması ve şehit

²¹³ *age*, 111. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

²¹⁴ Δημητρουκάς ve diğ., *age*, 88. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

düşmesi, tarih ve gün vurgusu (bazı Hristiyanlar şehrin düştüğü günün –Salı’nın- uğursuz olduğuna inanmaktadır²¹⁵), güneşin ve başşehrin eş zamanlı batmış olması bu üslûba örnek gösterilebilir²¹⁶:

“Büyük bir yeniçeri grubu, Kerkoporta’dan -iç surların, açık bulunan küçük bir kapısı- Poli’ye girdi. Savunucuları sırtlarından vurdular ve surların büyük kapılarından bazıları açıldı. Kuşatanlar kalabalığı, karşı konulamaz [şekilde] Poli’ye ve barbatalara hücum ettiler. Ve orada, yüz yüze, sert çarpışmalar oldu.

O saatte, imparator Aya Romanos Kapı’sında, surlardaydı ve savunucuları yönetiyordu. Çarpışmaya atıldı, ilkler arasında ilk [olarak] işgalcilerle savaştı. Ve orada kahramanca, arkadaşlarının arasında, şehit düştü.

29 Mayıs 1453, Salı günüydü.

Güneş batmıştı. Ve Poli artık payitaht değildi”.

İmparatorun *korkusuzca* ölüme yürümesi aynı kitapta “Edebiyatta İstanbul’un İşgali” başlığı altında yer verilen alıntılarla pekiştirilmektedir. Burada iki farklı alıntı seçilmiş olması ilk bakışta Osmanlıların şehre girişlerini iki tarafın da bakış açılarıyla aktarma niyetinde olunduğunu düşündürülebilir²¹⁷:

“Poli’nin Son Saatleri

Bu arada bir sürü Türk kaleye tırmandı ve barbatalara atladı. Kale kapısı açıldı ve korkunç [bir] yaygarayla bir insan seli içeriye aktı. O saatte şiddetli bir ses duyuldu: ‘**Poli zapt edildi!**’, ‘**Poli alındı!**’.

Kral atını mahmuzladı ve feryadın koptuğu yere doğru hızlıca koştu. [...] Konstantinos, elinde kılıcıyla, kalabalığın içine kendini attı, ellerinden ve ayaklarından nehir gibi kan akıyordu. Onun yanında Frangiskos Toledos, Theofilos Paleologos, Yannis Dalmatis ve başka Hristiyan askerleri savaştılar ve öldürüldüler. Şehit kral da orada ruhunu teslim etti, gözyaşlarıyla haykırarak:

‘Kafamı alacak bir Hristiyan yok mu!’

F. Kondoglu, Nea Estia”.

İmparator, kuşatmanın başından itibaren dile getirdiği şerefli ölümün eşiğindedir. Bir an bile düşünmeden, kendine yakışanı yapar ve cesurca Müslümanların karşısına dikilir. İmparator kanının son damlasına kadar, Hristiyan askeriyle birlikte *Türklere* karşı omuz omuza savaşıp korkusuzca ölüme yürür ve halkının özgürlüğü için *bir sürü Türk’le* savaşıp ağır şekilde yaralanır. İmparator son nefesinde, etrafındaki Hristiyanlardan *ölümün bir Müslüman’ın değil de bir Hristiyan’ın elinden gelmesi* için kendisini öldürmelerini ister ve “Kafamı alacak bir Hristiyan yok mu!” diye bağırarak şehit düşer. Böylece imparatorun şerefli ölümü Müslüman eli değmeden şanına yaraşır şekilde gerçekleşmiş olur.

²¹⁵ Son dönemde, ABD’de 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere yönelik olarak gerçekleştirilen saldırıların da Salı gününe tesadüf etmiş olması bu inanışı perçinlemektedir.

²¹⁶ Γλεντής ve diğ., *age*, 111. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

²¹⁷ *age*, 112. Koyu renk yazımlar ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

Aynı başlık altındaki ikinci alıntı ise Evliya Çelebi'ye aittir. Kendisi, henüz dünyaya gelmediği bir zamanda yaşananlara *tanıklık etmekte* ve olanları şöyle anlatmaktadır²¹⁸:

“İstanbul’un İşgali Hakkında Farklı Bir Tanıklık

‘...Kalenin kapıları açılır açılmaz Sultan Mehmet²¹⁹ 70-80 bin[lik] orduyla Poli’ye girdi ve doğruca Konstantinos’un sarayına yöneldi. Fakat orada sarayı korumaya kararlı binlerce asker bulunuyordu. Bu yüzden orada, sarayın alınması için büyük [bir] çarpışma oldu. Bu çarpışmada imparator da öldürüldü. Ama ölü bedeni hiçbir zaman bulun[a]madı. İmansızlar onu aldılar ve Sulu Manastır’a gömdüler. Şimdiye kadar da Romalılar²²⁰ bunun hakkında çok [sayıda] ve olağanüstü [şeyler] anlatırlar.’

b.‘...Sonra Fatih Ayasofya’ya gitti. Ama kilisenin içindekiler ve etraftaki evlerdeki, İslam askerlerine karşı tüfekle ateş etmeye, bombalar ve sıvı ateş atmaya ve çok direnmeye başladılar. Bu yüzden Poli içindeki savaş üç gün sürdü ve üçüncü gün Ayasofya düştü.’

Evliya Çelebi (Türk gezgin, 17.yy)”.

İkinci alıntı, ilkinden farklı olarak imparatoru sarayında nakleder. Buna göre, imparator şehrin işgaline yönelik savaşın ortasında –surlarda- değil; kendi sarayının önünde yaşanan savaşta öldürülür. Evliya Çelebi’nin yani bir Türk’ün ağzından, bir kez daha Hristiyanlara karşı gavur yakıştırması yapılarak, gavurların imparatorun bedenini Sulu Manastıra gömdükleri ifade edilir. Sulu Manastır, Ayasofya’dan sonra en önemli Bizans manastırlarından biridir. İmparator III. Romanos Argyros (1028-1034) tarafından inşa ettirilen manastıra, III. Romanos’un kendisi ve III. Nikephoros Botaneiates (1078-1081) gömülüdür²²¹. Evliya Çelebi’nin atıfta bulunduğu olağanüstü şeyler ise “Yarıda Kalan Ayin”²²², “Yarı Kızarmış Balıklar”²²³ ve “Mermer Kral”²²⁴ gibi efsanelere yorulabilir. Evliya Çelebi, padişahın, imparatorun

²¹⁸ age. Koyu renk yazımlar ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

²¹⁹ Orijinal dipnot: “II. Muhammed, Fatih”.

²²⁰ Orijinal dipnot: “O zamanlar Bizanslılara öyle deniyordu”.

²²¹ Ken Dark, “The Byzantine Church and Monastery of St Mary Peribleptos in Istanbul”, *The Burlington Magazine*, c. 141, s. 1160 (Londra: The Burlington Magazine Publications, Kasım 1999): 656. <http://www.jstor.org/stable/888553> [28.03.2010].

²²² Efsaneye göre savaş sırasında iki rahip Aya Sofya’da toplanmış sivillerle toplu ayin yapıyorken ilk Türk’ün Aya Sofya’ya ayak basmasıyla ayini yarıda keserek sunağın güney duvarına yönelirler. Duvar açılır ve iki rahip geçtikten sonra tekrar kapanır. Şehir geri alınınca rahipler yeniden ortaya çıkacak ve o gün yarım kalan ayini tamamlayacaklardır. Bkz. Margaret Alexiou, *After Antiquity: Greek Language, Myth, and Metaphor* (New York: Cornell University Press, 2002), 156, <http://books.google.com.tr/books> [22.09.2010].

²²³ Türkler şehri aldıklarında bir keşiş tavada yedi tane balık kızartmaktaymış. Bir taraflarını kızartmış, diğer taraflarını çevirecekken biri gelip Türklerin şehri ele geçirdiklerini söylemiş. Bunu duyan keşiş “Buna ancak eğer bu bir taraflarını kızartmış olduğum balıklar canlanırsa inanırım” demiş. Daha sözünü tamamlayamadan da balıklar canlanarak tavadan zıplayıp oradaki su kaynağına atlamışlar. Bugün hâlâ balıklar orada –Baloukli’de- [Silivri Kapısı’nın 200 metre uzağında Bizans İmparatoru I. Leon tarafından yaptırılan Balıklı Ayazması] yarı kızarmış bir şekilde duruyorlar. Ve biz şehri geri alıncaya kadar da bu şekilde yaşamaya devam edecekler. Şehri geri aldığımızda bir başka keşişin geleceği ve kızartmayı bitireceği söylenir. Bkz. Ακτύπης ve diğ., age, 54. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²²⁴ Efsaneye göre imparator, bir Arap asker tarafından öldürülmek üzereyken bir melek tarafından mermerleştirilir. Kral, aynı meleğin gelip, kendisini canlandırmasını beklemektedir. O zaman kral

sarayından sonra Ayasofya'ya yöneldiğini ve burada Ayasofya'nın alınması için üç gün süren bir savaş yaşandığını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, şehre girdikten sonra meydana gelen üç günlük savaş Ayasofya uğruna verilmiştir.

Padişahın şehre girişi ve devamında yaşananlar, sekizinci ve on birinci sınıf kitaplarında da mevcuttur²²⁵:

“İmparator savaş alanında, işgalciler tarafından kuşatılmış [olarak], [şehit] düştü. Poli, **dini kaidenin** öngördüğü şekilde, savaşçılara teslim oldu. Boğazlamalar ve yağma üç tam gün sürdü. Muhammed, zaten birinci günden tören alayı ile ele geçirilmiş şehre girdi, Ayasofya'da dua etti ve bundan sonra başkentin Poli olacağını ilan etti”.

“29 Mayıs'ın genel taarruzuyla Konstantinoupoli sınırlı sayıdaki savunucularının kahramanca direnişine rağmen Türklerin eline düştü. Ardından korkunç boğazlamalar ve yağma geldi. Bu [durum] kalan özgür bölgelerin düşüşünü hızlandırdı. Son [olarak], Trapezounda 1461'de Osmanlılara boyun eğdi. Artık Bizans İmparatorluğu yoktu”.

Konstantinoupoli, kahramanca direnişe rağmen Türklerin eline düşmüştür. *Türkler, İslam dini gereği şehri üç gün süreyle yağmalamış ve Hristiyanların boğazlarını kesmiştir. Yaşananlar diğer özgür bölgelerin de direniş gücünü kırmış, en son Trabzon'un da boyun eğmesiyle Bizans İmparatorluğu tamamen ortadan kalkmıştır.*

Padişahın şehre girişinin gösterildiği “Türklerin Konstantinoupoli'ye Girişi” adlı resimde (Şekil 6) *Türklerin Bizanslıların cesetlerinin üzerine basarak şehre girişleri* tasvir edilmektedir.

dirilecek ve savaşta kullandığı kılıcıyla Türkleri şehirden Kızıl Elmaya kadar kovalayacaktır ve o kadar çok kırım olacaktır ki kan gövdeyi götürecektir. Bkz. Βασίλης Ασημομύτης ve diğ., *Ιστορία Ε' Δημοτικού – Στα Βυζαντινά Χρόνια* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 1990), 201. [Kullanımdan kaldırılmış olan 5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]'dan aktaran Mehmet Hacısalihoğlu, “Istanbul in Geschichte und Vorstellungswelt der orthodoxen Völker Ost- und Südosteuropas”, *Istanbul: vom imperialen Herrschersitz zur Megapolis, Historiographische Betrachtungen zu Gesellschaft, Institutionen und Räumen*, ed. Yavuz Köse (München: Martin Meidenbauer, 2006): 50.

²²⁵ Δημητρώκας, Ιωάννου, *age*, 67. [8. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım orijinal metne aittir; Δημητρώκας ve diğ., *age*, 89. [11. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Şekil 6: Türklerin Konstantinoupoli'ye Girişi

Δημητρούκας ve Ιωάννου, *Age*, 67. [8. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Resme ait orijinal kaynak bilgisi: “Πίνακας του Μπ. Κόνσταντ, Μουσείο των Αυγουστίνων, Τουλούζη”.

Türk kitaplarında ise İstanbul *fethedildikten* sonra yaşananlara ait bilgiler *hoşgörü* ve *anlayış* çerçevesinde gerçekleşen *yapıcı gelişmeler* olarak nakledilmektedir²²⁶:

“Şehre hiç dokunulmadığı gibi kuşatma sırasında şehirden kaçanların dönmesine de izin verildi. Fatih Sultan Mehmet, Ortodokslara din ve vicdan hürriyeti tanıyarak halkın desteğini almış, aynı zamanda Katolik Ortodoks birleşmesinin de önüne geçmiştir. Ayrıca Fener Rum Patrikhanesi'nin de devamına izin vermiştir. Fatih'in İstanbul halkına verdiği özgürlükleri duyan papa, Osmanlı Devleti'nin esas zaferi şimdi kazandığı itirafında bulunmuştur”.

Yunan anlatısındaki *yağma* ve *boğazlamalara* karşılık; Türk anlatısında *şehre dokunulmadığı*, hatta *şehirden kaçanların geri dönmesine izin verildiği*

²²⁶ Cazgır ve diğ., *age*, 40. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

bildirilmektedir. Yunan kitaplarında yağma, boğazlama, Müslümanlaştırma, boyunduruk altına alma gibi *öteki imgelerinin*, Türk kitaplarında tersi bir *biz imgesi* yaratılarak bu savaş neticesinde şehre ve üzerinde yaşayanlara zarar verilmediği, *Ortodoksların değil Müslümanlaşması aksine Katolik güdümüne girerek ortadan yok olmasının da önüne geçildiği* aktarılmaktadır. Hatta padişahın, Ortodokslara tanıdığı ayrıcalıkları duyan Papa da *Osmanlıların sadece şehri değil gönülleri de fethettiği* yönünde bir itirafta bulunmuştur. Bu noktada, II.Mehmet’in *Ortodoksluğun kurtarıcısı/koruyucusu* olarak betimlendiği söylenebilir.

Fetihten sonra İstanbul başkent yapılır ve Bizans’ın sembolü olan Ayasofya camiye çevrilir: “Fetihten sonra başkent hâline gelen İstanbul’da birçok değişiklik oldu. Fatih, devlet yapısını düzenleyen bir kararname hazırlattı. Bizans’ın sembolü Ayasofya, camiye çevrildi”²²⁷. Osmanlı, Bizans’ın sembolik öneme sahip olan başşehirini fethedip, kendine başkent yaptığı gibi yine sembolik öneme sahip olan kilisesini de kendine cami yapmıştır. Buradan hareketle, Osmanlı’nın belki de kuruluşundan itibaren kendisine Bizans’ı hedef belirlediği, bir gün Doğu Roma İmparatorluğu kadar büyük ve güçlü olmayı düşlediği düşünülebilir. Nitekim fetihten sonra İstanbul, Bizans döneminde olduğu gibi değişik halklara ev sahipliği yapmaya devam etmiş ve padişah Ortodoks halkın da koruyucusu haline gelmiştir: “Fener Patrikhanesi’nin Osmanlı Devleti’ne bağlanmasıyla Osmanlı padişahları Ortodoks halkın koruyucusu durumuna geldiler”²²⁸.

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde “Konstantinoupoli’nin Düşüşü”/”İstanbul’un Fethi” isimli konu kullanılan dil, söylem ve görsel imgeler açısından incelenmiştir. İlgili konu bilgisine Türkiye’de yedinci ve onuncu sınıflarda; Yunanistan’da ise beşinci, sekizinci ve on birinci sınıf kitaplarında yer verilmiştir. Anlatılarda düşman söylemi kullanılmamakta; Türk kitaplarında karşı taraf, Bizans, Hristiyan-Ortodoks ve Rum; Yunan kitaplarında ise Türk, Müslüman, kuşatanlar ve Osmanlı şeklinde tanımlanmaktadır.

²²⁷ Polat ve diğ., *age*, 65. [7. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

²²⁸ Cazgır ve diğ., *age*, 41. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

Her iki anlatıda da şehrin büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu önem Türk kitaplarında şehrin konumu ve ticari olanaklarından; Yunan kitaplarında ise Bizans Uygarlığı'nın şekillendirdiği geçmişinden kaynaklanmaktadır.

Anlatılar arası diğer bir ortak görüş Bizans ve Osmanlı arasındaki güç dengesizliğidir. Yunan kitaplarında bu dengesizlik Yunan halkını bütünleştirmekte, çocuk herkes tek yürek olarak Osmanlılara karşı savaşmaktadır. Dolayısıyla Yunanların azmi ve cesareti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Türk kitaplarında ise bu dengesizlik hâlinin fethin büyüklüğü ve önemi üzerindeki olası olumsuz etkisi Bizans yerine Hristiyan dünyası söyleminin tercihine yol açmaktadır. Bu bakımdan Türk anlatısı, Hristiyanları top yekûn Osmanlıya karşı savaş içerisinde betimlemektedir.

Yunan tarih ders kitaplarında, ilgili konunun anlatımında çeşitli kaynaklara yer verilmektedir. Bunlardan biri de Türk gezgin olarak takdim edilen Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi, Müslümanların Hristiyanları kılıçtan geçirip, kilise ve evlerini yıktıklarını ifade etmektedir. Bu şekilde, ötekine dair mevcut stereotiplerin ötekine mensup bir birey tarafından perçinlendiği söylenebilir.

İki ülkenin anlatılarında da devletin liderleri, yani imparator ve padişah, askeri kimlikleri ön planda olan birer kahramandır. İkisi de bilfiil savaşan, azimli ve cesur birer askerdir. Bunun yanı sıra Yunan anlatısında imparator şerefîyle, Türk anlatısında ise padişah hoşgörüsüyle dikkat çekmektedir. Türk tarih ders kitaplarındaki en temel söylemlerden birini teşkil eden hoşgörü atfı, Galata Amannamesi adlı belge ile geçerliliği ve güvenilirliği tespit edilen bir olgu olarak sunulmaktadır.

Genel olarak, Yunan kitaplarında Osmanlılara atfen, yağmacı, Hristiyan çocuklarını toplayan, yetişkin Hristiyanları zorla Müslümanlaştıran, doğulu, savaş tutkunu, fanatik Müslüman nitelemeleri öne çıkmaktadır. Türk kitaplarında ise Bizanslılar sürekli birilerini kışkırtan bir tehlike ve Müslümanların önündeki bir engel olarak betimlenmektedir.

4. HELEN DEVRİMİ / YUNAN İSYANI (1821 – 1830)

Türk tarih ders kitaplarında “isyan”, Yunan tarih ders kitaplarında ise “devrim” kelimeleriyle ifade edilen Yunanistan’ın Kuruluşu’na giden hareket, Türkiye’nin müfredatında onuncu²²⁹ sınıfta, Yunanistan’ın müfredatında ise altı²³⁰, dokuz²³¹ ve on ikinci²³² sınıflarda karşımıza çıkmaktadır.

İki ülkenin konuyla ilgili anlatıları incelendiğinde tematik olarak iki ana başlığa ayrıldığı görülür. Bunlar; hareketin boyutları ve hareketin aşamalarıdır. “Helen Devrimi/Yunan İsyanı”, bu iki ana başlık çerçevesinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

4.1. Helen/Yunan Hareketinin Boyutları

Hareketin tarafları ve sosyal koşulları açısından bakıldığında sürecin çok boyutluluğu dikkat çekicidir. Bu bölümde anlatılar yatay düzlemde sınıflandırılarak, *doğrudan* yahut *dolaylı* şekilde *biz/öteki* imgesini belirleyen unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1.1. Hareket Öncesi Sosyal Yapı

Türk anlatısında “Yunan İsyanı” konusundan önce Yunanları betimlemeye yönelik, giriş niteliğinde bir bilgi bulunmazken; Yunan anlatısında altıncı sınıf ders kitabında “Büyük İhtilâl” bölümünün öncesinde Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında yaşayan Yunanların karşılaştıkları zorluklar sıralanmakta ve Yunan-Türk

²²⁹ 220 sayfadaki oluşan 10. Sınıf “Tarih” kitabında, ilgili konuya “Yunan İsyanı” başlığı altında 2 sayfa yer ayrılmıştır. Konu anlatımının peşi sıra yer alan “Pontus İddiaları ve Gerçeği” ile “Yunanistan’ın Anadolu’da Yayılmacı Emelleri” başlıklı anlatılar Yunanlar ile ilgili olmakla beraber içerik bakımından “isyan” konusundan farklıdır. Toplamda 3 sayfadan oluşan bu okuma parçaları ise çalışmanın “Kurtuluş Savaşı/Küçük Asya Savaşı” bölümünde ele alınmıştır.

²³⁰ 288 sayfadaki oluşan 6. Sınıf “Yeniçağda” kitabında, ilgili konuya “Büyük İhtilâl” ana başlığı altında pek çok alt başlıktan oluşacak şekilde toplam 80 sayfa yer ayrılmıştır.

²³¹ 187 sayfadaki oluşan 9. Sınıf “Yeniçağ ve Yakınçağ Tarihi” kitabında, ilgili konuya “Avrupa’da Ortaya Çıkan Etnik Fikirler ve Özgürlük Ortamında 1821 Helen Devrimi” ana başlığı altında 18 sayfa yer ayrılmıştır.

²³² 256 sayfadaki oluşan 12. Sınıf “Yeniçağ ve Yakınçağ Dünya Tarihi” kitabında, ilgili konuya “1821 Helen Devrimi – Avrupa için Özgürlük Mesajı” ana başlığı altında 18 sayfa yer ayrılmıştır.

konumlandırması yapılmaktadır. “Ayaklanmanın” *haklı gerekçelerinin* sıralandığı bu bilgiler kapsamında ilk olarak *Türkler’de*²³³ adalet olmadığı görüşü karşımıza çıkmaktadır. Müslümanların, kendilerini Müslümanların değil, Hristiyanların yargılamalarını istediği anlatıda, örtük olarak, *Hristiyanların Müslümanlardan daha adil olduğu* düşüncesinin varlığından bahsedilebilir²³⁴:

“Sultan [II. Muhammed], bütün Ortodoksların dini ve siyasi lideri olarak patriği kabul etti. Yargılama yetkileri de -bilhassa boşanma, miras vb. ile ilgili konularda- ruhban sınıfına verildi. Bu kilise mahkemelerine bazı seferler Türkler de başvurular çünkü onlara daha çok güveniyorlardı”.

Bir diğer paragrafta ise Osmanlılarda *gayrimüslimlerin Müslüman çoğunluğun altında ezildiği, kıymet ve itibar görmediği, insanca yaşam hakkının bulunmadığı* vurgulanmaktadır²³⁵:

“Türkler, genellikle, reayayı daha aşağıda görüyorlardı. Onları yoksul giyinmeye, küçük evlerde ve fakir semtlerde oturmaya, angaryaları yapmaya, yolda Türkler geçerken kenara çekilip, eğilerek yol vermeye zorluyorlardı. Hatta onların gururuyla oynar ve onlara hakaret eder, onların hakkını yer ve çoğu kez onları korkunç işkencelerden geçirirlerdi”.

Müslüman Osmanlı’nın kendi dininden olmayanlara karşı davranışları sergilenirken, *Hristiyanların ikinci sınıf insan statüsünde olduğu ve zorla Müslüman yapılmaya çalışıldığı* ifade edilmektedir²³⁶:

“Müslüman yapma, Hristiyanlar için korkunç bir felaketti. Türkler sık sık Hristiyanları Müslümanlık inancını kabul etmeye zorluyorlardı. Dinlerini değiştirmek yerine azap dolu ölümü tercih edenler az değildi”.

“Kan vergisi” şeklinde isimlendirilen devşirme sisteminin ise Yunanları çocuklarından etmekle kalmayıp, onları ileride Hristiyan halka karşı duracak şekilde yetiştirdiği belirtilmektedir²³⁷:

“Helenler için özellikle ‘kan vergisi’ [yani] çocuk toplama acı vericiydi. Çocuk toplamayla askere alınan gençler yeniçeri taburları[na], sultanın ataşeleri[ne] ya da yüksek rütbeliler[e] tahsis ediliyorlardı. Öyle eğitiliyorlardı ki fanatik Müslümanlar oluyorlar ve ailelerini, memleketlerini, dinlerini tamamen unutuyorlardı”.

Hristiyan halkın çocukları Hristiyan halka düşman hale getirilmektedir. Bu noktada Hristiyan nüfusun belli bir sistem dahilinde azaltılmaya çalışıldığından söz edilebilir çünkü yetişkinlerin zorla Müslüman yapılmaya çalışıldığı, küçüklerinse devşirildiği gözlemlenmektedir. Metnin devamında, Osmanlı İmparatorluğu’nun *ötekisi* olarak

²³³ Yunan tarih ders kitaplarının geneline hakim olan “Osmanlı” yerine “Türk” kelimesinin kullanılması durumu “Helen Devrimi” konusunda da mevcuttur.

²³⁴ Ακτύπης ve diğ., *age*, 27. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²³⁵ *age*, 31.

²³⁶ *age*.

²³⁷ *age*.

konumlandırılan *köle Yunanların* ağır vergi yükü altında ezildikleri ve her tür eylem için vergi vermek zorunda oldukları bilgileri mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında, *sömürgecilik sistemine dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemin diğer imparatorluklardan farklı olarak köleleştirdiği halkı dinlerine göre tasnif ettiği sonucuna ulaşılabilir*²³⁸:

“Köleşmiş Helenler Türklerden çok çektiler. Türklerin kanunlarına göre reayanın (boyunduruk altındakiler) yaşama hakkına sahip olması için sultanın hükümdarlığına kelle vergisi²³⁹ (haraç) denen [şeyi] ödemesi gerekirdi. Ayrıca Hristiyanlar ekip-biçme hakkına sahip olmak için de toprak vergisi ödemek zorundaydı. Bu vergiler her yıl ödeniyordu”.

Buna karşın Türk anlatısında Rumların ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları ve devlet hizmetlerinde de görev aldıkları vurgulanmaktadır²⁴⁰:

“Azınlıklar içerisinde en ayrıcalıklı yere sahip olanlar Rumlardı. Fatih döneminden itibaren Osmanlı Devleti'ne bağlanan Rumlar dil ve dinlerinde serbesttiler. Osmanlı Devleti yabancı dil bilen Rumları tercümanlık gibi devlet hizmetlerinde görevlendiriyordu”.

Türk kitaplarında sıkça yer verilen Osmanlı *hoşgörü* imgesinin yinelenildiği anlatıda *öteki* konumlandırması üzerinden aslında bir *biz* inşasına gidildiği düşünülebilir. Osmanlı İmparatorluğu, Yunan kitaplarındaki dışlayıcılığının aksine Türk kitaplarında kapsayıcılığıyla ön plandadır.

Yunan anlatısı bu hususta sadece Fenerliler söz konusu olduğunda hem fıkirdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda apayrı bir konuma sahip olan Fenerlilerin pek çok olanağa sahip oluşu kişisel donanımları ile ilişkilendirilmektedir. *Fenerlilerin yükselişi, Ortodoksların düşüşünü engellemez*. Çünkü sıradan Yunanlar ile seçkin Fenerliler arasında bir mesafe, iki kavramı birbirinden ayıran ince bir hat vardır. Bu mesafe, *boyunduruk* altındaki Ortodoks halkın içinden çıkan bir zümrenin, Osmanlı yönetimi ile sessiz bir anlaşma içerisinde olmasından ve devlet adına Ortodoksları yönetmesinden kaynaklanıyor olabilir²⁴¹:

“Fenerliler [...] yabancı dil öğreniyor, Batı'da eğitim görüyor ve bunlardan pek çoğu Osmanlı yönetiminde kariyer yapıyorlardı. Sık sık Osmanlı Devleti'ndeki yüksek mevkileri işgal ederlerdi. 18. yüzyılda, otonom Tuna Beylikleri'ne [...] bile hükümdar atandılar. Yüksek mevkililer, Helen-Ortodoks toplulukları yönetiyor, Helenlerden vergileri topluyor ve onları Osmanlı yönetimine veriyorlardı. Siyasi deneyim ve büyük servet kazanmışlardı; bunlardan çoğu bölgesel Türk rütbeliler [üzerin]de belli [bir] siyasi nüfuza sahipti”.

Fenerlilerin devlet idaresinde görev alırken, gayrimüslimleri teşkil eden diğerlerinin böyle bir hakka sahip olmamaları ve Müslüman çoğunluğun ticaretle ilgilenmemesi

²³⁸ *age*.

²³⁹ Cizye.

²⁴⁰ Cazgır ve diğ., *age*, 156. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

²⁴¹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 24. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

sonucunda azınlıkların para kaynaklarına ulaştıkları bildirilmektedir. Diğer bir deyişle gayrimüslimlerin geçimlerini sağlamak üzere mecbur kalarak açtıkları ticaret kapıları onları kayda değer şekilde zenginleştirmiştir. Yunanların diğer azınlıkları hayli geride bırakarak ticarete sivrilmelerinin sırrı ise Rusların desteğiyle açıklanmaktadır²⁴²:

“Geleneğe göre, Türkler devlet kesiminde ilerlerken; Helenler, Museviler ve Ermeniler ticarete ve denizcilikte göze çarptılar. Bilhassa Helen armatörler gemilerin Rus bayrağıyla Boğazlarda özgür dolaşımına müsaade eden Küçük Kaynarca (1774) Rusya-Türkiye anlaşmasından ve Napolyon savaşları nedeniyle Akdeniz’de İngiliz ve Fransız’ların sınırlı mevcudiyetinden faydalandılar. Böylece önemli ticaret merkezlerinin kontrolünü ele geçirdiler”.

Balkanlar’daki ticari yapıyı anlatan alıntı, Yunancanın adeta *ticaretin lingua-franca’sı* olduğunu aktarırken, Yunanların ticarete diğer azınlıklardan çok daha fazla yol aldıklarını tasdiklemektedir. Buradan hareketle *boyunduruk altındakilerin* dil ve ticaret serbestisinden ve *boyunduruk altında* Yunan aristokrasisinden (Fenerliler’den) sonra Yunan burjuvazisinin de oluştuğundan söz edilebilir²⁴³:

“Helenler Balkanlar’daki ticarete hâkim oluyor
1750’den sonra tam bir yüzyıl boyunca Helence Balkanlar’daki ticaretin diliydi ve Balkan tüccarlar, etnik kökenlerinden bağımsız olarak, genellikle Helence konuşuyorlardı. ‘Helen’ hepsinden önce seyyar satıcı ya da tüccar anlamına gelirdi ve bu anlamla bir Musevi bile ‘Helen’ olabilirdi”.

Oluşan bu burjuva sınıfı şahsi servetlerini toplumsal zenginleşme yolunda harcamış, bu kapsamda çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Farklı sınıftan Yunanların birbirleriyle olan dayanışmasının öne çıktığı anlatıda bahsedilen varlıklılıların Osmanlı yönetimi altındaki memleketlerine ve kendi din kardeşlerine *dilediklerince yardımda bulunabilmelerinin* nasıl sağlandığı ise yanıtıdır²⁴⁴:

“Tüccarlar ve armatörler maddi durumlarını iyileştiriyorlardı. Elbette gurbetçi Helen tüccarlardan haylisi yalnızca ekonomik başarıyla sınırlı kalmamış, memleketlerinde okullar kurarak, kitaplar, dergiler ve gazeteler basarak ve burslar vererek, yurttaşları arasında yeni fikirlerin yayılmasına da ilgi göstermişlerdir”.

Yunan anlatısında kapladığı alan itibarıyla *tutunabilen* Yunanlar fazla gibi görünse de metnin sonuna doğru yer verilen yüzdelik hesaplamayla *tutunamayanların* çoğunlukta olduğunun altı çizilmektedir²⁴⁵:

²⁴² age, 23.

²⁴³ age, 23. Orijinal metindeki kaynak bilgisi şu şekildedir: “T. Stoianovich, ‘Ο κατακτητής ορθόδοξος βαλκάνιος έμπορος’, Σπ. Ασδραχάς (επιμ.), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών*, Μέλισσα, Αθήνα 1979, σ. 318”.

²⁴⁴ Λούβη, Ξιφαράς, age, 24. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁴⁵ age.

“Çiftçiler nüfusun %80’ini geçiyordu. Devletin ya da genellikle Türklere, nadiren de Helenlere ait olan özel mülklerin (çiftliklerin) toprağı[nı] ekip biçiyorlardı. Yaşamları zor ve mahrumdu”.

Olumlu durumlar Yunanların başarısıyla ilişkilendirilirken, olumsuz durumların Osmanlı idaresine dayandırıldığı görülmektedir. Bir kısım Yunanın mecbur bırakıldıkları için dağlara çıkıp çeteci olması ve soygunlar yapması bu duruma örnek gösterilebilir. Martolosların²⁴⁶ yani Osmanlıya ait teşkilatın çetecilerle yer değiştirebilir bir yapıda olması ise Osmanlı kendi eliyle kendine karşı silahlı bir birlik mi yarattı sorusunu akla getirmektedir²⁴⁷:

“Kleptler, dağlara sığınmaya mecbur kalan ya da [bunu] seçen çiftçilerdi. [Dağlarda] yaşamlarını sürdürebilmek için kendilerini hırsızlığa adanmışlardı. Sık sık tarım[la] uğraşan nüfuslar tarafından desteklendiler ve isyankâr davranış modelleri olarak cesaretleri için övüldüler ya da ölümleri için kleft halk türkülerinde yas[ları] tutuldu. Martoloslar, düzenin korunması için Osmanlı idaresi/yönetimi tarafından düzenlenmiş silahlı sınıflara aittiler. Sık sık kleftler martolos ve[ya] martoloslar kleft olurdu”.

Ayaklanmaların baş gösterdiği beyliklerdeki durum ise “karışık” olarak nitelendirilmektedir. Anlatıya göre Eflak ve Boğdan’da Osmanlı adına bölgeyi koruyan Hristiyan görevliler imparatorluğun yabancı unsurunu teşkil etmekte dolayısıyla bu yönüyle bütünden soyutlanmaktadır. Bütün, Müslüman’dır. Başka bir ifadeyle ordu denildiğinde kastedilen insan unsuru Müslüman’dır. Ancak sultan, beyliklerde ordu bulundurmamaktadır²⁴⁸. Dolayısıyla beyliklerde yaşayan halkın, mevcut Hristiyan görevlilere karşı değil de mevcut olmayan Müslüman yetkililere karşı ayaklanmış olması dikkat çekicidir. Ayrıca anlatı bazı hususları da karanlıkta bırakma eğilimindedir. Bunlardan ilki Martolosların, ayaklanan halkın karşısında mı yoksa yanında mı yer aldığı; ikincisi de “boyunduruk altında” olarak nitelendirilen Hristiyan halkın boyunduruğunun muhafazası işinin Hristiyan idarecilere mi bırakıldığıdır²⁴⁹:

“İki beylikteki –Eflak ve Boğdan’daki- durum karışıktı. Tahtlarda, sultanın emriyle Fenerliler hüküm sürüyordu. [F]enerliler, Makedonya’daki, Epir’daki, Bulgaristan’daki Sırbistan’daki, Karadağ’daki ve doğal olarak Eflak ve Boğdan’daki Helen ve diğer Hristiyan nüfusların hizmetindeydi. Bunların hepsi tüccar, [...], idari görevli, denizci ve Yaş ile Bükreş’teki iki Helen Akademisi’nin öğrencileriydi ve çoğu da iki beyliğin hizmetindeki yüksek rütbeli askerlerdi. Bunlar ‘armatolos/martolos’ ya da ‘Arnaoutis’ olarak tanınıyor/biliniyor [ve] iki

²⁴⁶ Martolos yahut Armatolos adıyla bilinen Rum zaptiye teşkilatı hakkında detaylı bilgi için Bkz. Bilge Keser, “Osmanlı Devleti’nde Martolos Teşkilatı”, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 12 (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1999): 267-275.
<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/viewFile/1799/1798> [07.06.2010].

²⁴⁷ Λούβη, *Ξιφάράς*, age, 24. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁴⁸ Eflâk ve Boğdan otonom bölgeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Barbara Jelavich, *History of the Balkans* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 98-126, <http://books.google.com.tr/books> [16.05.2010].

²⁴⁹ Κολιόπουλος ve diğ., age, 17. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

beyliğin ‘yabancı’ unsurunu oluşturmuyorlardı. [S]ultan, Türk komutanların hizmetindeki kaleler dışında bu beyliklerde ordu tutmuyordu”.

Yunanların parçalı bir sosyal yapıya sahip oldukları ve aralarında sınıfsal farklılıkların olduğu açıktır. Osmanlı yönetimi altında yaşayan Hristiyan Ortodoksların *biz* imgesinin inşası noktasında karşıt olanın yani Müslüman *ötekilerin* yaşamlarına dair bir bilginin olmayışı, çoğunluğun aralarında sınıfsal farklılıklar olmayan, varlıklı insanlardan oluştuğu hissiyatını güçlendirmektedir. Yunanlar arasındaki bu sınıfsal uçurumun Osmanlı idaresinden mi yoksa azınlıkların kendi iç uygulamalarından mı kaynaklandığı ise açık değildir. Ayrıca, azınlıkların çoğunluktan hangi yönüyle daha aşağıda ve kötü durumda oldukları anlaşılamamaktadır.

4.1.2. Hareketin Karakteri

Türk kitaplarında “isyanın” kökleri ülke dışına uzanmakta, böylece “isyanın” Osmanlı’daki olası aksaklıklardan ileri gelme ve bir iç organizasyon neticesinde vukubulma ihtimali zayıflamaktadır. Avrupa’nın, imparatorluk içindeki Rumlarla Eski Yunan arasında kurduğu bağa mesafeli duran anlatı “Helen Çocukları” kavramının kökenine ve güvenilirliğine de temkinli yaklaşır²⁵⁰:

“Avrupa devletleri Rumları Rönesans ile tanıdıkları eski Yunan uygarlığının torunları olarak görüyor ve **Helen Çocukları** nitelemesini yapıp onlara sempati ile bakıyorlardı. Avrupa’da yaratılan bu Yunan hayranlığı Osmanlı Devleti’ni olumsuz etkiledi. Fransız İhtilali’nin etkisi ile Sırplardan sonra ikinci ayaklanma da Rumlar tarafından çıkarıldı”.

Yunan anlatısında da “ayaklanmanın” yurt dışı bağlarına gönderme yapılmakta, ancak bunun teşvik ya da kışkırtma değil, uluslararası konjonktürden kaynaklanan siyasi bir hareket olduğu vurgulanmaktadır. Batı’dan örneklerle bağdaştırılan “Yunan Ulusal Hareketi” müstakil bir hareket olmaktan çıkarak, Batı’daki genel başkaldırının bir parçası haline bürünmekte ve Yunanlar Batı halklarıyla bütünleşmektedir²⁵¹:

“Helen Ulusal Kurtuluşu [...] İtalyan ve Alman ülkelerindeki, [...] Kuzey Amerika’daki Britanya sömürgelerindeki [...] ve de [...] ayaklanmış Fransa’daki dönemin ulusal hareketleriyle bağlantılıydı. [...] Helen ulusal hareketi siyasal hareketti; yani, İtalya, Almanya ve Amerika’daki muadil hareketler gibi, sadece ulusun kurtuluşunu ve bağımsız ulus devletlerin kurulmasını değil, temsili ve adil devletin kurulmasını da amaçlıyordu. Bu özellikler, ayaklanmış Fransa’dan ileri gelen siyasal mesajların etkisi altında biçimlendi ve ortaya çıktı”.

²⁵⁰ Cazgır ve diğ., *age*, 156. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

²⁵¹ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 16. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Türk kitaplarında, “Rum İsyanı’nın” nedenlerine ilişkin sıralanan maddeler arasında Osmanlı’dan kaynaklanan herhangi bir neden olmadığı görülmektedir. Bu isyanda *biz* yani Osmanlı etkin değil, edilgen taraf olarak onca *hoşgörüsüne* rağmen sırtından vurulmuş gibi durmaktadır. En ayrıcalıklı konumdaki azınlığı tarafından kendisine savaş açılmıştır. Bu durumu kendisiyle azınlıklıklar arasındaki ilişkiden ziyade dışarıdan gelen telkinlere yormaktadır. Hem dışarıdan Avrupa devletleri, Rum aydınları ve Ruslar tarafından, hem de içeriden patrikhane tarafından imparatorluğun Rum azınlığı isyana teşvik edilmiş, Tepedelenli Ali Paşa’nın isyanı da tuz biber olmuştur²⁵²:

“Fransız İhtilali’nin getirdiği milliyetçilik akımı
Ruslar ve Yunanların eski Bizans İmparatorluğu’nu yeniden kurmak istemeleri (megali idea)
Avrupa devletlerinin kışkırtmaları
Rum aydınlarının kışkırtmaları
Rus çarı tarafından kurdurulan **Etnikieterya**²⁵³ cemiyetinin çalışmaları
Fener Rum Patrikhanesi’nin Rumları isyana teşvik etmesi
Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa’nın isyanı”.

Yunan kitaplarında da Epirli Ali Paşa’nın Osmanlı’ya karşı verdiği savaştan bahsedilmektedir:

“Helen Devrimi’nin başarısı için şartlar güney Hellas alanlarında kuşkusuz daha iyiydi. [O]rada Helen nüfusu yoğun ve Osmanlı ordusunun mevcudiyeti özellikle güçlü değildi [çünkü] bahsi geçen zamanda (1820 – 1822) Osmanlı güçlerinin büyük bölümü Epirli Ali Paşa’ya karşı verilen savaşta meşguldü”.

Yunan anlatısına göre “devrim” üzerinde uzunca çalışılmış bir harekettir. Öyle ki “devrimin” yol haritası belirlenirken, kamuoyu yaratılacak unsurlar dahi önceden hesaplanmışır²⁵⁴:

“Helen ulusal hareketinin içinde yer alan ana unsurlar şunlardı:

- a) Dönemin Helenlerinin, Antik Helenlerin evlatları ve mirasçıları olarak gösterilmesi,
- b) Helenlerin diğer Avrupalılarla özdeşleştirilmesi ve Türklerden ayırt edilmesi,
- c) Türk egemenliğinin yasadışı olarak, Osmanlı sultanının hakimiyetinin de adaletsiz olarak kınanması,
- d) Helenlerin, Türklerin hakimiyetinden ve egemenliğinden özgürlüklerini talep etme; kendi kaderini tayin ve halk egemenliği ilkelerine dayanan bağımsız ve adil devlet kurma hak[lar]ının gösterilmesi”.

Bu unsurlar gözden geçirildiğinde, ilk olarak, Türk kitaplarındaki “Helen Çocukları” nitelemesinin örtük şekilde burada da mevcut olduğu görülür. Ancak Antik ile

²⁵² Cazgır ve diğ., *age*, 156. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

²⁵³ Türk tarih ders kitaplarında Filiki Eterya Cemiyeti (1814) yerine Etniki Eterya Cemiyeti (1894) kullanılmaktadır. Türkiye’de sıkça karşılaşılan bu yaygın hata ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Necla Günay, “Filik-i Eterya Cemiyeti”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 6, s. 1 (Ankara: Gazi Üniversitesi, 2005): 263 – 287.

http://kefad.ahievran.edu.tr/archieve/pdfiler/Cilt6Sayi1/JKEF_6_1_2005_263_287.pdf [19.06.2010].

²⁵⁴ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 16. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Çağdaş arasında gerçekleştirilen bu buluşmanın mimarı hususunda iki anlatı birbirinden ayrılır. Türk anlatısı bu durumu Batı ile ilişkilendirirken, Yunan anlatısı bizzat Yunanlara mal etmektedir. Anlatılar arasındaki bu ayrım önemlidir: “Helen Çocukları” kavramının mimarı, dolaylı olarak, bağımsız Yunanların kuracakları Yunanistan’ın da fikir babasıdır. Çünkü Antik - Çağdaş bağı zihinlerde kurulmadan yukarıda sıralanan unsurlar hayata, Osmanlı boyunduruğu altındaki Rumlar ise bağımsızlıkları için harekete geçemeyebilir. Bir diğer husus “c” maddesinde “adaletsiz olarak kınanması” gerektiği belirtilen yapının bir benzerine dönemin Rusya’sının sahip olması ancak bunun göz ardı edilmesidir. Buradaki çelişki, Osmanlı’daki adaletsizliğin ve bundan kurtulmak gerektiğinin altı çizilirken, yardım istenen Rusya’nın çarlık sisteminin ve çarının adaletli olduğu çıkarımında gizlidir.

4.2. Helen/Yunan Hareketinin Aşamaları

Bu bölümde hareketin hazırlıkları, gelişimi ve sonuçları kronolojik olarak dikey düzlemde sınıflandırılarak, anlatılarda yer alan *biz/öteki* imgeleri incelenmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Hareketin Hazırlıkları

Türk anlatısında, Osmanlı aleyhinde gerçekleşen çoğu diğer olaylara olduğu gibi, “Yunan İsyanı” konusuna da sınırlı yer ayrılmıştır. Bu nedenle Helenlerin “isyana” nasıl hazırlandıkları bilgisi mevcut değildir.

Buna karşılık Yunan kitaplarında, *köleleşmiş Yunanların bağımsızlıklarını kazanarak özgür bir ülke kurmaları anlamına gelen* “Helen Devrimi” bütün yönleriyle ele alınmaktadır. Öncelikle askeri açıdan *biz* ve *öteki* değerlendirmesi yapılmakta, “Savaşan [D]evletlerin [G]üçleri” başlığı altında *iki farklı devlete* ait askeri unsurlar sıralanmaktadır. Burada, Osmanlı tebaası olan Yunanlı ve Mısırlıların Osmanlıdan bağımsız devletler olarak konumlandırıldıkları görülmektedir²⁵⁵:

“Türkler, güçlü piyadeler ve düzenli süvariler, gıda ve mühimmatla donatılmış olan kale gibi büyük gemiler tahsis ettiler. Dahası Mısırlıların donanmasını kullanma imkanına da sahiptiler. Öte yandan Helenler karada kayda değer güce sahip değildiler: Biraz kleft ve armatol ve Mani’de, Sfakia’da ve ... Souli’de bir takım düzenli güç. Ama denizde durumlar Helenler açısından daha uygundu. Ticari gemiler toplanla donanımlıydı ve mürettebat korsanlarla çarpışmalardan savaş tecrübesi kazanmıştı”.

²⁵⁵ Ακτόπις ve diğ., *age*, 94. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Türk anlatısının ifade ettiği Rus-Yunan işbirliğini onaylayan Yunan anlatısına göre; Yunanlar 18. yüzyıl'da Ruslardan yardım talebinde bulunur. Burada iki milletin mezhepsel aynılığının birleştirici etkisinin altı çizilmekte ve dolaysız bir *dini konumlandırma* sergilenmektedir²⁵⁶:

“Yaklaşık 18. yüzyıl başlarında Helenler, Rusya'nın yardımını isteyerek, bölgede Helenizm ile ortak çıkarları olan ve aynı mezhepten olan Rusya'ya döndüler. Böylece 1770'de Rus teşvikiyle Mora merkezli Helen ayaklanması oldu. Ancak kardeşleri Orlov önderliğiyle katılan Rus savaş gemilerinin sayıca az olması yetersiz kabul edilirken, Helenlerin seferberliği talep görmedi. [O]rlov ayaklanması bastırıldı”.

Müslümanların idaresi altındaki Ortodoks Yunanların öncelikle yardım alabilecekleri milletler özdeşleşmeye çalıştıkları Avrupa devletleri değil, Ortodoks Rusya'dır. Buradan hareketle, Romantizm etkisindeki Batı'nın Yunanlara *din* değil *ırk* üzerinden destek verdiđi²⁵⁷ ve “Helen Devrimi'nin” Yunan kitaplarında bahsedilen uluslararası gelişmeler haricinde *dinsel* bazı alt mekanizmalara sahip olduğu düşünülebilir.

Türk anlatısının “Patrikhane'nin” Rumları isyana teşvik ettiği görüşüne karşılık²⁵⁸; Yunan anlatısında “Kilise”, Osmanlı İmparatorluğu'nun *boyunduruğu* altındaki Hristiyanları temsil eden edilgen bir yapıdır. Başka bir deyişle “Kilise”, Osmanlı'nın güdümü altında kararlar alan ve fikirler beyan eden bir kurumdur. Dolayısıyla Kilise'nin yeni fikirlere karşı çıkışı, kendi gücünü yitirme endişesinden kaynaklanamaz. Aksine Yunanları korumak için Fransız Devrimi'nin getirdiği aydınlanmacı fikirlere karşı durur. Buradaki örtük anlatı, *aydınlanmacı fikirler ile ayaklanmacı fikirler* arasında kurulan ilişkide gizlidir. Ayaklanma bir çeşit aydınlanma, ayaklananlar ise metnin devamında aydınlar olarak konumlandırılmaktadır²⁵⁹:

“Osmanlı yönetimi tarafından boyunduruk altındaki bütün Hristiyanların yöneticisi olarak kabul edilen Ortodoks Kilisesi, bir ayaklanmanın hem kendisini hem de Helenleri tehlikeye sokacağını düşündüğü için, aydınlanmacı fikirlerin yayılmasına karşı çıktı. Fakat bu [durum] bazı papazların (Methodios Anthrakis, Evgenios Voulgaris) aydınlanmacı düşünceleri benimsemelerini, bazılarının da Osmanlı egemenliğine karşı harekete geçmelerini engellemedi”.

Filiki Eteria, ayaklanmada önemli rol üstlenmektedir. Osmanlı idaresinden gizlenmesi gereken Filiki Eteria'nın aynı zamanda neden Avrupa mutlakiyetlerinden

²⁵⁶ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 24. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁵⁷ 9. Sınıf Yunan tarih ders kitabında, 19. yüzyıl siyasi Romantizminin sadece Osmanlı mutlakiyetinin değil, Kutsal Tabur'un da karşısında olduğu ve Yunanları dinden arınmış bir mücadelede desteklediği görülmektedir. Bkz. Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 36.

²⁵⁸ Türkiye'de bugün de Patrikhane'nin konumu ve işlevi hususunda çok farklı görüşler mevcuttur. Patrikhane ile ilgili detaylı bir çalışma için Bkz. Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

²⁵⁹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 23. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

de saklanması gerektiği açıklanmamaktadır. Ancak bu durum, örgütün gücünün ve etki alanının büyüklüğünü akla getirmektedir. Önce Yunan burjuva sınıfını harekete geçirmeye çalışan Filiki Eteria'nın gereken ilgiyi toplayamayınca bütün sınıflara yöneldiği görülmektedir²⁶⁰:

“Filiki Eteryacıların [...] çok büyük bir gizlilikle hareket etmeleri gerekliydi. [B]öylece hem Osmanlı yönetimi hem de Avrupa mutlakiyetleri tarafından fark edilmeyecekti. Daha önceden yaşanan ayaklanma hareketlerinin başarısız olduğunu görmüş olan Helenlerin tereddütlerini yenmeleri ve değişik ekonomik-toplumsal çıkarları ve arzularıyla farklı toplumsal sınıflara mensup insanları harekete geçirmeleri gerekliydi. [...] 1817-1818'lere kadar, Filiki Eteria, gelişimi için maddi kaynakları garantilemek üzere esas olarak zengin Helen tüccarlara seslendi. Lâkin bunların çoğu [ayaklanmaya] karşıydı. Daha sonra, Filiki Eteria Helenizmin bütün sınıflarına, bilhassa esnaf ve aydınlara hitap etmeye başlayınca hızla gelişti”.

Türk kitaplarındaki bilginin aksine Yunan kitaplarında Filiki Eteria'nın gerçekte Rus desteğine sahip olmadığı, sadece sıradan Yunanların zihinlerinde böyle bir düşüncenin ve hayalin mevcut olduğu, bunun sebebinin de Rusya'da subay olan İpsilantis'in cemiyetin başına geçirilmesi olduğundan bahsedilmektedir²⁶¹:

“1820 başlarında, Eteria'nın liderliği, Fenerli ünlü [bir] ailenin evladı ve o zamanlar Rus Çarı'nın hizmetinde olan Aleksandros İpsilantis'e verildi. [...] Rusya'nın gerek ordusundaki gerekse toplumundaki yüksek makamı, dönemin Helenlerinin gizli arzusunu –Eteria ve İpsilantis Rusya'nın desteğine sahip [fikirini]- makul kılıyordu”.

Filiki Eteria'nın amacı ise “Eteria kurulduktan ve uygun fırsatlar ortaya çıktıktan sonra vatanlarının Osmanlı Türklerinden kurtuluşu için genel [bir] Yunan ayaklanması tertip etmek”²⁶² olarak ifade edilmekte, ancak “vatanın” neresi olduğu, nerede başlayıp nerede sona erdiği, hangi coğrafyayı kapsadığı açıklanmamaktadır.

4.2.2. Hareketin Gelişimi

Türk anlatısında Rusların desteği bir kez daha vurgulandıktan sonra “isyancıların” ibadethaneleri işlevleri dışına çıkararak silah depoları haline getirdikleri bildirilmektedir²⁶³:

“Rusların yardımıyla Rumlar ilk isyanı 1820'de Eflâk'ta başlattılar. Bu isyan başarılı olmayınca 1821'de Mora'da yeniden isyan ettiler. Birçok yerde kiliseler silah depoları hâline getirildi. Mora'daki Müslüman halk isyancılar tarafından katledildi. Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırma çabaları Avrupa devletlerinin tepkisini çekti. Avrupa'nın birçok yerinden Rumlara yardım için gönüllüler geldi”.

Buradaki *örtük* anlatı, Osmanlıların, kiliselere sığınan Hristiyanları değil, “isyancıların” sakladıkları silahları imha etmek için kiliselere girmek zorunda

²⁶⁰ *age*, 28.

²⁶¹ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 17. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁶² *age*, 16.

²⁶³ Cazgır ve diğ., *age*, 156. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

kaldıklarıdır. Ancak yapılan müdahaleler diğer devletler tarafından hoş görülmez ve Avrupa'dan Rumlara yardım gelir. Yunan kitaplarındaki, Filiki Eteria'nın Avrupa'nın dikkatini çekmemek için büyük bir gizlilik içerisinde hareket ettiği bilgisinin aksine; Türk kitaplarından, Avrupa vatandaşlarının dahi *Yunan Hareketi'nden* haberdar olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Filiki Eteria üyelerinin “havarilere”²⁶⁴ benzetildiği Yunan anlatısında, “devrimin” dört koldan, değişik yerlerde başladığı ifade edilir. Osmanlı İmparatorluğu ile Büyük Britanya İmparatorluğu’nu özdeşleştiren bakış açısına göre “Osmanlı dominyonları” ateşe verilmektedir²⁶⁵:

“Pek çok Helenin daimi ya da geçici olarak oturduğu Tuna Beylikleri’nde -bilhassa da Eflak ve Boğdan’ın şehirlerinde- genel ayaklanma olması için, Osmanlı sultanının egemenliğine ait çoğu yerdeki Eteria havarileri tarafından devrimci ocaklar harekete geçirildi. Mora Yarımadası’nda, Makedonya’da, Epir’de, Tesalya’da, Orta Hellas’ta²⁶⁶, Girit’te, Kıbrıs’ta ve Ege Adaları’nda, her yerde, Helenler isyan ettiler ve sultanın hakimiyetinin yasadışı, adaletsiz ve acımasız olduğunu duyurdular, ayrıca özgürlükleri için savaşma kararlarını ilan ettiler. Aleksandros İpsilantis Eflak ve Boğdan’da, Emmanouil Pappas Makedonya’da, Athanasios Diakos, Odisseas Androutsos, Markos Botsaris, Yorgos Karaiskakis, Theodoros Kolokotronis ve Grigorios Dikeos ya da Papaflessas sultanın Avrupa’daki dominyonlarını ateşe verdiler”.

Yunanlar, “ayaklanma” öncesinde biri/lerinden yardım sözü almış fakat sürecin beklenenin aksine “desteksiz” devam etmesi üzerine de Yunan öğrenciler tarafından “Kutsal Tabur” oluşturulmuştur²⁶⁷:

“[Helen] Mücadelesi’nin ilk zorlukları ortaya çıkmakta gecikmedi. İpsilantis’in manifestosuna, vaat edilen yabancı destek gelmiyordu. Bu bölgelerin sakinleri, Filiki Eteryacıların umduğu gibi [bir] ilgi göstermediler. O zaman İpsilantis, toplanan 2000 adamıyla [birlikte] güneye doğru ilerledi. Bükreş’e doğru yürüyüşte, mücadelede seve seve yer almak isteyen Avrupa üniversitelerindeki Helen öğrencilerden Kutsal Tabur’u meydana getirdi. Sonunda hayli gecikmeyle Eflak’ın başkenti Bükreş’e vardı”.

Bahsi geçen “yabancı/ların” kim/ler olduğu açıkça ifade edilmezken, anlatının devamından öncelikle Rusların kastedildiği anlaşılmaktadır. Bir diğer husus ise “Kutsal Tabur”²⁶⁸ ifadesiyle ilgilidir. “Ulusal” bir hareket olduğu ifade edilen ve gerek Yunan tarih ders kitaplarında gerekse Yunan literatüründe “Yunan Ulusunun

²⁶⁴ Hristiyanlık dinine ait bir terim olan “Havari” kelimesinin Türk Dil Kurumu’na göre temel anlamı şu şekildedir: “İnanç ve öğütlerini yaymak için İsa Peygamberin görevlendirdiği 12 kişiden her biri”. Bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=havari&ayn=tam> [23.09.2010].

²⁶⁵ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 17. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁶⁶ Kara Yunanistanı: Mora’nın kuzeyi ile Epir ve Theselya bölgelerinin güneyi arasında kalan toprak bölümü.

²⁶⁷ Ακτύπης ve diğ., *age*, 93. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁶⁸ Yunan anlatısında yer alan “Kutsal Tabur” ve bu birliği oluşturan öğrenciler için kullanılan “Kutsal Çavuşlar” ifadeleri için Bkz. Ακτύπης ve diğ., *age*, 93-95. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]; Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 29-36. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]; Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 21. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Yeniden Doğuşu”²⁶⁹ olarak adlandırılan bir mücadelede yer alan öğrencilerin oluşturduğu birliğin neden *ulusal* değil de *kutsal* olarak nitelendirildiğidir.

Patrik’in ayaklananları aforoz etmesinin nedeni Türklerden, Rusya’nın Yunanlara yardım etmemesinin nedeni ise “Kutsal İttifak’tan”²⁷⁰ kaynaklanmaktadır. Bu noktada *dinden dolayı Patrik’in ve Rusya’nın ötekileştirilemediği* düşünülebilir²⁷¹:

“[Helen] Mücadelesi’nin zorlukları büyükçe oldu. Patrik, Türklerin Helenlere karşı misillemesinden korktuğu için İpsilantis’i ve hareketini aforoz etmek zorunda kaldı. Kutsal İttifak tarafından kısıtlanan Ruslar yardım göndermemekle kalmayıp, Türk askerlerinin beyliklere girmesine de izin verdi ve İpsilantis’i [Rus] subaylar listesinden çıkarttı”.

Rusya’nın, İpsilantis’in subaylığına son vermesi, İpsilantis’in mücadeleye başladığında halen Rus subayı olduğunu ancak Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı başlatılan “ayaklanmaya” taraf olmak istemediğini göstermektedir. Buradan hareketle, Yunanların aslında Rusya’nın yanlarında yer alarak, birlikte Osmanlı ile mücadele etmeyi bekledikleri görüşüne ulaşılabılır.

“Ayaklanma” öncesinde Yunan ve Türk sivillerin dost oldukları ama “ayaklanma” başlayınca “Türklerin korktukları” ifade edilmektedir²⁷²:

“[Ayaklanmadan önce] Türkler Helenlerle birlikte yaşıyorlardı ve kişisel ilişkileri vardı, henüz arkadaşlardı. Ayaklanma başlar başlamaz ilişkileri değişti. Korkmuş Türkler kalelere girdiler ve Helenler onları kuşatmak için dışarıda kaldılar. Kuşatanlar, çoluk çocuk ve hemşeriler olarak, silahsız ve komutansız, kalelerin ikmal yollarını çembere aldılar. Mücadele bir şekilde böyle başladı. Ama zaman geçtikçe savaş vahşileşti ve gerçek yüzünü gösterdi”.

Anlatıya göre *sivil, silahsız Yunanlar Osmanlı’nın -yani bir imparatorluğun- kalesini kuşatmaktadır*. Bahsi geçen “Türklerin”, Osmanlı’nın Müslüman tebaasını oluşturan unsurların bütününe kapsaması muhtemeldir. Diğer bir deyişle *sivil Yunanların sivil Müslümanlara savaş açtığı* söylenebilir. Yunanlar tek yürek olarak bir “mücadeleye” baş koymakta ve “Türkleri” silahsız bile alt etmektedirler. Ancak neden silahsız Yunanların başarılı, değişik cephelerde savaşan silahlı Yunanların ise başarısız oldukları sorusu cevapsız kalmaktadır. Savaşın, evrelerden bağımsız olarak, “vahşi” olaylardan mürekkep bir olgu olmasına karşın, Yunanlar açısından olumsuzlukların

²⁶⁹ Orijinal ifade şu şekildedir: “Ελληνική Εθνική Παλιγγενεσία”. Bkz. Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 16. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Ayrıca ifadenin sözlük açılımı şöyledir: “η απελευθέρωση των Ελλήνων από τους Τούρκους μετά την Επανάσταση του 1821” [Yunanların, 1821 Devrimi’nden sonra, Türklerden kurtuluşu]. Bkz. Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας; 2002), 1307.

²⁷⁰ Napolyon Savaşları sonrasında, 26 Eylül 1815’te Paris’te, Çar I. Aleksandr’ın önderliğiyle, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında imzalanan “Kutsal İttifak Anlaşması’nın” tarafları. Bkz. Pitman B. Potter, *Introduction to the Study of International Organization* (New York: Appleton-Century-Crofts, 2007), 575, <http://books.google.com.tr/books> [08.12.2010].

²⁷¹ Ακτόπις ve diğ., *age*, 93. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁷² *age*, 97.

yaşanması neticesinde “vahşi” olarak nitelendirilmesi ise anlatının üst bakışı muhafaza edemediğini düşündürmektedir.

Türk anlatısının üzerini örttüğü Patrik V. Grigorios’un Osmanlı yönetimi tarafından idam edilişi, Yunan kitaplarında ses bulur. “Kilise’nin” endişelendiği “misillemenin” gerçekleştiğini ve “fanatizmin” pek çok “Yunanın” hayatına mal olduğunu bildiren anlatıda, Patrikhane’nin ve Patrik’in Yunan mücadelesine destek vermemeleri bu somut olayla haklı bir zemine oturtulmaktadır²⁷³:

“Sultan II. Mahmut Ayaklanmadan haberdar olur olmaz akıl almaz derecede öfkeleni ve Konstantinoupoli’deki, İzmir’deki ve Ayvalık’taki Helenlere karşı misilleme için emir verdi. Fanatizmin [yarattığı] onca can kaybının arasında Patrik Grigorios da vardı. Onu Paskalya günü tutukladılar ve üç episkoposla beraber astılar. Türkler bu şekilde Helenleri sindirmek ve özgüvenlerini yıkmak istediler. Ama Devrim süresince devam eden bu vahşetler tersi sonuca sahip oldu. Mücadelecilerin azmini güçlendirdi, Batı’nın ve Doğu’nun Hristiyan halklarının öfkesine yol açtı”.

Bahsi geçen “fanatizmin” ırksal mı yoksa dinsel mi olduğu açık değildir. “Paskalya” vurgusu dini fanatizmi akla getirse de bütün *Ortodoksların* yahut bütün *Rumların* hayatına kast edilmeyişi, Osmanlı’nın “fanatizmden” ziyade *sorumlu arayışı* içerisinde olduğuna işaret edebilir. Çünkü Patrik’in *dini yükümlülüğünü yerine getirdiği için değil, ayaklanmada üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmedigine* inanıldığı ve bütün Hristiyan tebaanın başı olarak görüldüğü için asılmış olması muhtemeldir. Bu yaklaşım on ikinci sınıf Yunan tarih ders kitabında mevcuttur²⁷⁴:

“Sultan, Patrik V. Grigorios’un, Helenlerin Devrimi’ne yabancı olmadığına ve üstelik yetkisini Yunanlıları desteklemeye kullandığına karar verdi. Asılmasını emretti (Nisan 1821) ve pek çok ünlü Helenin boğazlanmasına izin verdi. Sultanın, ulusun yerleşik önder kadrosuna karşı sert ve gerekçesiz tepkisi Helen Devrimi’ni sağlamlaştırdı çünkü bir yandan yasallıktan çıkmakta ve Filiki Eteryacıların girişimini desteklemekte tereddüt eden Helen ileri gelenlerden haylisini ikna etti öte yandan büyük güçlerin hükümetlerini, Helenler ile Türklerin bundan sonra birlikte yaşaması kolay değil [görüşünü] kabul etmek zorunda bıraktı. [Ayrıca] Hristiyan dünyasının sempatisine ve güçlü [bir] Helen taraftarı hareketin gelişmesine yol açtı”.

Sultan, “*Helen İhtilali’ni*” desteklediği için patriğin asılmasını emretmiştir. Hatırlayacak olursak Yunan anlatısının bildirdiğine göre “Patrik” Osmanlı İmparatorluğu’na karşı tebaasından sorumludur. Bu açıdan, imparatorluk görevlilerinden biri konumundadır ki; eğer “ayaklanmaya” destek verdiyse asılması kaçınılmazdır. Ancak destek vermediyse o zaman da “Yunan İhtilali’ni” tasvip etmeyen dolayısıyla “Yunanların” yanında değil, karşısında olan bir din adamı asılmış demektir. Bu durumda da “devrime” karşı olan Patrik’in “boğazlanmasının”, içte ve dışta “devrim” lehine pek çok gelişmeye sebep olduğu ve “Yunanlıları”

²⁷³ age.

²⁷⁴ Κολιόπουλος ve diğ., age, 24-25. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

bağımsızlığa götüren hareketin hedefe ulaşmasında büyük rol oynadığı sonucuna varılabilir. Patrik V.Grigorios’a ait resmin (Şekil 7) hemen altında ise “Patrik V. Grigorios, Konstantinoupoli Patrikhanesi’nin kapısına asıldı. [Kapı] o zamandan beri kapalı duruyor”²⁷⁵ açıklaması bulunmaktadır.

Şekil 7: Patrik V. Grigorios

Ακτύπης ve diğ., *Age*, 99. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

21. Yüzyıl itibariyle Osmanlı İmparatorluğu’nun sona ermiş; Yunanistan ile Türkiye arasında iki ayrı ulus devletin kurulmuş olmasına karşın, 19.yüzyılda Patrik’in asılmış olduğu kapının hâlâ kapalı tutulması ve bu bilginin ders kitaplarında paylaşılması bir yandan tutulan yası ve *öteki* hakkındaki kalıpyargıları akla getirirken, diğer yandan “Kilise’nin” din dışında siyasi sorumluluğunun da devam ettiğini düşündürülebilir.

²⁷⁵ Ακτύπης ve diğ., *age*, 99. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

“Sultana Rapor” başlığı altında aktarılan okuma parçasında ise Osmanlı yargı sisteminin işleyişinde en etkin görevlilerden biri olan “Türk kadısının” ağzından Rumlara ve Ortodoks din adamlarına yapılanlar “sultana” bildirilmektedir²⁷⁶:

“Selanik’in Türk kadısı sultana 1821 mücadelesinin arifesi ve başlangıcı süresince, şehirdeki ayaklanma çalkantısı hakkında rapor gönderir:
Bir gece, bıyıklı lâkaplı Nikolis Efendiyi de getirdiler. O bize korkunç şeyler anlattı. Mora’daki Helenler, bir aydan beri, ayaklanmışlar. Yusuf Bey de Selanik’in ve çevre köylerin gavurlarının da ayaklanacakları hususunda malumat sahibiymiş. Her [tür] olası kötülüğün önüne geçmek için Rumlardan ve Agion Oros’un²⁷⁷ rahiplerinden rehinelere ona göndermelerini istemiş. İşte böyle Konak’ta dört yüzün üzerinde Hristiyan tutuklu bulunuyor, bunlardan yüzü manastır rahibi. Bütün bunlar, doğal olarak, Yusuf’un elinden geçiyor, onları kırbaçlıyor, onlara küfür ediyor, onları aşağılıyor ve hatta öldürüyor. Tanrı Hristiyanları da onu da esirgesin!
Απ. Βακαλόπουλου, Πηγές της Ιστορίας της Μακεδονίας”.

Buradaki açık anlatı Rumlara ve Ortodoks din adamlarına yapılanların bir “Türk’ün” ağzından nakledilmesi, örtük anlatı ise adalet dağıttığı varsayılan birinin olaylara Müslüman–Hristiyan ayrımı çerçevesinde bakmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu’nda sadece sıradan insanların günlük yaşamlarında değil; sultan ve kadı gibi idari görevleri bulunanların da olaylara bakış açılarında insanlar dinlerine göre sınıflandırılmaktadır. Bu durumun, aynı kitabın yirmi yedinci sayfasında yer alan *Türklerde adalet olmadığı* görüşünü ve süregelen diğer kalıpyargıları (*Türkler, Hristiyanları aşağılar, kırbaçlar hatta öldürür*) sağlamlaştırdığı söylenebilir.

Bir diğer okuma parçasında *ötekinin (Türklerin)* yenilgisi neticesinde ortaya çıkan *biz (Yunan)* yengisi şöyle tasvir edilmektedir²⁷⁸:

“**Burası Valtetsi**”²⁷⁹

Helenler, Tripolitsa’ya bağlanan Valtetsi [...] yolunu tutmaya geliyorlardı. Türkler ölmüşleri[ni] bırakıp gittiler. Ama ne kadarı yaralandılar bunu onlar biliyor. Biz sadece bütün gece yaralıları Tripolitsa’nın içine taşıdıklarını biliyorduk. Şehrin içinde çok fazla ağıt ve ağlama oluyordu ve hiçbir ev feryat ve ağlamasız değildi. Orada Türklerin karılarının tırnaklarıyla yanaklarını ‘kanatarak çizdikleri’ ve saçlarını yoldukları, çocukların babaları geri dönmedikleri [için] bağırdıkları görünüyordu. Bu, Valtetsi’den sonra Tripolitsa’nın görünümüydü. Ama yine kim Helenlerin sevincini resmedebilirdi! Valtetsi’nin bu şanlı savaşı memleketin kurtuluşuydu.

Φωτάκου, Απομνημονεύματα”.

“Türklerin” aldıkları ağır mağlubiyet sonrasında yaşananların anlatıldığı metinde betimlenen tablonun “şanlı savaş” olarak nitelendirilmesi, metnin hedef kitlesinin ilkokul altıncı sınıf olması sebebiyle *sorunlu bir dil* kullanımına işaret etmektedir.

²⁷⁶ age, 103. Kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

²⁷⁷ Aynaroz Dağı: Yunanistan’daki Halkidiki yarımadasının üç kolundan en üstteki üzerinde bulunan “Kutsal Dağ”. Aynaroz’da nüfusun çoğunluğu rahiplerden oluşmaktadır. Yirmiye yakın manastır mevcuttur. Yalnızca erkeklerin yaşadığı Aynaroz’a kadınların girmesi yasaktır.

²⁷⁸ Ακτόπις ve diğ., age, 107. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

²⁷⁹ Mora Yarımadası’ndaki Arkadia vilayetine bağlı bir köy.

Öyle ki; *ötekine* ait “ölüm” gibi somut kayıpların, *öze* dair “memleketin kurtuluşu” gibi soyut kazanımlarla harmanlandığı anlatıdan hareketle iyi ve kötü olmak üzere iki tür savaş olduğu düşünülebilir. Birinci tür savaşta *özün* zarara uğradığı yani aynı kitabın doksan yedinci sayfasında yer verildiği şekliyle “savaşın vahşileştiği”, ikinci tür savaşta ise *ötekinin* zarara uğradığı yani savaşın *sevindirdiği ve faydalı* olduğu görüşüne ulaşılabilir.

Savaş sırasında sivillerin ilişkilerinin bir şekilde devam ettiğini nakleden okuma parçasında yer alan “halatlarla yukarı çıkma” ve “kapı” sembolleri ise *Konstantinoupoli/İstanbul Savaşındaki* “Türkler kaleye tırmandı” ve “kapı açıldı”²⁸⁰ sahnesini akıllara getirmektedir²⁸¹:

“Tripolitsa²⁸² nasıl düştü

Şimdi Helenlerin nasıl birden bire Tripolitsa’ya girdiklerini anlatmak istiyorum. Türkler genel toplantı için çağırılmışlardı. Kalenin tabyalarını ve hatta evleri savunmasız bıraktılar. Nauplio kapısında büyük bir tabya ve bir takım yıkıntılar vardı. Helenler oraya gider ve sık sık Türklerle ticaret yaparlardı. [...] Komutanlar bunu bilirlerdi ama çoğunun silahı olmadığı için onları görmemiş gibi yaparlardı. Toplantı günü Helenler halatlarla yukarı çıktılar ve yakındaki kapıyı açtılar. [...] Türkler, Helenlerin içeri girdiklerini haber aldılar: Her biri ailesini kurtarmak için ev[ler]ine doğru koştular ve hiç biri Helenlerin geçişini engellemek için dikkat göstermediler.

Φωτάκου, Απομνημονεύματα”.

Yunan kitaplarında, sembol ve dini öğeler üzerinden bir başka rövanş Sakız Adası’ndaki çarpışmada gözlemlenir²⁸³:

“Kara Ali²⁸⁴ komutanlığındaki donanma Sakız Ada sı’na doğru hareket etti. Binlerce Türk, ayaklanan adaya çıktı ve onu bozguna uğrattı. [Ada] sakinlerinden kimileri boğazlandı, kimileriye köle olarak satıldı. Çok azı, Psara Adası’na ve başka taraflara [kaçarak] kurtulmayı başardı. Bu felaket, Avrupa’da çok fazla tepkiye neden oldu. Kısa bir süre sonra, [Konstantinos] Kanaris ateş gemisiyle, Türk donanmasını Sakız Adası’nın limanında havaya uçurdu. Müslümanların en büyük dini yortusu olan bayramı kutlamakta olan Kara Ali ile 2000 denizci ve asker orada ölümü buldular”.

Patrik nasıl Paskalya Günü tutuklanmış ve asılmış ise Kara Ali de bir bayram günü yakılmıştır. *Ortodokslar boğazlanıp, köleleştirildikleri için* “felaket” yalnızca “Yunanlar” tarafından yaşanmakta, buna karşılık “Müslümanlar ölümü bulmaktadır”. Sakız Adası’nda yaşananlar dokuzuncu ve onuncu sınıf Yunan tarih ders kitaplarında

²⁸⁰ Γλεντής ve diğ., *age*, 111. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁸¹ Ακτύπης ve diğ., *age*, 108. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

²⁸² Mora Yarımadası’nın merkezinde bulunan bir şehir. Bugün “Tripoli” adıyla anılmaktadır.

²⁸³ Ακτύπης ve diğ., *age*, 111. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁸⁴ Akut’un kurucusu Nasuh Mahruki’nin adını aldığı büyük dedesi Kaptanı Derya Nasuhzade Ali Paşa’dır. Mahruki (“hark” kökünden gelip “mahruk” şeklinde ismi meful olmuştur) ateşte yanmış anlamına gelmektedir. Bkz. Cahit Oktay, “Zirvelerin Adamı”,

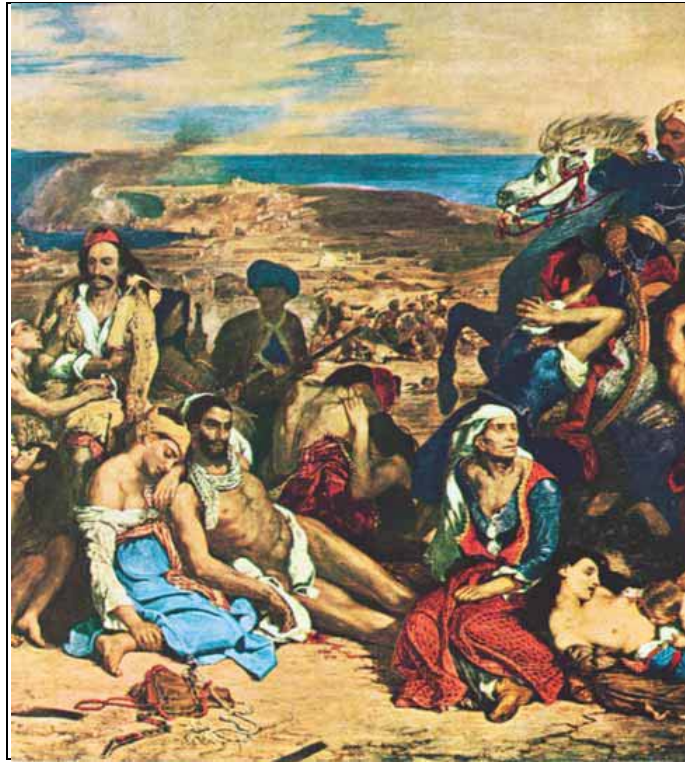
http://www.mezun.com/mezunusa/Icerik/Columnists/mezun_Columnists/printArticle.cfm?COLUMNISTID=1168&ARTICLE=2218 [06.05.2009].

da aktarılmaktadır. Dokuzuncu sınıfa ait olan metinden “Helenlerin” bayram zamanı (Paskalya) “kılıçtan geçirildikleri” bilgisine ulaşılmaktadır²⁸⁵:

“Türkler panik tohumları ekmek isteyerek, Sakız Adası’nı (Paskalya 1822) işgal ettiler ve adanın Helen nüfusunu baştan aşağı kılıçtan geçirdiler (23.000 ölü ve 47.000 esir), Avrupa’da büyük [bir] duygulanmaya neden olan olay... K.Kanaris ve adamları karşılık olarak kısa süre sonra Sakız Adası limanındaki Türk donanmasını havaya uçurdular”.

Onuncu sınıf anlatısının ise dini sembol kullanımına yer vermediği ve önceki bilgileri yeniden tertipleyerek (ölü ve esir rakamları, vs.) görsel malzeme eşliğinde (Şekil 2) sunduğu görülmektedir²⁸⁶:

“[E]şi görülmemiş bir vahşet felaketi, 1822 Nisan’ında, Sakız Adası’nın yıkımı ve [ada] sakinlerinin acımasız[ca] boğazlanmasıdır. Likourgos Logothetis önderliğinde Sakız Adası’na çıkan ve Osmanlı mercilerini lağveden Sisamlı devrimcilerin zamansız hareketi yüzünden Kara Ali komutanlığındaki güçlü Türk donanması adaya, kendilerini talihsiz [ada] sakinlerinin boğazlanmasına adanmış çok sayıda asker çıkarttı. 100.000 sakinden yaklaşık 30.000’i boğazlandı ya da esir alındı [...]. Zengin ada, Türkler tarafından alevlere teslim edildi, dönemin bütün uygar dünyasına acı veren [bir] izlenime neden olan bir vahşet... Sakız Adası’nın kılıçtan geçirilmesi, bütün dünyada Helen dostluğu akımını harekete geçirdi”.

Şekil 8: Hios’un Boğazlanması

Κολιόπουλος ve diğ., *Age*, 27. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Resme ait orijinal kaynak bilgisi: “Εζέν Ντελακρουά (Eugène Delacroix), ‘Η σφαγή της Χίου, 1824’, Μουσείο Λούβρου, Παρίσι”.

²⁸⁵ Λούβρη, Ξιφαράς, *age*, 31. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁸⁶ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 27. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Farklı sınıfların anlatılarından edinilen ortak “Türk” imajı *Türklerin, Yunanları boğazladıkları, kılıçtan geçirdikleri ve köle olarak sattıkları* şeklindedir. Şekil 8’de ise özellikle kadınların perişan hali ve atın ayakları altında ezilen Yunanlar dikkat çekicidir. Bu “felaket”, yalnızca “Helenleri” değil, bütün Avrupa’yı harekete geçirir ve ünlü Fransız sanat adamı Victor Hugo, *Türklerin Yunanlara verdiği zararı* şu mısralarla insanlığa duyurur²⁸⁷:

“Helen Çocuğu²⁸⁸
Türkler [buradan] geçtiler. Baştan sona yıkım ve ölüm.
Hios²⁸⁹, şaraplar[ıy]la, ağaçlar[ıy]la,
Güzeller güzeli ada[dan] geriye karanlık bir taş yığını kaldı.
Bereketli adanın dağları ve evleri ve vadileri
Ve bazen geceleri dans eden kızların [siluetleri]
[Adanın] sularına yansdı.
[Şimdi] her yer ıssız. Ama bak oraya, kayanın üzerine,
Kalenin yıkıntılarında bir çocuk yapayalnız oturuyor,
Hüzünle başcağızını eğmiş,
Tek dayanağı kendisi gibi unutulmuş,
Ve akıl almaz felaketin ortasında kalmış bir akdiken...
-Zavallı çocuk, yalınayak kayalıklara oturmuşsun,
Kederden ağlamaman için sana ne vereyim istersin?
Mavi gözlü Helen çocuğu bana haykırdı:
-Yolcu,
Mermi ve barut istiyorum!
Βίκορ Ουγκό, Το Ελληνόπουλο (απόσπασμα)”

Şiir, *Türklerle* atfen kullanılan nitelemeler hususunda *Yunanların* yalnız olmadıklarını, Avrupalıların da onlarla aynı görüşte olduklarını düşündürebilir. Nitekim yaşananlara taraf olmayan, yabancı biri tarafından da *Türkler, arkalarında ölüm, karanlık, bereketsizlik, ıssızlık, hüznün ve gözü yaşlı çocuklar bırakan bir millet* olarak betimlenmektedir.

²⁸⁷ Ακτόπις ve diğ., *age*, 114. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

²⁸⁸ Şiirin orijinal adı “L’enfant” olup, Türkçe’de “Mavi Gözlü Yunan Çocuğu” adıyla kabul görmüştür. Şiir bugün de Türklerle yönelik olumsuz düşünce ve davranışları pekiştirmek amacıyla çeşitli mecralarda kullanılmaktadır. Örneğin Le Figaro gazetesinde Ivan Rioufol’un 19.12.2004 tarihli, Türklerin neden Avrupa Birliği’ne üye edilmemeleri gerektiği hakkındaki yazısında yer verdiği şu satırlar ilgi çekicidir: [Türkler birliğe kabul edilirlerse] “AB mekanizmasını nasıl bozduğunu tarihçiler de göreceklerdir. Avrupa’da terör estiren Osmanlı istilalarını unutarak, buna karşın ‘iki asır boyunca Avrupalıların Doğu’yu topla-tüfekte istila ettiğini ve sömürgeleştirdiğini’ bugün söyleyenlere tanık oluyoruz. Galiba Victor Hugo’yu yeniden okumak gerekiyor. ‘Les Orientales’ adlı eserinde 1822’de Türklerin Chios’ta yaptığı katliamları hatırlatıyor. ‘L’Enfant’ adlı şiirini bir hatırlayalım: ‘Türkler buradan geçtiler: Her şeyi yıktılar ve arkalarında matem bıraktılar. / Chio, bu şarap adası bugün karanlık bir taş yığınına dönüştü (...)/ (Şair, o sırada ‘aşağılanmış’ bir çocuğa rastlıyor.) Ne istiyorsun? Çiçek, tatlı bir meyve yoksa güzel bir kuş mu? Mavi gözlü Yunanlı çocuk, cevaplıyor: Dostum barut ve kurşun istiyorum.’ O halde üstelik Jacques Chirac’a göre, hepimiz ‘Bizans’ın çocukları’ olduğumuza göre ne pahasına olursa olsun niçin yeniden acı bir tarih yazmak istiyoruz?”.

<http://www.abhaber.com/haber.php?id=2528> [16.09.2010].

²⁸⁹ Sakız Adası.

“Helen Ayaklanması”nın birinci yılında topyekun savaş hâlinin altının çizildiği bir yan anlatıda ise birileri tarafından Yunan birlikteliğinin parçalanmaya çalışıldığı ifade edilmektedir²⁹⁰:

“Fikir Ayrılığı

Ayaklanmanın ilk yılında büyük birlik [beraberliğe] sahibiz ve her şeyi uyum içinde yürütüyoruz. Biri savaşa gidiyor, kardeşi odun getiriyor, karısı hamur yoğuruyor, çocuğu ordugâha ekmek ve barut taşıyor. Ve eğer bu birlik [beraberlik] iki yıl daha sürerse, Thesselya’yı da Makedonya’yı²⁹¹ da ele geçirmek isteyebiliriz ve belki de Konstantinoupoli’ye varabiliriz. Türkleri o kadar korkuttuk ki nerede Helen duysalar bin mil uzağa kaçıyorlar. Yüz Helen karşısına beş bin [kişi] koyuyorlar ve bir gemiye bir donanma. Ama dayan[a]mıyorlar/diren[e]miyorlar. Kimileri de gelip bize işimizi öğretmek istiyordu. Bu [durum] bize acı veriyordu. Ama ne yapalım? Onlara da ihtiyacımız vardı. O zamandan beri fikir ayrılığı oldu ve ilk isteklilik ve birlik [beraberlik] kayboldu. Ο λόγος του Κολοκοτρώνη στην Πνύκα (απόσπασμα)”.²⁹²

Kolokotronis’e ait olduğu belirtilen konuşma metninde, mücadelenin görev paylaşımıyla kusursuz bir şekilde devam ettiği ve bunun neticesinde Yunanların İstanbul’a kadar ilerleyebileceğinden bahsedilmektedir. Ayrıca *Türkler, Yunanlardan çok korkmakta* ve onca önleme rağmen onlara karşı koyamamaktadır. *Korkmak* ve *korkmamak* kelimeleri altıncı sınıf Yunan tarih ders kitabının çeşitli yerlerinde mevcuttur. Örneğin, “Korkmuş Türkler kalelere girdiler”²⁹² yahut “Her şeye rağmen geriye kalan kahramanlar [Helenler] hiç korkmadılar, ama yavaş adımlarla geri çekilerek bağıldılar: Helenler kolayca pes etmeyin!”²⁹³ gibi kullanımlar korku kavramına ulusal bir boyut kazandırarak Yunanların korkusuz, Türklerin ise korkak olduklarını düşündürebilir.

Kolokotronis’in yukarıda dile getirdiği parçalanma, Yunanları iç savaşa sürükler ve bağımsızlık için yola çıkan Yunanlar arasında iktidar mücadelesi baş gösterir²⁹⁴:

“İç savaş. 1823’ün sonbaharında başlarda şiddetli politik çatışma ve kısa süre sonra açık silahlı hesaplaşma olarak ortaya çıkan siyasi gerginlik iç çatışmaya gitmekte gecikmedi. Ayaklanma öncesinde hakimiyete sahip olan ve şimdi [bu] hakimiyeti korumayı arzulayan Helenler (seçkinler, piskoposlar, Fenerliler) ile savaş meydanlarına çıkan ve toplumsal faaliyetlere öncülük etmeyi açık hakları [olarak] görenler (çete liderleri, Filiki Eteryacılar) arasındaki çekişmeler; bölgesel çekişmeler; İngiltere’de sonuçlanan borç paranın idaresi hakkındaki anlaşmazlıklar ve kişisel, boş çekişmeler ve hırslar iç çatışmayı doğurdu”.

²⁹⁰ Ακτότης ve diğ., *age*, 121. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

²⁹¹ Yunanistan, Makedonya’yı ülke olarak değil; Balkan Yarımadası’nda -Avrupa’nın güney doğusunda kalan- coğrafi ve tarihi bir bölge olarak kabul etmektedir. Bugün Makedonya isimli ülkeyi ise Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (π.Γ.Δ.Μ) yani Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti adıyla anmaktadır.

²⁹² Ακτότης ve diğ., *age*, 97. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁹³ *age*, 95.

²⁹⁴ Λούβη, Ξιφαράς, *age*, 34. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

“Ayaklanan” Yunanların, “ayaklanma” öncesi mevcut sınıfsal farklılıkları ortadan kaldıramadığı ve Osmanlı’dan boşalan iktidar makamının taraflar arasında çekişmelere yol açtığı anlaşıldığı metinde Fenerliler ile Filiki Eteryacılar birbirlerine muhalif olarak konumlandırılmaktadır. Savaş eylemini gerçekleştiren Filiki Eteryacıların yönetimde söz sahibi olmak istemeleri, buna karşılık Fener Beylerinin Osmanlı idaresi döneminde olduğu gibi hakimiyeti kendilerinde görmeleri bu duruma neden gösterilmektedir. Fenerliler ile Filiki Eteryacılar arasında başlayan çatışma şiddetlenir ve Yunanlar birbirlerini öldürmeye başlar²⁹⁵:

“Kolokotronis, ileri gelenleri tehdit eden savaşıtlara konuşuyor

Helenler! Ben de sizin yoldaşınızım. Ama önce size söyleyeceklerimi dinleyiniz. [...] Neden biri[miz] diğeri[mizi] öldürerek vatanımızı yitirmek istiyoruz? Biz silahları Türkler için kaldırdık [ama] Avrupa’ya tiranlar için Helenleri öldürdüğümüzü duyurduk [...]. Eğer eşrafı öldürsek o zaman bize ne derler? Bütün dünyada duyulacak ve krallıklar bize, bunlar vatanları ve özgürlükleri için değil birbirlerini öldürmek için ayaklandılar diyecek. Bize Carbonari, aylak ve düzensiz diyecekler ve kimse bize yardım etmeyecek [...].

Δ. Κόκκινος, Η Ελληνική Επανάσταση, Μέλισσα, Αθήνα 1959-1960, τόμ. 1, σ. 479-480”.

Kolokotronis’in bu konuşması, *Yunan Hareketi’nin* çıkış noktasının, sadece Osmanlı egemenliğinden kurtulmak değil, aynı zamanda seçkin Yunanların yönetiminden de kurtulmak olabileceğini akıllara getirmektedir. Buradan hareketle, savaşıan Yunanların, eski sistemin değişmesini seçkin zümrenin idareyi sınıf farkı gözetmeksizin bağımsızlığını kazanan Yunanların bütününe devretmesi olarak gördükleri düşünülebilir. Ancak Kolokotronis, Yunanları öldürerek “tiranlara” yani *Türklere* karşı mücadelenin yürütülemeyeceğini ve Avrupa’da yaratılan kamuoyunun “ayaklanmanın” bu boyutunu kapsamadığını dolayısıyla herkesin yalnızca Osmanlı İmparatorluğu’ndan “bağımsızlığı” kazanmaya odaklanması gerektiğini aksi takdirde beklenen “yardımların” gelmeyeceğini ifade etmektedir.

1823 sonbaharında başlayıp, 1825 Ocak ayına kadar devam eden iç savaş²⁹⁶ neticesinde ortaya çıkan yeni yapılanma şu şekildedir²⁹⁷:

“Osmanlı idaresinin temsilcilerinden kurtulduktan sonra geçmişte Osmanlı hükümetinin vekilleri olarak yetki kullanan bölgenin -gerek siyasi gerekse askeri- ileri gelenleri tarafından yetki ve idare üstlenildi. Başka bir deyişle, ayaklanma öncesi Helen hakimiyetinin sürekliliği gözlemlendi. Bu süreklilik, bilhassa bölgenin ileri gelenleri, Helen Diaspora’sından - toprakların sadece Osmanlı hakimiyetinden değil, Osmanlı egemenliğinin organı olarak hüküm süren Helen Beylerinden de kurtulması amacıyla- ayaklanmış ülkeye akın edenlerle karşılaştırıldığında büyük [bir] servet ve nüfuza sahip oldukları için kaçınılmazdı”.

²⁹⁵ age, 33. Kaynak bilgisi, koyu renk yazım ve eksiltmeler orijinal metne aittir.

²⁹⁶ age, 34.

²⁹⁷ Κολιόπουλος ve diğ., age, 30. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Burada “bağımsızlığın” eski yapıyı muhafaza ettiği ve “sürekliliğin” esas alındığı görülmektedir. Farklı bir ifadeyle *bütünün arzuladığı değişimin gerçekleşmediği* ve ilk aşamada gözle görülür bir farklılığın oluşmadığı düşünülebilir.

Yunanlar arası çatışmalar devam ederken, İbrahim Paşa “felaket tohumları ekerek” Mora Yarımadası’nda ilerlemektedir²⁹⁸:

“1825 kışında İbrahim Methoni’ye²⁹⁹ çıktı. Kolokotronis ve diğer çete reisleri İdra’da tutukluymış, bölünmüş ve hazırlıksız Helenler çıkarmaya engel olamadılar. Hükümet, İbrahim’i göğüslemek için komutan olarak deniz albayı Skourti’yi atadı. [...] İbrahim ilerledi ve bütün Messinia’yı, geçtiği [yerlere] felaket [tohumları] ekerek, işgal etti. Bu arada halk, hükümetten, Kolokotronis ve diğer çete reislerinin hapisten çıkarılmalarını istiyordu çünkü İbrahim’in hızını sadece bunların göğüsleyebileceklerine inanıyordu. Kendisi de Kolokotronis’in hapsedilmesi hususunda sorumlu olan İçişleri Bakanı Papaflessas tutukluların serbest bırakılmasını bildirdi. İbrahim’e karşı koymak için kendisi [de] Messinia’ya gitti ve Maniaki’de³⁰⁰ adamlarıyla kaba taslak tahkimat [kurdu]. Orada Papaflessas ve onunla birlikte savaşanlar tek kişi kalana dek savaşarak [şehit] düştüler. [İşte] böyle büyük bir fedakârlık örneği verdiler”.

Anlatıdan, “devlet işlerini yürütmekle görevli kuruluşlar ve kişiler”³⁰¹ anlamına gelen *hükümetin*, “toprak bütünlüğü ve siyasal örgütü olan bir ulusun oluşturduğu hukuksal varlık”³⁰² olarak tarif edilen *devletten çok daha önce teşekkül ettiği* anlaşılmaktadır.

İbrahim Paşa ile İçişleri Bakanı Papaflessas’ın yukarıdaki alıntıda geçen Maniaki’deki çarpışması, Yunan edebiyatından bir alıntıyla pekiştirilir³⁰³:

“Öpme/Öpüş

Maniaki’deki tepenin üzerinde üç yüz savaşçıdan hiç kimse canlı kalmadı... Ve aralarında boğazlamaya ilk [olarak] başlayan ve son [olarak] bitiren, göğsündeki genişçe yarasıyla solgun yatan Papaflessas kılıcından kırılmış parçayı hâlâ sınıksız parmakları [arasında] tutuyor... Ve Mısırlı dört nala atları ve kılıç şakırtılarıyla, davul sesleri ve borazan gürültüleriyle yukarı çıkıyor, bayrakları gecenin rüzgârında dalgalanıyor ve [bayrakların] hilâlleri batı ufkunda parlıyor...

İbrahim tepenin yamacına vardı, yukarı çıktı ve durdu. Ve şaşkın [...] bakışları, yiğitlerin uzun [boyu] bedenleri[yle], geniş bağrıları[yla], güçlü kolları[yla], yakışıklı [görünümleri]yle, alnı açık [duruşlarıyla] hesaplaşıyor...

-Hangisi Papaflessas?

İbrahim’in [ordu] liderleri atıldılar, cesedi gösterdiler.

-Kaldırın onu, alın onu... Alıp yıkayın onu... Delikanlıyı yıkayın...

İki adam onu koltuk altlarından alıp kaldırdı, ayaklarının üzerinde doğrulttu ve yakın bir kaynağa götürdüler. Onu yıkadılar ve geri getirdiler.

-Oraya aşağı oturtun.

Onu bir ağaca dayadılar, ağacın gövdesine koyup yasladılar, sanki canlıymış gibi onu dengelediler... O zaman İbrahim yavaşça ağaca doğru yaklaşıyor, duruyor ve mateme bürünen

²⁹⁸ Ακρότης ve diğ., *age*, 143. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

²⁹⁹ Mora Yarımadası’nın Messinia vilayetine bağlı olan bir bölge.

³⁰⁰ Mora Yarımadası’nın bir vilayeti olan Messinia’da bir köy.

³⁰¹ Bkz. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=h%FCk%FCmet&ayn=tam> [24.11.2010].

³⁰² Bkz. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=devlet&ayn=tam> [24.11.2010].

³⁰³ Ακρότης ve diğ., *age*, 145. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

küçük dalların altında [...] ay ışığının altında saatlerce, sessizce, rakibinin ölü bedenine bakıyor, uzun süren bir öpmeyle dik duran ölüyü öpüyor.
Μιχαήλ Μητσάκης, *To φίλημα*”.

Eser, Yunanlara duyulan *hayranlığın* boyutlarını gözler önüne sermektedir. Yunanlar aslında yalnızca Batılılar tarafından saygı görmez. Savaş halinde oldukları *ötekinin* de gizliden gizliye *hayranlığına ve saygısına* sahiptirler. Kuşkusuz yan anlamlara ulaşmak da mümkündür: Osmanlı İmparatorluğu’nun yahut İbrahim Paşa’nın rakibine saygı duyduğu da anlaşılabilir. Ancak Yunan savaşçıların “uzun boylu, geniş bağırlı, güçlü kollu, yakışıklı yiğitler” olarak tasvir edilmesi ve İbrahim Paşa’nın bu durum karşısında şaşırması yani önceden Yunanların bu özelliklerinden haberi olmaması yan anlamı güçsüz bırakmaktadır. Öte yandan İbrahim’in ölülerle “hesaplaşması” ise yaptığından pişmanlık mı duydu sorusunu akla getirmektedir. Ayrıca İbrahim’in “ölüyü öpmesi” ve “küçük dalların” da yani doğanın da “mateme bürünmesi” gibi ifadeler ise hem hüznü hem de sevilen bir dostun son yolculuğuna uğurlanmasını çağrıştırmaktadır. Bu alıntıda İbrahim Paşa’nın *rakibine olan hayranlığı* resmedilirken, aynı kitabın aynı sayfasında yer verilen bir halk ezgisi ise o dönemden şöyle bahseder³⁰⁴:

“Ağıt

Guguk kuşu bu yıl hiç ötmüyor ötmeyecek de
Kederli dişi kumru ona ağıt yakıyor.
Bu yıl bize Afrika³⁰⁵ geldi ve kesiyor ve köleleştiriyor.
Küçük çocukları, kocalarıyla kadınları köleleştirdiler,
Ve delikanlıları ve gerilla komutanlarını öldürdüler”.

Mısır’dan gelen ordu *Yunan Hareketi’ne* karşı koymakta ve İbrahim Paşa ilerlemeye devam etmektedir. İbrahim’in ordusu 1825’in Aralık ayında Messolonghi’ye ulaşır ve efsanevi Messolonghi kuşatması böylece başlamış olur³⁰⁶. Dokuzuncu sınıf Yunan tarih ders kitabına göre ise Nisan 1825’te başlayan kuşatma 1826’nın 10 Nisanını 11’ine bağlayan gece Yunanların kuşatmayı kahramanca yarmalarıyla son bulur³⁰⁷. *Yunan Hareketi’nin* “durgunluk evresi”³⁰⁸ olarak nitelendirilen dönemine denk gelen kuşatmanın “kuşatılmışları” çok ağır şartlara maruz bıraktığı ifade edilmektedir³⁰⁹:

“Messolonghi’deki durum, kuşatılmışlar açısından kötüleşmeye başladı. Gıda malzemeleri bitmişti. [Messolonghi] sakinleri iç denizin ılgınlarıyla, solucanlarla, kedilerle, köpeklerle, farelerle besleniyordu. Kirli kuyulardan [çıkan] su azdı. Hastalıklar, nüfusu kırıp geçiriyor ve

³⁰⁴ *age*, 146. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

³⁰⁵ Siyah tenli insanlar.

³⁰⁶ Ακτόπις ve diğ., *age*, 149. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁰⁷ Λούβη, Ξιφάράς, *age*, 32. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁰⁸ *age*, 31.

³⁰⁹ Ακτόπις ve diğ., *age*, 149. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

savunucuları zayıflatıyordu/güçten düşürüyordu. Mısırlılar, büyük çabalardan sonra iç deniz adalarından ikisini –Vasiladi ve Dolma- almayı başardılar. Ama Helenler Kleisova Adasını başarıyla savundular. Orada Kütahyalı³¹⁰ yaralandı ve İbrahim’in damadı öldürüldü”.

Messolonghi, Yunan tarihinde ve edebiyatında³¹¹ önemli bir yere sahiptir. Özellikle “Helen hükümetinin” Messolonghili'lere yeterli desteği sağlayamaması³¹² yaşananların acısını ve sevincini yüceltir. Savaşın insani boyutlarının dile getirildiği anlatıda *özün* kahramanca direnişi ve *ötekinin* onu aç, susuz bırakışı ön plandadır. Açlık, susuzluk gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların, gerek kendi özgürlükleri gerekse “Helen Bağımsızlık Mücadelesi'ne” destek vermek için savaşmaları *özün* cesaretini ve kararlılığını göstermektedir. Aynı bilgi dokuzuncu sınıf kitabında 1795-1872 yılları arasında yaşayan ve 1826'da Messolonghi'de yaşananlara tanıklık eden Nikolaos Kasomoulis tarafından şu sözlerle aktarılır³¹³:

“Açlık, Messolonghi savaşçılarına acı veriyor

15 Mart civarında acı otlara, denizdeki yosunlara başladık. [O]nu beş sefer, acısı çıkana kadar kaynatıyor, sirke ve yağla salata gibi ve pavurya suyuyla karıştırarak yiyorduk. [İnsanlar] farelere yöneldiler ve fare tutabilen kişi şanslı oluyordu. Maalesef kurbağamız yoktu. Gıda yetersizliğinden hastalıklar arttı, karın ağrıları ve arterit... Nauplio'daki temsilcilerimizin (gerekirse) birbirimizi yememizi tavsiye eden mektubu bize ulaştığında bu durumda bulunuyorduk. [...] O gün bir Kravaralı ölmüş birinin bacağından et koparıp yedi.

N. Κασομούλης, Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων. Από τα 1821 μέχρι των 1833, επιμ. Γ. Βλαχογιάννης, Αθήνα 1939, τόμ. Β', σ. 256”.

“Helen hükümetinden” artık hiçbir yardım beklemeyen Messolonghililerin maruz kaldıkları bu durum, onları *birbirlerinin etini yiyerek* hayatta kalmaya ve direnişe devam etmeye çabalamaya kadar götürmektedir. Anlatıda “Helen hükümetinin” de *ötekileştirildiği* ve burada yaşananlardan sorumlu tutulduğu düşünülebilir. Ancak büyük resimde, anlatının temel yapısının, *öze dair, yokluk, yalnızlık ve eşine nadir rastlanan bir kahramanlık* üzerine şekillendiği ifade edilebilir.

Messolonghi kuşatmasının nasıl yarıldığı hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Yalnızca altıncı sınıf Yunan tarih ders kitabında başarıya nasıl ulaştığı anlaşılamayan bir girişimden bahsedilmektedir³¹⁴:

“Messolonghi artık hiçbir yerden yardım beklemiyordu. O zaman kuşatılmışlar, kahramanca karar aldılar: düşman askerlerinin ortasından geçerek kuşatmayı yarmaya kalkışmak... Çıkış, üç kola ayrılmasını ve aynı anda çıkmalarını öngören plana göre olacaktı. Ve çıkışı kolaylaştırmak için Orta Hellas'ın gerilla komutanlarının da düşmanı dışarıdan vurmaları [hususunda] onlarla anlaşmaya vardılar. Hasta, yaşlı ve ağır yaralıların şehirde kalıp, sonuna

³¹⁰ Mehmet Reşit Paşa.

³¹¹ Bkz. dipnot 201.

³¹² Ακτύπης ve diğ., *Age*, 149. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³¹³ Λούβη, Ξιφάρης, *age*, 31. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım, eksiltme ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

³¹⁴ Ακτύπης ve diğ., *age*, 149. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

kadar direnmelerine karar verildi. Paskalya'dan önceki Pazar (11 Nisan 1826) günü ağardı. Gecedен parola verildi ve destansı çıkış başladı”.

Açlık, susuzluk ve hastalıklarla mücadele eden Messolonghililerin, kuşatmayı yarmak için ablukanın diğer tarafında bulunan “gerilla komutanlarına” nasıl haber ulaştırdıklarının anlaşılamadığı anlatıya göre, efsanevi Messolonghi çıkışı da yine bir Paskalya zamanı gerçekleştirilmektedir. Messolonghi anlatısının bütününde Yunan askerlerinden söz edilmemekte dolayısıyla Yunan sivillerin silahlı “düşman askerlerine” karşı koydukları anlaşılmaktadır. Bir yıl süreyle bu şartlar altındaki bir mücadelenin nasıl yürütüldüğü cevapsız kalmakta, sonunda Messolonghililerin efsanevi çıkış planları ise “Türkler” tarafından öğrenilmektedir³¹⁵:

“[...] planları duyulmuştu ve düşman uyumuyor ve Messolonghilileri bekliyordu. Ve iki kol, düşman ordusunun ortasından savaarak geçmek için ilerlerken, üçüncü kolda büyük karışıklığa ve paniğe neden olan sesler duyuldu: “Geriye, geriye, more çocuklar!” Kadınlar ve çocuklar şehre doğru geri çekildi; ki orayı bu arada Türkler de basmıştı. [Messolonghililerin] çoğu baruthanede toplanmıştı ve Türkler içeri girince yaşlı-âyan Hristos Kapsalis ateşe verdi ve hepsi havaya uçtu. Helenler, yollarda, evlerde ve ateş hatlarında artık nafiye mücadeleye devam ediyorlardı”.

Öncelikle, Mısırlılar olarak başlayan *ötekinin* Türkler olarak devam ettiği gözlemlenir. Aynı kitaba ait olan bir önceki alıntıda kuşatmanın yarılmasına hasta, yaşlı ve yaralılar dışında herkesin katıldığı ifade edilirken; yukarıda, çıkan karışıklık neticesinde sadece kadınların ve çocukların geriye çekildiği ve baruthanede toplandıkları ifade edilir. Buradan hareketle baruthanede ölenlerin çoğunluğunu kadın ve çocuklardan oluşan sivillerin teşkil ettiği sonucuna ulaşılabilir. Bu sanı, görsel malzeme ile desteklenmekte ve Şekil 9 yardımıyla ölen kadınlar-çocuklar ile “yaşlı-âyan Hristos Kapsalis” gösterilmektedir.

³¹⁵ *age*, 149-150.

Şekil 9: Hristos Kapsalis Baruthaneyi Havaya Uçuruyor

Ακτύπης ve diğ., *Age*, 148. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Metnin devamına göre “Türkler”, Messolonghi’yi de -tıpkı Sakız Adası’na yaptıkları gibi- “harabelerden bir yığına” dönüştürürler³¹⁶:

“Türkler Messolonghi’yi işgal ettiler ve onu harabelerden bir yığına dönüştürdüler. Messolonghi, tam bir yıl [süren] genel direnişiyle Helen Mücadelesi’ne kararlı bir şekilde yardım etti. [Messolonghi’nin] fedakârlığı Avrupa’nın bütün halklarının hayranlığını kazandı. [Avrupa’nın] hükümetleri müdahale etmek ve savaşı durdurması için sultana baskı yapmak zorunda kaldı”.

Patrik V. Grigorios’un “Türkler” tarafından asılmasından “büyük güçlerin hükümetleri” etkilendikleri gibi “Türklerin” Messolonghi’yi kuşatmasından da “Avrupa hükümetleri” rahatsızlık duyar ve bu olumsuzluk da Yunanların lehine sonuçlanarak Avrupa, “Helen Mücadelesi’ne” müdahale etmek “zorunda” kalmaktadır.

Messolonghi kuşatması konusu, “Helen Bağımsızlık Mücadelesi’nin” anlatıldığı üç sınıfın (altıncı, dokuzuncu ve on ikinci sınıflar) ders kitaplarında aynı resim (Şekil 10) eşliğinde sunulmaktadır.

³¹⁶ *age*, 150.

Şekil 10: Messolonghi Kuşatmasının Yarılması

Ακτύπης ve diğ., *Age*, 148. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]; Λούβη, Ξιφάρας, *Age*, 32. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]; Κολιόπουλος ve diğ., *Age*, 28. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Efsanevi çıkışın yani kuşatmanın yarılmasının tasvir edildiği şekildeki doğa üstü varlıklar dikkat çekicidir. Tablonun en tepesinde yer alan varlık tarafından yeryüzüne gönderildiği hissini yaratan melekler Yunanlara yardım etmekte, farklı bir deyişle melekler de “Türklere” karşı savaşmaktadır. Yukarıdaki bilgiler ışığında resme bakıldığında, Yunanların, Batı’dan sonra meleklerin de desteğini kazandığı düşünülebilir. Bütün kitabi dinlerde mevcut olan ve her zaman doğruluk üzerine olduğuna inanılan melek olgusunun bir savaşa taraf olarak kullanılması *özün* haklı, *ötekinin* ise haksız olduğunu görüşünü perçinleyebilir.

Anlatı, bu dönemde Yunan dostluğu hareketinin ortaya çıktığını ve hem Avrupa’nın hem de Amerika’nın Yunanların yanında yer aldığını ifade etmektedir³¹⁷:

³¹⁷ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 36. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

“[Buna] paralel, hem Avrupa’da hem de Amerika’da Helenleri destekleyen bir hareket -Helen dostluğu- gelişti. [...] Helen dostluğu, hem Avrupalıların Antik Yunan uygarlığı hakkındaki hayranlıkları ve Türklerin silahsız Helenlere karşı şiddetleri hakkındaki tiksintileri tarafından hem de Helen başarılarının sebep olduğu duygu tarafından desteklendi. [...] Helen dostluğu, ekonomik (para, teçhizat) olduğu kadar manevi (çeşitli destek gösterileri) destek de sunuyordu. Helen Mücadelesi’ne ve devlet kurma çabalarına bizzat katılan Helen dostlarından ayrıca bahsetmek gerekir. Bunlardan çoğu Helenlerin özgürlüğü için savaşırken öldürülmüştür. Kuşatılmış Mesolongi’de 1824’te ölen İngiliz Lordu Byron da aynı [şekilde] bahse değerdir”.

Savaş, ağırlıklı olarak, silahlı “Türklerle” silahsız Yunanlar arasında yaşanmaktadır. Önceki metinlerde yapılan kadın, çocuk, yaşlı, hasta vurguları buradaki metinle birleşince masum, sivil Yunanların öldürüldükleri duygusu ağırlık kazanmaktadır. Bu, zihinlerde, silahlı Yunanların çeşitli cephelerde yenilgiye uğramalarını savaşın dengesizliği ile ilintilendirirken; “Türklerin” zalimliğini de aşikâr kılmaktadır. Böylece gelişen “Türk tiksintisinin” Yunan dostluğunun ortaya çıkmasında rol oynadığını bildiren anlatıya göre, pek çok Yunan dostunun gerek maddi gerekse manevi destek verdiği “Helen Mücadelesi’nde” çoğunun bizzat Yunanlarla beraber Türklere karşı savaşırken öldükleri ifade edilmektedir. Bu bağlamda Lord Byron’ın³¹⁸ anılması ise Byron’ın “kuşatılmış” Messolonghi’de Yunanlarla omuz omuza çarpışmaya katıldığı bilgisine ulaşılabilir.

“Helen Mücadelesi’nin” dönüm noktalarından birini teşkil eden ve bütün Avrupa’yı ayağa kaldırdığı belirtilen Messolonghi kuşatmasının ardından Atina şehri de kuşatılır³¹⁹:

“Messolongi’nin düşüşünden sonra, Kütahyalı³²⁰ Attika’ya ilerledi, Atina’yı işgal etti ve [...] Akropoli’yi kuşattı. Her şekilde, özgür Akropoli’nin tutulması ve Orta Hellas’taki ayaklanmanın sönmemesi gerekliydi. Hükümet, gelecekteki Helen Devleti’ne sadece ayaklanmayı sürdüren bölgelerin dahil olacağı şeklinde bilgilere sahipti”.

Daha önce “Konstantinoupoli’nin Düşüşü/İstanbul’un Fethi” konusunda Haliç hâlâ Bizans’a ait olduğu için yapılan “özgür Haliç”³²¹ kişileştirmesi burada da “özgür Akropoli” şeklinde gözlemlenir. Akropoli’nin Haliç gibi “özgür” olma sebebinin

³¹⁸ Lord Byron’ın hayatı hakkında detaylı bilgi veren, “John Galt, ESQ, *The Life of Lord Byron* (New York: J & J Harper: 1831)” künyeli eserin 296-302 nolu sayfalarında yer alan bilgiye göre Lord Byron’un vefatı şu şekilde gelişmiştir: “Epilepsi krizinden sonra Lord’un genel durumu kötüleşti. 1 Mart’ta baş dönmesi şikayetiyle hekimine başvurdu. Hiç istirahat etmedi. Bütün gün teknesiyle ya da at üzerinde dolaşıyordu. Ayın 9’unda teknesiyle dolaşırken yağmura yakalandı. İki saatten uzun süre ıslak giysiler içerisinde kalması neticesinde ateş, titreme ve romatik ağrılar baş gösterdi. Ertesi sabah onca ağrısına rağmen yine ata bindi. Geri döndüğünde uşaklarından biri eyerin dünden ıslak kaldığını fark etti. Bu, onu daha kötüleştirdi. Hemen başka bir doktor çağrıldı. İlaç tedavisine başlandı ancak yanıt alınmadı. [...] 19 Mart sabahı saat 6’da gözlerini sonsuzluğa kapattı.”
<http://www.google.com/books> [10.12.2010].

³¹⁹ Ακρόπολις ve diğ., *age*, 153. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³²⁰ Mehmet Reşit Paşa.

³²¹ Γλεντής ve diğ., *age*, 108. [5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

henüz Yunanların elinde olmasından kaynaklandığı söylenebilir. “Helen hükümetinin” kurulacak Yunan Devleti’ne yönelik bilgisi ise dikkat çekicidir. Ancak anlatı bu bilginin kaynağına dair bir bilgi barındırmamaktadır. Kara Yunanistanı’ndaki çarpışmaların anlatıldığı sahnelerde “Türk-Mısır” ikili kullanımının yerini “Türk-Arnavut” birlikteliğine bıraktığı fark edilir³²²:

“O zor anda, [...] Georgios Karaiskakis orgeneral atandı. [...] Korinth Körfezi’nden Evbaik Körfezi’ne kadar muhafızlar konuşlandırdı. Böylece Kütahyalı’yı zor duruma getirdi ve onu Attika’yı terk etmek zorunda bıraktı. Türk-Arnavutları, Distomo ve Arahova’daki zorlu çatışmalarda yendikten sonra Attika’ya ilerledi ve ordugâhını Keratsini’ye yerleştirdi”.

“Hükümet”, “orgeneral”, “ordugâh” gibi ifadeler ihtiva eden metnin, Yunanların silahlı olduklarında Türkleri yendikleri ancak önceki metinlerdeki gibi silahsız oldukları durumlarda yenildikleri görüşünü desteklediği düşünülebilir. “Orgeneral” Karaiskakis’in “Türk-Arnavutları” yenilgiye uğratan bu planı, anlatının devamında bir talihsizlikle karşılaşır:

“[Helen] Millet meclisi, ordu ve donanmaya karşılık gelen komutanlar olarak İngiliz Church ve Cochrane’ı atadı. Liderliğe yabancıların atanmasıyla mücadelenin daha iyi sonuca sahip olacağına inandı. Karaiskakis’in karşıt görüşüne rağmen, iki İngiliz, Akropoli kuşatmasının çözülmesi için Kütahyalı’nın ordusuna karşı, cephe taarruzuna karar verdiler”.

Yunan anlatısında, Yunanistan’ın resmi olarak kuruluşunun çok öncesinde devleti oluşturan yapılar fiili olarak şekillenmektedir. Atina kuşatmasında, bahsi geçen İngiliz komutanların İngiliz hükümeti tarafından mı gönderildikleri yoksa Yunan dostu iki gönüllü mü oldukları açık değildir. Yunan “orgeneral” Karaiskakis’in itirazlarına rağmen Yunan askerlerini cephe taarruzuna sokan İngiliz komutanlar Yunanların “Türkler” karşısında yenilmelerine neden olur³²³:

“Çarpışma, Helen ordusunun büyük felaketi [şeklinde] neticeye ulaştı. Kütahyalı, kara kuvvetleri ve süvarilerle Helenleri Analato’da (Faliro yakınlarında) vurdu. Akropoli’nin muhafız birliği anlaşılmak zorunda kalırken, çete reislerinin çoğu [da] orada öldürüldü”.

Yunanların yaşadıkları mağlubiyetler bir yandan “bağımsızlık mücadelesini” sekteye uğratmakta diğer yandan Osmanlıları güçlendirmektedir³²⁴:

“İbrahim’in Mora Yarımadası’ndaki ve Kütahyalı’nın Orta Hellas’taki egemenliği, Ayaklanmayı çok zor duruma getirmişti. Bu neden, Türkiye’yi uzlaşmaz kıldı. Büyük güçlerin, Helen sorununun çözümü hakkındaki tekliflerini hiçbir şekilde görüşmek istemiyordu”.

“Helen Bağımsızlık Mücadelesi”, bu aşamaya kadar Yunanlar ve Osmanlılar arasında geçerken bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri ve Rusya arasında gerçekleşmektedir. “Helen Mücadelesine” Yunan olmayan aktörlerin

³²² Ακρόπης ve diğ., *age*, 153. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³²³ *age*.

³²⁴ *age*, 157.

katılımlarının gözlemlendiği nihai süreçte Osmanlı, artık Yunanlarla değil başka güçlerle çarpışmaya başlamaktadır.

4.2.3. Hareketin Sonuçları

Yunan anlatısı, 1826'dan itibaren “büyük güçlerin” Yunan sorununun çözülmesi yönünde kararlı bir tutum sergilediklerini ifade etmektedir³²⁵. Alan bakımından küçük bir Yunan devletinin yaratılması, Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddi bir toprak kaybına neden olmayacağı için Yunan sorununun çözümünü kolaylaştırmaktadır. Nitekim amaç, bölgenin bütününe kapsayan bir “Balkan Federasyonu” kurmaktan ziyade; farklı dillere mensup Hristiyanların da Yunan vatandaşı olarak yer alacağı “özgür bir Helen devleti” kurmaktır³²⁶. Bu noktada, *Yunan Hareketi'nin* ulusal kimliğinin ön planda tutulduğu düşünülebilir.

Öte yandan “büyük güçlerin” Yunanların iç işlerine de karışma arzuları Yunanların iç savaştan sonra bir kez daha bölünmelerine sebep olur³²⁷:

“[B]üyük güçler, ayaklanmış Helenlerin iç meselelerine de müdahale etmeye başladılar. Hellas'ta, isimlerini sempaticanı oldukları ülkelerden (İngiltere, Fransa, Rusya) alan üç parti kuruldu. Partiler Helenleri böldü”.

Bu durum, “büyük güçlerin” hem Yunanların geleceği hakkında kendi aralarında henüz bir uzlaşmaya varamadıklarını hem de Osmanlı'dan boşalan *boyunduruğu* devralma niyetinde olduklarını akla getirmektedir. Bölünen Yunanlar 1827'de Troizina'da yapılan “millet meclisinde” bir araya gelerek “yeni anayasalarını” oylayarak Kapodistrias'ı “hükümetin” başına getirirler. Aynı yıl “büyük güçler” de bir araya gelir ve bir anlaşma yapmaya karar verirler³²⁸:

“Büyük Güçler, Temmuz Anlaşması³²⁹ denilen ve savaşan ülkeleri düşmanlıkları durdurmaya ve barış görüşmelerini başlatmaya davet eden anlaşmayı imzaladılar (6 Temmuz 1827). Anlaşmanın en önemli noktası, büyük güçlerin şartlarını kabul etmeyecek ülkeye barış için baskı yapılmasından bahseden maddeydi”.

Savaşın taraflarını -Yunanlar ile Osmanlıları- barışa davet ettiği ifade edilen anlaşmanın “büyük güçler” arasında imzalanması, savaşın asıl taraflarının gıyabında onlar için karar verildiğini düşündürmektedir. Öne sürülen şartları Osmanlıların kabul

³²⁵ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 36. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³²⁶ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 31. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³²⁷ Ακτόπις ve diğ., *age*, 157. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³²⁸ *age*.

³²⁹ Londra Anlaşması.

etmeyişiyle “Helen Bağımsızlık Mücadelesi’nin” Yunanların dahil olmadığı son evresine girilmektedir³³⁰:

“Türk hükümeti anlaşmayı kabul etmedi. O zaman İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları Amiral Cadrington, Amiral De Rigny ve Amiral Heyden önderliğinde Büyük Güçlerin kararını uygulamak üzere Pylos’daki limana girdiler. Ama İbrahim Avrupalı müttefiklerin kararına itaat etmedi. Müzakereler hakkındaki notuyla, müttefiklerin subayını taşıyan tekneyi vurdu ve batırdı. Müttefikler ateşlere karşılık verdiler ve [bunu] deniz savaşı izledi ve [bu] savaş doğrultusunda Türk-Mısır donanması tamamen felakete uğradı. Navarin Deniz Savaşı (Ekim 1827) sonunda Hellas’ın özgürleşmesine önderlik etti”.

Osmanlıların artık İngiliz, Fransız ve Ruslara karşı savaştığı görülmektedir. Navarin’de, Osmanlı ordusunun imha edilmesi neticesinde Yunanlar bağımsızlıklarına, Yunanistan da özgürlüğüne kavuşur. Anlatının, açık olarak, “Helen Mücadelesi’nin” başarıyla sonuçlanmasını Navarin Savaşı’na dayandırdığı söylenebilir. Metnin devamında “Türkiye’nin” uğradığı mağlubiyete rağmen anlaşma yönünde bir adım atmadığı ve İstanbul’un yabancı unsuruna karşı olumsuz bir tavır sergilediği dile getirilmektedir³³¹:

“Türkiye, İbrahim’in donanmasının felaketine rağmen Türkiye uzlaşmaz kaldı. Büyük Güçlerin hükümetlerinden tazminat talep etti ve Konstantinoupoli’deki Avrupalıların aleyhine döndü. Ama Türkiye’nin bu tutumu, sonuç olarak, Helen sorununu daha çabuk çözüme götürmüştür”.

Bahsi geçen “Avrupalıların” İstanbul’daki Rum-Ortodokslar mı yoksa “büyük güçlerin” vatandaşları mı olduklarının anlaşılamadığı metinde, yaşanan olumsuzlukların yine “Helen Mücadelesi’nin” lehine sonuçlandığı ifade edilmektedir. *Yunanistan’ın Kuruluşuna* giden hareketin tıkanıldığı noktada “büyük güçlerin” devreye girmesiyle yaşanan Navarin Deniz Savaşı’nın Yunanlar arasında yarattığı sevinç Nikolaos Kasomoulis’in kaleminden şöyle aktarılır³³²:

“Navarin Deniz Savaşından izlenimler

Bunları incelerken ve çete reisleriyle beraber toplanmış Aegina’ya³³³ yolculuğa hazırlanırken, rüzgâr kulaklarıma toplardan da güçlü, büyük [bir] gürültü getirdi. Biraz sonra üç Gücün donanması Neokastros Limanı’ndaki düşman donanmasını yendi haberi de geldi. Birinin o günkü sevinci tarif etmesi imkansız: Ne yapacağımızı, sevincimizi nasıl göstereceğimizi bilmiyorduk ve birbirimizi tebrik ettik... Bu günü, bütün yaşlılarımız ve babalarımız, umutsuzca ölmüş olanlar, Messolonghi’de, Atina’da [şehit] düşenler bekliyordu. Top atışlarının sesi yayıldı ve kanyonları ve dağları geçti ve Olimpos’un üzerinden Epir’e ve Makedonya’ya ulaştı...

Κασομούλη, Ιστορικά ενθυμήματα (διασκευή)”.

“Üç gücün” donanmasının birleşerek “düşman” yani *Osmanlı İmparatorluğu’nun* donanmasını yenmelerini, bağımsızlıkları uğruna savaş vermiş yaşlı ve şehit düşmüş

³³⁰ Ακτόπις ve diğ., *age*, 157. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³³¹ *age*.

³³² *age*, 158. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

³³³ Ege Denizi’nde bir ada.

Yunanlar sevinçle karşılar. Zafer beklentisinin ve mutluluğun betimlendiği sahnede Yunan “hükümeti”, “ordusu” yahut “askerlerinin” değil de sivil halk olan “yaşlıların” ve “babaların” öne çıkarılışı dikkat çekicidir. “Mücadelenin” anlatıldığı satırlarda sıkça karşılaşılan sivil unsurun konunun sonunda yeniden altının çizilmesinin, *Yunan Hareketi’nin* yaşlı ve silahsız Yunanlar tarafından yürütüldüğü düşüncesini perçinlediği söylenebilir. Müjdeli haberin, Antik Yunan Uygarlığı tanrılarının yaşadıklarına inanılan Olimpos Dağı’nın üzerinden bölgeye yayılması ise Yunanların geçmişle olan bağlarını akla getirmektedir. Yunan anlatısının genelinde fark edilir olan *iyi savaş – kötü savaş* ayrımı burada da mevcuttur. *Navarin Savaşı iyi bir savaş olarak mutluluk getirmektedir*. Son olarak bu noktada iki husustan -iki örtük anlatıdan- daha bahsedilebilir. Bunlardan ilki bahsi geçen savaşa Yunanların dahil olmayışı yani edilgen oluşlarıdır. Diğeri ise Osmanlı’nın onca kayba karşın hâlâ direnişidir.

Navarin Savaşı, “Helen meselesinin” çözümüne yönelik her ne kadar umut vaat edici olsa da yeterli olmaz ve bu durum bir yıl sonra yaşanacak olan Rus-Osmanlı Savaşı’na kadar devam eder³³⁴:

“Peşi sıra gelen Rus-Türk savaşında (1828 – 1829) Türk[lerin] yeni mağlubiyeti, sultanı, [Büyük] Güçlerin Helen sorunuyla ilgili olarak o zamana kadarki bütün kararlarını kabul etmeye mecbur etti (Adrianoupoli Anlaşması, 14 Eylül 1829)³³⁵. [...] Gerçekte, Hellas’ı egemen ve bağımsız devlet olarak tanıyan ilk resmi uluslararası eylem olan **Bağımsızlık Protokolü**³³⁶ İngiltere, Rusya ve Fransa tarafından 22 Ocak / 3 Şubat 1830’da imzalandı. Helen Devleti’nin, Aheloos³³⁷ ve Sperheios³³⁸ nehirleri[yle] sınırlanan güney sınır hattını genişleteceği [hususunda] mutabakata varıldı. Fakat bu sınırlar kısa süre sonra değişecekti. [Buna] paralel, [Büyük] Güçler, Saxe-Coburg’lu Prens Leopold’u Hellas’ın hükümdarı olarak seçti”.

Yunan Hareketi, Yunanlar için kararlar alan, savaşan ve anlaşılan “büyük güçlerin” kurulan yeni devletin hükümdarını da seçmeleri ile son bulmaktadır.

³³⁴ Λούβη, Ξιφάρης, *age*, 36-37. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³³⁵ Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Edirne Antlaşması.

³³⁶ Londra Protokolü.

³³⁷ Achelous Nehri.

³³⁸ Spercheios Nehri.

4.3. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde “Helen Devrimi/Yunan İsyanı” isimli konu kullanılan dil, söylem ve görsel imgeler açısından incelenmiştir. İlgili konuya Türkiye’nin müfredatında onuncu sınıfta, Yunanistan’ın müfredatında ise altı, dokuz ve on ikinci sınıfların tarih ders kitaplarında yer verilmiştir. Buradan hareketle, konunun kitaplarda kapsadığı alan itibarıyla Türk anlatısında sınırlı bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Yunan tarih ders kitaplarında “devrim”, Osmanlı idaresi altındaki Yunanların tâbi tutulduğu ağır yaşam koşulları, Osmanlı’nın Hristiyanları ötekileştirmesi ve dalga dalga bütün dünyaya yayılan Fransız Devrimi neticesinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple, hem hareketin dinsel boyutu muhafaza edilmekte hem de ulusal boyutunun altı çizilmektedir. Buna karşılık Türk tarih ders kitaplarında isyan, dış mihrakların Yunanları yönlendirmesiyle ortaya çıkan bir hareket olarak betimlenmekte; Osmanlılar, Yunanlara son derece hoşgörülü davranmalarına rağmen Yunanlar isyan etmektedir. Oysa, Osmanlı İmparatorluğu’nda Yunanlar ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Hiçbir kısıtlamaya tâbi olmadıkları gibi devlet hizmetlerinde de görev almaktadırlar.

Yunan anlatısında, Yunanlar, Müslüman çoğunluğun altında ezilmekte ve insanca yaşamdan çok uzak bir hayat sürmektedir. Yunanların, imparatorlukta çoğunluğu teşkil edenlerin dininden olmamaları, ağır vergi yükü altında ezilmeleri, çocuklarının ellerinden alınmaları ve sürekli aşağılanmalarıyla sonuçlanmakta; Yunan bütününde sadece küçük bir parçayı teşkil eden Fenerliler dışında kalan nüfus köleleştirilmiş olarak betimlenmektedir.

Yunan kitaplarında, Kurtuluş Mücadelesi öz ve öteki algısının doruğa çıktığı bir seviyeyi işaret etmekte; ulusal kimlik inşasının bir parçası olarak sunulmaktadır. Savaş, askeri analizden çok öte, Yunan toplumunun topyekûn ulusal bir mücadelesi şeklinde anlatılmakta; Yunan kimliği, düşmanda bile hayranlık uyandıran yüce bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Kitapların ilköğretim seviyesinde anlatımcı, ortaöğretim seviyesinde bilgilendirici niteliği ön plandadır. İlköğretimde, destansı dil ve süslü ifadelerin yanı sıra duygusallıkla ve savaşa taraf olmayanların ifadeleriyle harmanlanan güçlü bir ötekileştirme söz konusudur ki; bu durum, Türk imgesini geçmişin hayaleti olarak bugüne taşımaktadır.

5. KURTULUŞ SAVAŞI / KÜÇÜK ASYA FELAKETİ (1919 – 1923)

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve paylaşılması safhaları gündeme gelmiştir. Müttefikler olarak tabir edilen İngiltere, Fransa, İtalya'nın kendi içlerinde de sorunlarla uğraşmak zorunda olmaları ve aralarında çeşitli husumetlerin bulunması 1919 yılında Anadolu'da ilerlemeye başlamış olan Yunanistan'ı belli bir noktadan sonra kendi başına bırakmalarına neden olmuştur. Bu belli noktada, aralarındaki kavgalar kadar Türkler arasında yaygınlaşan *düşmanı topraklardan kurtarma arzusunun* yaratmış olduğu gelişmeler de etkili olmuştur³³⁹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile son bulan süreçte yaşanan Türk-Yunan ilişkilerinin tarih ders kitaplarına yansımaları, Türk tarih ders kitaplarında “İzmir'in İşgali/Batı Cephesi” ve “Pontus Sorunu”, Yunan tarih ders kitaplarında ise “Küçük Asya/Anadolu Savaşı/Felaketi” ve “Batı Anadolu ve Pontus'ta Helenizm” başlıklarıyla anlatılmaktadır. Yunan kitaplarında tek bir ünite altında yer verilen konu, Türk kitaplarında “Kurtuluş Savaşı” genel çerçevesi içerisinde kronolojik bölümlemelerden bağımsız olarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda, aktarılan içeriğin Yunan kitaplarında doğrusal, Türk kitaplarında ise döngüsel bir yaklaşımla tasnif edildiği söylenebilir³⁴⁰. İlgili konular, Türkiye müfredatında dördüncü³⁴¹, sekizinci³⁴², onuncu³⁴³, ve on birinci³⁴⁴ sınıflarda,

³³⁹ Baskın Oran, “1919-1923: Kurtuluş Yılları”, *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, c. 1, 13. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008): 98-110.

³⁴⁰ Bkz. Seval Fer, *Öğretim Tasarımı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2009), 155.

³⁴¹ 204 sayfadan oluşan 4. Sınıf “Sosyal Bilgiler” kitabında ilgili konuya, “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesi içerisinde yer alan “Batı Cephesi” alt başlığında toplamda 2 sayfa yer ayrılmıştır.

³⁴² 227 sayfadan oluşan 8. Sınıf “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” kitabında ilgili konuya, “Milli Uyanış: Yurdumuzun İşgaline Tepkiler” ünitesinde “İzmir'in İşgali” başlığında ve “Ya İstiklal, Ya Ölüm” ünitesi içerisinde yer alan “İstiklal Milletimindir”, “Dirilişin Destanı: Sakarya” ve “Hayat Veren Zafer” alt başlıklarında toplamda 12 sayfa yer ayrılmıştır.

³⁴³ 220 sayfadan oluşan 10. Sınıf “Tarih” kitabında ilgili konuya, “Pontus İddiaları ve Gerçeği” ile “Yunanistan'ın Anadolu'da Yayılmacı Emelleri” başlıkları altında 3 sayfa yer ayrılmıştır.

³⁴⁴ 262 sayfadan oluşan 11. Sınıf “İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” kitabında ilgili konuya, “Birinci Dünya Savaşı Sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu” ünitesinde “İzmir'in İşgali” ve “Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Sorunu ve Sonucu” alt başlıkları içerisinde 9 sayfa; “Kurtuluş Savaşı” ünitesinde “Batı Cephesi Muharebeleri”, “Büyük Taarruz” ve “Başkumandan Meydan Muharebesi ve

Yunanistan müfredatında ise altı³⁴⁵, dokuz³⁴⁶ ve on ikinci³⁴⁷ sınıflarda karşımıza çıkmaktadır.

Anlatılar incelendiğinde dört imgenin ön planda olduğu görülür. Bunlar; vatan, Batı Anadolu, Doğu Karadeniz ve İzmir³⁴⁸ Savaşı’dır.

5.1. Vatan

Yunanistan ile Osmanlı-Türkiye mücadelesinin haklı/haksız yanları, *vatan* olgusu üzerinden kurgulanmaktadır. Tarafların hedefinde yer alan bölgeler, Yunanistan’ın “tarihi hak” görüşü ve bunun karşısına konumlanan Osmanlı “vârisi” Türkiye’nin *vatan* beklentisi kesişim içerisinde. İşte bu noktada ülkelerin tarih ders kitaplarının, *biz/öteki* imgelerini bir savunma ya da yerme mekanizması şeklinde kullandıkları söylenebilir.

Türk ve Yunan anlatılarında çizilen öz-imgeleri *cesur, kararlı ve arzuludur*³⁴⁹. Türklerin arzusu *vatanlarını* kurtarmaktan, Yunanların arzusu ise *tarihi vatanlarını* geri kazanmaktan ileri gelir. Arzular aynı büyüklükte olsa da Yunan tarih ders kitapları, Türk tarih ders kitaplarına kıyasla *vatan* hususuna temkinli yaklaşır ve “o zamanlar” ile *şimdiler* arasına kesin bir sınır çizer: “Helenizm, o zamanlar, Megali İdea hayalinin gerçekleştirilme zamanının geldiğine inanıyordu”³⁵⁰. Türk tarih ders kitaplarında ise böyle bir ayırmadan söz etmek mümkün değildir³⁵¹:

“Yunanistan’ın Türkiye toprakları üzerindeki emelleri devam etmektedir”.

“Yunanistan; eski Bizans İmparatorluğu’nu canlandırmak ve büyük Yunanistan’ı kurmak için Osmanlı Devleti’nden Kıbrıs, Girit, Batı Anadolu, Ege Adaları, İstanbul ve Doğu Karadeniz Bölgesi’ni almak istiyordu. **Megali İdea (Büyük Hedef)** adını koyduğu bu amacını gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti’nin güçsüzlüğünden faydalanarak Osmanlı topraklarını işgale başladı”.

Anadolu’nun Düşmandan Temizlenmesi” alt başlıkları içerisinde de 10 sayfa olmak üzere toplamda 19 sayfa yer ayrılmıştır.

³⁴⁵ 288 sayfadaki 6. Sınıf “Yeniçağda” kitabında ilgili konuya, “Trakya’nın ve Küçük Asya’da Helenizm” ve “Küçük Asya Savaşı” başlıkları altında toplam 16 sayfa yer ayrılmıştır.

³⁴⁶ 187 sayfadaki 9. Sınıf “Yeniçağ ve Yakınçağ Tarihi” kitabında ilgili konuya, pek çok alt başlıktan oluşan “Küçük Asya Savaşı” bölümünde toplam 10 sayfa yer ayrılmıştır.

³⁴⁷ 256 sayfadaki 12. Sınıf “Yeniçağ ve Yakınçağ Dünya Tarihi” kitabında ilgili konuya “Paris Barış Konferansı (1919-1920)” ve “Küçük Asya Savaşı (1919-1922)” başlıkları altında toplam 9 sayfa yer ayrılmıştır.

³⁴⁸ Şehrin adı, Yunanca Zmirni’den Türkçe’ye geçerken sadece ses düzeyinde değişikliğe uğramış olduğu için ayrıca Yunanca’sı kullanılmamıştır.

³⁴⁹ Bkz. Tekerek ve diğ., *age*, 54. [4. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]; Başol ve diğ., *age*, 41. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]; Ακρότης ve diğ., *age*, 221. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁵⁰ Ακρότης ve diğ., *age*, 221. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁵¹ Cazgır ve diğ., *age*, 158-159. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

Yunanların gerçekleştirmek istedikleri “emeller”, Türklerin *vatan* olarak gördükleri coğrafyanın içerisinde ve hâlâ varlığını korumaktadır. Bu yaklaşım, Osmanlı’nın “güçsüzlüğünden faydalanan” ve onu “işgal eden” *fırsatçı Yunanistan’ın, ileride Türkiye’nin güçsüzlüğünden faydalanma olasılığını* beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Türk anlatısına, *vatan*, her iki ülke açısından, *eskiden* ne idiye *şimdi* de aynı şeydir. Daha açık bir ifadeyle Türkler için vatan Misakı Milli ile tanımlanan, bugün Türkiye’nin sınırlarını oluşturan kara parçasıdır ve Yunanlar bu kara parçasını da kapsayan Büyük Yunanistan’ı kurma “emellerini” bir şekilde hâlâ taşımaktadır.

Dördüncü sınıf Türk tarih ders kitabında da *vatan* vurgusu mevcuttur ve *vatan* “eve” benzetilir: “**Haydi Düşünelim!** Bir yabancı evinize izinsiz girdiğinde ne hissedersiniz?³⁵²”. Benzetmedeki “eve izinsiz giren yabancı”, akla *hırsız* ya da *gaspçı* mefhumlarını getirmektedir. Yunanların, Türklerin *vatanına* girdiğini ifade eden bu somutlaştırma bir anlamda *haklı* ile *haksızın* konumlandırılması işlevine de sahiptir.

Sekizinci sınıf Türk tarih ders kitabında ise *vatanın* her karışının “kutsal” olduğu dile getirilir: “[...]Ankara’da, kutsal topraklarımızı işgal etmiş düşman ordularını, bu kutsal topraklardan atmaktan söz ettiğim zaman[...]³⁵³. “Kutsal” kelime itibariyle dini jargon dahilinde karşımıza çıkan bir sıfattır. Buradan hareketle, Türklerin İslamiyet dininden ileri gelen kutsal toprakları ile vatanlarını teşkil eden topraklarının özdeşleştirildiği düşünülebilir.

Netice itibariyle Türk anlatısının, kendisini ulus ölçeğinde bir *birlik ve beraberlikten henüz yoksun*³⁵⁴, Yunanları da *fırsatçı, gaspçı* ve *düşman* şeklinde betimlediği; öte yandan Yunan anlatısının kendisini *bir zamanlar hayallere kapılmış* olarak³⁵⁵ tasvir ettiği söylenebilir.

³⁵² Tekerek ve diğ., *age*, 54. [4. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁵³ Başol ve diğ., *age*, 48. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Orijinal metindeki kaynak bilgisi şu şekildedir: “Atatürk’ün Başlıca Nutukları, s. 103-104”.

³⁵⁴ Bkz. Tekerek ve diğ., *age*, 51. [4. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]: “Mustafa Kemal önce milli bilinci uyandırmak ve milli birliği sağlamak için çalışmalar yaptı. [...]Önce milli birlik ve beraberliği sağladı”.

³⁵⁵ Döneme ait ayrıntılı bir çalışma için bkz. Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, çev. Halim İnal (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002).

5.2. Batı Anadolu

Batı Anadolu, Türk ve Yunan ders kitaplarının üzerine çeşitli anlamlar yüklediği bir bölgedir. Batı Anadolu, kelime itibarıyla “Antik Yunan”, “göç”, “çeteler”, “Yunan çıkarması/işgali” ve nihayetinde “İzmir” atıflarını ihtiva eder. Bölge, Türk kelimesi ile ilişkilendirildiğinde Yunan; Yunan kelimesi ile ilişkilendirildiğinde Türk *öteki* konumundadır.

Yunan anlatısında, “Küçük Asya” (Mikrasia) olarak adlandırılan Batı Anadolu ile Çağdaş Yunanistan arasındaki duygusal bağın, Antik Yunan’a dayandığı ifade edilmektedir. Bu duygusallık, *atalarımız da oralarda yaşamışlardı* bilgisinde gizlidir³⁵⁶:

“Eskiden Helenizmin büyük bir bölümü Anadolu’da yaşıyordu. Orada, İyonya kıyılarında en büyük Helen şairi Homeros doğmuştu. Aleksandros³⁵⁷ yıllarında, Helen nüfusu artmıştı ve halkın çoğu Helence konuşuyordu. Böylece, daha sonra kurulan Bizans İmparatorluğunda yoğun [bir] Helen etkisi görülmekteydi”.

Ancak, Antik Yunan’dan Bizans İmparatorluğu’na kadar geçen süre zarfında yaygınlaşan Yunan dilinin ve artan Yunan nüfusunun, “Türklerin” ortaya çıkışı ile tehlike altına girdiği vurgulanmaktadır³⁵⁸:

“Anadolu, Türkler tarafından ele geçirildi. O zaman çoğu [Helen] memleketlerini terk etti, diğerleri de İslamlaştı. İnançlarını devam ettirenler esaretin acılarıyla tanıştı. Ama kiliseleri ve camiaları etrafında örgütlenerek dillerini ve geleneklerini muhafaza etmeye çalıştılar. Medeniyetlerini korumaya yardımcı olan okullar ve merkezler kurdular. İzmir’in ve Trabzon’un (Trapezounda) okulları meşhurdur. Çalışkan ve yaratıcı Anadolu’lular ticareti ellerine aldılar. Pek çoğu yetenekleri sayesinde Türk devletinde mevki/makam sahibi olmayı başardılar”.

Anadolu’daki Osmanlı mevcudiyeti, Yunanları olumsuz yönde etkilese de *Yunanların dil, din ve geleneklerini sürdürme azmi* neticesinde Yunanlık yok olmaktan kurtulur. Bu zorlu, *esaret sürecinde* “çalışkanlıkları” sayesinde “Anadolulular” yani *Yunanlar yükselişe geçer*. Bahsi geçen “Anadolulular”ın *Anadolu’da yaşayan Yunanlar mı* oldukları ya da daha geniş bir çerçevede ele alınırsa *Anadoluların aslen Yunan mı* oldukları açık değildir. Anlatının, aktardığı içerik bakımından da önceki metinlerle³⁵⁹ örtüşen bir tutum içerisinde olduğu ve olumlu durumları *özün* başarısıyla ilişkilendirirken, olumsuz durumları *ötekine* dayandırdığı söylenebilir.

³⁵⁶ Ακρόπηγς ve diğ., *age*, 213. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁵⁷ Büyük İskender.

³⁵⁸ Ακρόπηγς ve diğ., *age*, 213.

³⁵⁹ Bkz. Λούβη, Ξιφάράς, *age*, 23-24. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Türk anlatısında ise eski bilgilerin hatırlatılması ve Batı Anadolu'ya yönelik gelişmelerin aktarılması bir arada gerçekleştirilmektedir³⁶⁰:

“19. yüzyılda Rusya, İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan Yunanistan, bu kazancıyla yetinmeyerek Batı Anadolu'yu da hâkimiyeti altına almak istiyordu”.

Dışarıdan aldıkları yardımla Yunanlar önce Yunanistan'ı kurmakta, daha sonra da Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katmak istemektedirler. Bu durum Türk kitapları içerisinde sıkça karşılaşılan bir konumlandırmadır: Yunanlar tek başlarına hareket eden yahut başarı sağlayan bir portreye sahip değildir. Bu sebepten ötürü anlatılarda teke tek Türk-Yunan karşılaşması oldukça sınırlıdır.

Buna karşılık Yunan kitaplarında *Yunanlar dışarıdan yönetilmez* ve bölgeye ilgileri hem tarihsel hem de ekonomik nedenlere dayandırılır. Islahat Fermanı (1856) ve “Küçük Asya'daki ekonomik beklentilerin” pek çok Yunanı, gerek Yunanistan'dan gerekse Osmanlı devletinin çeşitli bölgelerinden bu “tarihi Helen bölgesine” göç ettirdiği ifade edilir³⁶¹. “Çalışkanlıkları” ve “ticarethaneleri” ile öne çıkan Yunanların bilhassa İzmir'deki girişimleri dikkat çekicidir³⁶²:

“Helenler en çok ticaretle ilgilenirlerdi. Bütün Anadolu için ticaret kapısı olan İzmir'de pek çok Helen işletmesi (ticarethaneler, denizcilik şirketleri, bankalar) faaliyet gösterirdi. Buna paralel çok sayıda Helen okulu (İzmir Evangelik Rum Okulu, İzmir Merkez Kız Okulu, İzmir Omirion Kız Okulu) ve kültür dernekleri çalışmaktaydı. Ayrıca Helen kitapları ve gazeteler yayımlayan hayli matbaa mevcuttu”.

Öteki idaresi altındaki Yunanların, eğitimden sosyal yaşama bu kadar geniş bir alanda hareket kabiliyetine sahip olması *özün* başarısını göstermektedir. Burada sıralanan “ticaret”, “okul” ve “matbaa” oluşumları, Yunan tarih ders kitaplarının genelinde öneme sahiptir. Yunan *biz imgesinin* inşasında bu unsurların öne çıkarıldığı; ticaretin güç ve maddi bağımsızlıkla, okul ile matbaa gibi kurumların ise eğitim düzeyi ve kültürle ilişkilendirildiği fark edilmektedir.

Her iki ülkenin tarih anlatılarında üzerinde durulan hususlardan birisi de *nüfus* ve *göçlerdir*. Göçleri “ekonomik” nedenlere dayandıran Yunan anlatısı Batı Anadolu'nun nüfus yapısını şu şekilde tanımlamaktadır³⁶³:

“Müslüman nüfus çoğunluğu teşkil etse de zengin ve iyi örgütlenmiş Helen-Ortodoks topluluğu güçlü ve öncü bir mevcudiyete sahiptilerdi. Osmanlı mercilerinde, başları -ileri gelenler ve din adamları- tarafından temsil edilirdi. Helenler sadece İzmir şehrinde çoğunluktaydılar

³⁶⁰ Başol ve diğ., *age*, 64. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁶¹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 102. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁶² *age*.

³⁶³ *age*.

(1912’de yaklaşık 400.000). Diğer taraftan belli başlı şehirlerde de (Ayvalık, Aydın, Bursa) nüfus bakımından baskın olmasalar da önemli bir varlığa sahiptiler”.

Yunan nüfusu göçler sonrasında da azınlıktadır. Fakat nicelik bakımından az da olsa nitelik bakımından üstündür. “Küçük Asya Helenizminin Kovuşturulması”³⁶⁴ öncesi döneme atıfta bulunan anlatı, sadece İzmir’in nüfus çoğunluğunu Yunanların oluşturduğunu ifade eder. Bu husus, on ikinci sınıf Yunan ders kitabında da yinelenir. İzmir’in savaş öncesi resmine (Şekil 11) yer verilen metinde, “İzmir, Antik dönemden itibaren Helenizmin merkezi olmuştur. [İzmir’deki] Helen unsurunun sayısal üstünlüğü sebebiyle Türklerin onu “Gavur İzmir” olarak adlandırması bu durumun özelliğidir”³⁶⁵ açıklaması yapılmaktadır.

Şekil 11: Felaketin Öncesinde İzmir Rıhtımı

Κολιόπουλος ve diğ., *Age*, 92. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Resim, sıradan bir rıhtım görüntüsü olmaktan öte metni destekleyici niteliktedir. İlk bakışta hemen fark edilen çan sembolleri kiliseleri, kiliseler de Hristiyanlığı çağrıştırmaktadır. Görünürde üç kiliseye karşılık bir caminin konumlandırıldığı resmin, İzmir nüfusunun çoğunluğunun Hristiyan olduğu bilgisini pekiştirdiği söylenebilir.

³⁶⁴ “Helen Kovuşturulması” şu satırlarla ifade edilir: “1913’ten itibaren Helen-Ortodoks nüfusu sistemli bir kovuşturulmaya tâbi tutuldu. Böylece Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşı yıllarında, Helen nüfusunun varlığı Türk şehirlerini tehlikeye düşürecek görüşüyle, ülkenin iç kesimindeki yaklaşık 150.000 Helen yerlerinden edildi. 45 yaş üzerindeki erkekler, ülkenin iç kesimlerindeki taş ocaklarında ve angaryalarda kullanılmak üzere düzenlenen işçi taburlarına alındı. Böylece yüz binlerce Küçük Asyalı ve Pontuslu Helen imha edildi. [...] Aynı kader Ermeniler için de geçerliydi”. Bkz. Λούβη, Ξιφάράς, *age*, 102. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁶⁵ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 92. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Türk kitapları ise bölgenin göç alması ve nüfus unsuru ile ilgili Yunan kitaplarından farklı bir söyleme sahiptir³⁶⁶:

“Osmanlı Devleti’nin I.Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle çıkması, Yunan Megala³⁶⁷ İdea’sı için bir fırsat yarattı. Yunanistan, Batı Anadolu ve Trakya’yı topraklarına katmak, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bir Pontus Devleti kurmak hevesine kapıldı. Yunanlılar, Mondros Ateşkes Anlaşması’ndan hemen sonra bu bölgelere Rum göçmenleri yerleştirdiler. Yerli Rumları kışkırtarak onların çete hareketlerini desteklediler”.
“Doğu Akdeniz ve Batı Anadolu’da güçlü İtalya’nın varlığını kendileri için tehlike gören İngiltere, Yunanistan’ı tercih etti. Yunanistan’ın İzmir ve çevresinde tarihsel hakları ve nüfus çoğunluğuna sahip olduğu iddiaları kabul edildi”.

Anlatıya göre, *göçler* Mondros Ateşkes Anlaşması’ndan sonra başlamaktadır, diğer bir deyişle “ekonomik” değil, *siyasidir*. Bu hareketlilikte amaç, Megali İdea’yı gerçekleştirmektir ve İngiltere’nin çıkarları, Yunanlara yine *yabancı bir yardım elinin* uzanmasına vesile olur. Yunanistan, *güçsüz* olduğundan “tercih edildiği” için *nüfus* ve *tarih* hususundaki *tezi* yani “iddiaları” benimsenir. Bu sebepten ötürü, *İzmir ve çevresinin geçmişi* de o günkü *mevcut durumu* da Türk anlatısı açısından şüphelidir. Yunanistan’ın siyasi nedenlerle başlattığı göç, “Rumları kışkırtması” ve “Rum çetelerini desteklemesi”, art alanda, savaş öncesi bir hazırlık safhasının yaşanmış olabileceğini düşündürebilir. Nitekim onuncu sınıf kitabı bu görüştedir. Savaş başlayınca, Yunan Ordusu ile Rum çetelerinin bir araya gelip buluşmasını bir fotoğraf karesi ile (Şekil 12) görselleştirmektedir. Bu noktada çetelerin içeriden değil de dışarıdan yani Yunanistan’dan yönlendirilmiş olabileceği akla gelebilir. Türk anlatısının altını çizdiği diğer bir husus, cemiyet ya da komite adı altında faaliyet gösteren oluşumların çetecilik yapmaları ve yeni çeteler kurmalarıdır³⁶⁸.

³⁶⁶ İdris Akdin ve diğ., *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009), 27. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]; Başol ve diğ., *age*, 39. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁶⁷ Yazım hatası yapılmıştır. Doğrusu “megali” olacaktır.

³⁶⁸ Akdin ve diğ., *age*, 34. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

Şekil 12: Yunan Ordusunu Rum Çeteleri İle Gösteren Fotoğraf

Cazgır ve diğ., *Age*, 161. [10. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Yunan anlatısı “komiteler ve çeteler” konularında sessizdir. Herhangi bir isim ya da faaliyet dile getirilmez. Ancak Türk anlatısında “komiteler ve çeteler” ayrı bir öneme sahiptir. Örneğin, “Mavri Mira Cemiyeti” hem ilköğretim hem de ortaöğretim kitaplarında yer bulur³⁶⁹:

“İstanbul’da Rum patrikhanesi tarafından kurulmuş olan bu cemiyet, Bizans İmparatorluğu’nu yeniden canlandırmayı hedefliyordu. Doğrudan Yunanistan’dan emir alıyordu. Görevi çeşitli illerde çeteler kurmak ve Yunan hükümeti lehine propaganda yapmaktı. Ege Bölgesi’nde ilerleyen Yunanlara da yardım ediyordu. Yunan Kızılhaçı, Göçmenler Komisyonu ve Rum okullarındaki izcilik kolları da Mavri Mira’ya bağlıydı”.

Burada pek çok Yunan imgesi cemiyetle ilintili halde karşımıza çıkar. Patrikhane, tıpkı *Yunanistan’ın Kuruluşu’nda* olduğu gibi, dini kurum olmakla siyasi kurum olmanın arasına sıkışmıştır ve çeteler kurmakla yükümlü bir cemiyetin kurucusu durumundadır. Bütün imgeler birbiri ardı, bir dizi oluşturacak şekilde sıralanmıştır. Metin, Mavri Mira’yı, Patrikhane’yi, Yunanistan’ı, çeteleri, Yunan Kızılhaçını, Göçmenler Komisyonu’nu ve Rum okullarındaki izcilik kollarını, kısacası Türklerin

³⁶⁹ *age*, 33; Başol ve diğ., *age*, 39. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

karşısında yer alan *öteki* ve *temsilcilerini* bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirmektedir. Bu noktada, bahsi geçen unsurların temsil gücünün ve geçerliliğinin saptanmamasından kaynaklanan karışıklığın *ötekinin* istisnasız bir blok olarak anlaşılmasına neden olduğu söylenebilir.

5.3. Doğu Karadeniz

Yunan kitaplarından farklı olarak Türk kitapları, Doğu Karadeniz konusuna hayli yer ayırmıştır. Yunan anlatısı, Batı Anadolu'ya ilişkin “tarihsellik” atfını, bu bölge için dile getirmemekte; öte yandan Türk anlatısı bu tür bir “tarihsel” bağdan neden bahsedilemeyeceğini detaylı bir şekilde anlatmaktadır.

Türk anlatısı, “tarihin ilk dönemlerinden itibaren Türkler ve Türk dünyası ile iç içe yaşamış” olan ve “bugün de bu özelliğini koruyan” Doğu Karadeniz Bölgesi'nde “hayali iddialara dayalı yapay bir Ortodoks ayrılıkçılığı yaratmaya yönelik faaliyetler”in günümüzde de sürmekte olduğunu ifade eder³⁷⁰. Bu görüş, ilk kez ortaöğretimde³⁷¹ yer bulur ve onuncu sınıf kitabında bir gazete haberi eşliğinde bu “güncel sorun” tanımlanır³⁷²:

“Selanik'te Sözde Soykırım Anıtı – AA

Yunanistan'ın Selanik kentindeki Kordelyu Belediyesi tarafından bir sözde Pontus Rum soykırım anıtı açıldı. [...]Selanik'te daha önce de 7 Mayıs'ta kent merkezindeki Ayasofya Meydanı'na bir sözde Pontus Rum soykırımı anıtı dikilmişti. Yunanistan parlamentosu, 1994 yılında aldığı bir kararla 19 Mayıs gününü Sözde Pontus Rum soykırımını anma günü ilan etmişti.

28.05.2006 Tarihli Bir Gazete Haberi”.

Anlatı, 19 Mayıs gününün Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı olduğu için sembolik anlamının olduğunu ve özellikle bu günün “Pontus Rum Soykırım Anma Günü” ilan edilmiş olmasının, Türkiye toprakları üzerindeki *Yunan isteklerinin daimiliğini* gösterdiğini ifade etmektedir³⁷³. Bu *daimi isteklerden* hareketle sorunun perde arkası ve “gerçek”, bir süreklilik hali içerisinde geçmiş ile bugün bağlantısı muhafaza edilerek aktarılır.

Öncelikle milattan öncesi ele alınır; Fenike, İyon ve “Grek” kolonilerinden bahsedilir. Bugün Karadeniz denilen bölgenin eski adının “Pontus Euxinos” olduğu

³⁷⁰ Akdin ve diğ., *age*, 39. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁷¹ Bkz. Cazgır ve diğ., *age*, 158-159. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]; Akdin ve diğ., *age*, 33-39 [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁷² Cazgır ve diğ., *age*, 158. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

³⁷³ *age*. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

ve etimolojik açıdan Pontus'un "Grekçe'de" deniz anlamına gelirken, Euxinos'un Pers diline göre karanlık anlamına geldiği vurgulanır. Bölgede, MÖ 520'de Medler'in Pont Satraplığı'nı, MÖ 298'de de Perslerin Pont Krallığı'nı kurduğu ve Doğu Karadeniz coğrafyasında "ilk kurulan devletin" bu olduğu anlatılır. Yerli halktan kalan yazılı belge olmadığı için kesin bir şey söylemenin zor olacağının altı çizilir, ancak "bölgedeki kişi veya yer adları[nın] [...] Grek ya da Rumlarla ilgisi yoktur" ifadesiyle çerçeve tamamlanır³⁷⁴. Medler ve Persler içeride, Yunanlar ise çerçevenin dışında kalmaktadır. Buradaki bu anlamlı konumlandırmanın, dolaylı olarak, Antik Yunan'ın *ötekilerini*, *özün* "gerçek" anlatısını desteklemek üzere görevlendirdiği söylenebilir. Diğer bir deyişle Medler ve Persler, Antik Yunan'ın *ötekileri* olarak *Türk biz imgesinin bu doğru söylemine* şahitlik etmektedir.

Yunan tarihinde, dolayısıyla yazınında Büyük İskender'in, Medler'in yaşadığı yerleri ele geçirmek için verdiği savaşlar ve Sparta Kralı Leonidas'ın Perslerle yaptığı Termofil Savaşı önem verilen konular arasındadır³⁷⁵. Çünkü Medler ve Persler, Antik Yunanlarla uzun süreli bir rekabet ve çarpışma içerisinde olmuşlar, bir tarafın kazancı diğer tarafın kaybını getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise bölgenin Ortodoks nüfusunun "hoşgörü ve millet anlayışı içinde her türlü haklara sahip olarak yaşadığı" ve bu halkın konuştuğu dilin "hiçbir zaman Yunanca olmadığı" ifade edilir³⁷⁶.

Yunan anlatısı bu hususta farklı görüştedir: "Yunanistan'la doğrudan bağlantıyı muhafaza edememiş olmasına rağmen [...] Pontus Helenizmi, Helen [dilin] bir lehçesini korumuştur[r]"³⁷⁷. Dillerini korumayı başaran "Pontusların", "Türkler" tarafından Müslüman olmaya zorlandıkları, ancak, çoğu "Pontus Hristiyanının" "gizli Hristiyan" olarak inançlarını sürdürdüğü bir alıntı eşliğinde dile getirilir³⁷⁸:

"GİZLİ HRİSTİYANLAR"

Paskalya gecesi idi. Köyün ya da komşu köyün çanları yankılanıyordu. Hristiyanlar uyandılar, kalktılar ve kilisede toplandılar. Hristiyan olan Mustafa da uyandı. Sessizce ve ışık yakmadan ailesini - adı Maria olan karısı Emine'yi, kızı Fatma ya da Eleni'yi ve oğlu Hasan ya da Yorgo'yu- kaldırdı. Evin bodrumunda bir yerde toplandılar. Bohçalarını oraya bir kenara koydular ve aşağıdan ikonalarını çıkarıp, onları astılar. İkonaların önünde diz çöktüler, istavroz yaptılar ve her biri birer mum yaktı. Hristiyan olan Mustafa kutsal bir kitap alıp açtı.

³⁷⁴ age, 159.

³⁷⁵ Karakteristik örnekler arasında Glafkos Alithersis (Γλαύκος Αλιθέρης)'in "Büyük İskender Ordularının Şarkısı" (Το τραγούδι των στρατών του Μ. Αλεξάνδρου) ve Konstantinos Kavafis (Κωνσταντίνος Καβάφης)'in "Termofil" (Θερμοφίλης) adlı eserleri sıralanabilir.

³⁷⁶ Cazgır ve diğ., age, 159. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁷⁷ Λούβη, Ξιφάρας, age, 102. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Eksiltme orijinal metne aittir.

³⁷⁸ Ακτόπις ve diğ., age, 217. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

Okuyamıyordu ama bozuk Helencesiyle yavaşça fısıldayarak bir ilahi okudu. Aile istavroz çıkardı ve hepsi yavaşça ‘İsa Dirildi’ dediler. Her biri, soğan suyundan kahve rengine boyanmış birer yumurta yedi. Yumurtalar için kırmızı boya almaya korkmuşlardı. Yürek sıkıntısıyla ve gözlerinde yaşlarla birbirlerine sarıldılar ve yukarıya odalarına çıkıp uyudular. Yine çanlar çalıyor – uzaklarda ya da yakınlarda.

Κώστα Φωτιάδης\ Οι εξισλαμισμοί της Μ. Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου”.

Bu metinde yer verilen bazı Hristiyanların kiliselere gidebilmeleri ile diğerlerinin gidememelerinin neden kaynaklandığı anlaşılamamaktadır. Bu yüzden “Gizli Hristiyanlığın” hangi kısıtlılık halinden, nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Metnin anlatımcı niteliği ön plandadır. Kullanılan destansı üslup, trajik bir tema üzerinden “Pontusların” dillerini ve dinlerini ne kadar zor koşullar altında muhafaza edebildiklerini açıklamakta; ayrıca önceki anlatılarda yer verilen *esaret altında yaşamın güçlüğü* imgesi somutlaştırılmaktadır.

Türk kitapları, Doğu Karadeniz Bölgesi’nin ne tarihi, ne siyasi, ne de nüfus yapısı bakımından Yunanistan’la bir ilgisi olmadığını yineler ve Yunanların “Pontus Rum Devleti kurma hayalini” şöyle dile getirir³⁷⁹:

“[İ]lk Pont devleti ile 1204’teki Trabzon krallığı tarihini birbirine karıştırıp bağlayarak tarih içinde bölgenin kendi toprakları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu amaçla XX. yüzyıl başlarında Doğu Karadeniz kıyılarında bir Pontus Rum devleti kurma hayalini gütmüşlerdir”.

Burada, belli bir amaca yönelik olarak, kasıtlı biçimde tarihin Yunanlar tarafından eğilip, büküldüğü ima edilmektedir: *Yunanlar, tarihi, çıkarları doğrultusunda revize etmişlerdir*. Metinde, Rum nüfusunu arttırmak ve çeteler kurmak için Yunanistan’dan “eğitilmiş militanlar” gönderdikleri; “Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti”, “Pontus Cemiyeti”, “Müdafaa-i Meşrute” gibi örgütler kurdukları bilgileri de mevcuttur³⁸⁰:

“Gerçi bunlar, ‘heyet’ veya ‘cemiyet’ adını kullanıyor ve siyasal parti gibi serbestçe hareket ediyorlarsa da gerçekte birer Rum terör örgütüydüler. Bu örgütler, siyasal faaliyetlerinin yanı sıra Doğu Karadeniz Bölgesi’nde çetecilik yaptıkları gibi, soygun, cinayet, tecavüz gibi olaylara da karıştılar”.

“Rum terör örgütleri”, başta Patrikhane olmak üzere din kurumları tarafından harekete geçirilmektedir: “Rumların örgütlenmesinde ve çetecilik faaliyetlerine geçmelerinde din adamları ile patrikhane ve bu kuruluşa bağlı olan bazı cemiyetler

³⁷⁹ Cazgır ve diğ., *age*, 159. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁸⁰ Akdin ve diğ., *age*, 34. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Aynı görüş onuncu sınıf kitabında da mevcuttur: “Bu örgütler heyet ve cemiyet adını kullanarak siyasi parti görünümüne sahip gerçekte birer terör örgütü idiler. Pontus devleti kurabilmek için isyan çıkarmanın dışında çetecilik, soygun, tecavüz gibi olayları gerçekleştirdiler”. Bkz. Cazgır ve diğ., *age*, 160. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

rol oynamışlardı”³⁸¹. Patrikhanenin *siyasi bir kurum* olarak sunulması yerleşik bir tutumdur ancak “soygun”, “cinayet” ve “tecavüz” kelimeleriyle aynı cümle içerisinde kullanılışı ilk kez gerçekleşmektedir. Patrikhane eliyle bu tür eylemler yürüten “çeteler” kurulmuş olması, Patrikhanenin yapılanları tasvip ettiği ve desteklediği anlamına gelebilir. Bir diğer dini sembol kiliselerdir ve onların da “silah depoları” haline getirildiği bildirilmektedir³⁸².

Yunan anlatısı da kilise konusuna değinir. Karadeniz Bölgesi’ndeki en ünlü kilise olarak “Pontusların kutsal sembolü Meryem Ana Sümela Manastırı” destansı bir dil ve kerametiyle aktarılır³⁸³:

“En eskilerden [kalma] Pontus’taki ünlü manastır, Trapezounda bölgesinde bulunur. Mela Dağı’nın kayalığına inşa edilmiştir. Adı da oradan gelir (eis tou Mela – stou Mela – Soumela). [...] Manastır bütün Hristiyanlar arasında meşhur olmuştur. [...] Hristiyanları, Türklerin kovuşturmasından da korumuştur. Manastıra Türklerin bile saygı duyduğu söylenir. Söylenene göre, Sultan I. Selim (1512-1520) görkemli manastırı görünce onu yıkmak istemiş. Ancak aniden hastalanmış. Manastırın yıkım emrini iptal etmeye ikna olunca iyileşmiş. Meryem Ana’nın gücünden etkilenmiş, manastıra pek çok imtiyaz tanımış. Tarihi Meryem Ana Sümela manastırı Türkler tarafından 1922’de mahvedildi. Pek çok değerli mirası kayboldu. Meryem Ana’nın ikonaları daha sonra bulundu ve Hellas’a götürüldü. Makedonya’da (Verias bölgesinde) inşa edilen Meryem Ana Sümela yeni manastırına yerleştirildi”.

Manastırın “en eskilerden” olması ve adının köken itibarıyla Eski Yunanca’ya dayanması, bölgenin yerlilerinin Hristiyanlar oldukları *dolaylı gerçeğine* ulaşır. Doğa üstü güçleriyle Türkleri bile etkileyen manastırın, Türklere karşı Hristiyanları koruduğundan ve Türkler tarihe saygı göstermediklerinden heba edildiği sonucuna ulaşılabilir. Öte yandan Doğu Karadeniz’den göçen Rumların nasıl yoğun bir memleket hasreti içerisinde oldukları yeni vatanlarına yeni bir Sümela Manastırı yaptırmalarından hissedilebilir.

Yunan anlatısı, Doğu Karadeniz’e bir takım göçlerin gerçekleştiğini de ifade eder ancak bunların hem zamanı geçir hem de öznesi Bolşeviklerden kaçan “Helen sığınmacılar”dır. Diğer bir deyişle, Karadeniz’e Yunanistan’dan değil, Güney Rusya’dan bir göç akını söz konusudur³⁸⁴:

“1919’un ilk aylarında Ukrayna’da Bolşeviklere karşı yürütülen savaşta yer almak için [gönderilen] Helen [askerleri], Bolşeviklerin öfkesini Güney Rusya’daki Helen topluluklarının üzerine çevirdi. [Bu] topluluklar ağır bedel ödediler: Çoğu Helen, Bolşeviklerin kurbanı olurken, pek çoğu da Hellas’a ve Pontus’a sığınmacı olarak başvurdu. [...] 1919’un ilk aylarında güney Rusya’dan gelen çok sayıda mültecinin ardından sayıca güçlenmiş olan Pontuslu Helenler, bağımsız [bir] devletin kurulmasında ısrar ettiler”.

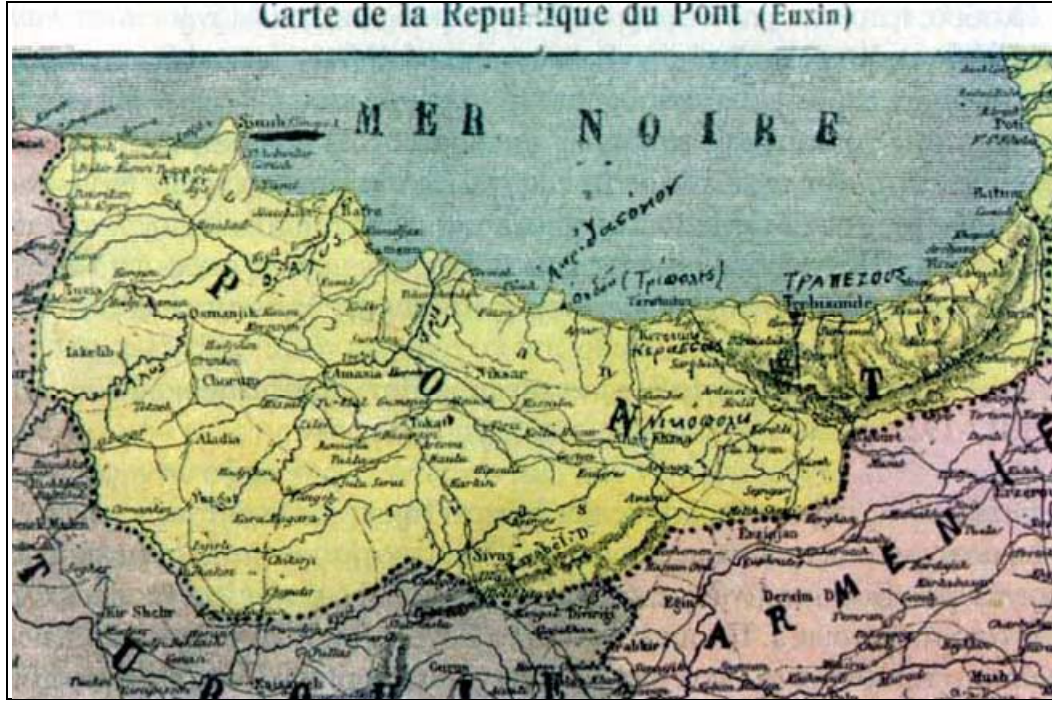
³⁸¹ Akdin ve diğ., *age*, 34. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁸² Cazgır ve diğ., *age*, 160. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁸³ Ακτόπις ve diğ., *age*, 218-219. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁸⁴ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 89-90. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Doğu Karadeniz’deki “Pontuslu Helen” nüfusunun artışı, Türk anlatısında belirtildiği gibi ileriye yönelik bir eylemin ilk adımı değildir. Aksine önceden hesaplanamayan Bolşevik hareketinin neticesinde ortaya çıkan son adımdır. Bu sebeple, Yunanistan tarafından tasarlanan bir “Pontus Rum Devleti” yapılanması Yunan kitaplarında kabul görmez. Bu, “yaşam koşulları çok ağır olan” ve Osmanlı idaresi altında “sürekli korku içerisinde yaşayan Pontusların” kendi arzusudur³⁸⁵ ve Yunanistan’ın arzusuna zarar vereceği görüşü hâkimdir (Şekil 13).

Şekil 13: Pontus Cumhuriyeti’nin Haritası

Kολιόπουλος ve diğ., *Age*, 89. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Kurulması öngörülen Pontus ve Ermeni devletlerinin haritasına eşlik eden bilgiye göre, “Venizelos, Pontuslu Helenlerin [devlet kurma] talebinin, Yunanistan’ın komşu bölgelerdeki taleplerini zayıflatacağını düşündüğü için bu fikri benimsememiştir”³⁸⁶. Ayrıca haritanın Doğu Karadeniz’de bağımsız bir “Pontus Cumhuriyeti” kurulmasının tartışıldığı, fakat bunun Yunanistan’a bağlanmasının söz konusu olmadığı çıkarımını da ihtiva ettiği düşünülebilir.

Yunan anlatısı, Doğu Karadeniz’de yaşananları, halkların kendi kaderini tayin etme haklarından konuşulduğu bir dönemde, “Pontus’un Helenlerinin gerçekleştirmeye

³⁸⁵ Ακτόπιης ve diğ., *age*, 213. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁸⁶ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 89. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

çalıştıkları fakat kısa süreli bir “Pontus-Ermeni Devleti”nin kurulmasıyla son bulan “özerklik hareketi” şeklinde betimlemektedir³⁸⁷.

Öte yandan Türk kitapları bu sürecin devam ettiğini ve Yunanistan’ın “Pontus isyanını” özellikle 1985 yılından itibaren bir “soykırım” olarak gündeme getirmeye çalıştığını ifade etmektedir. Uluslararası görüşmelerde “Türklerin 350.000 Pontuslu’yu öldürdüğünü” belirten Yunanistan, 19 Mayıs gününü “Pontus Soykırımını Anma Günü” ilân eden bir yasa çıkarmıştır³⁸⁸. Oysa hem Osmanlı Devleti’nde hem de TBMM Hükümeti döneminde “yasalara saygılı olan herkesin can, mal ve namus güvenliği” sağlanmıştır: “Tarih boyunca başta Rumlar olmak üzere yönettiğimiz onlarca ayrı ırk ve din mensubu vatandaşlarımız her zaman Müslüman halktan daha müreffeh yaşamışlardır”³⁸⁹. Yakalanan Ortodoks çetecileri doğrudan cezalandırma yoluna gidilmemiş, mahkemelerde yargılanmışlardır. “Pontus çetelerinin mensupları”, “Pontusçu” oldukları için değil, devlete başkaldırdıkları için yargılanmış ve cezalandırılmışlardır. Yargılama ve cezalandırmada “herhangi bir etnik ve din ayrımı yapılmamıştır”. İsyanlara katılmayanlara ise zaten hiçbir yaptırım söz konusu olmamıştır.³⁹⁰

Yunan kitaplarında “Pontus soykırımı” atfı bulunmamakta, bu üzüntüyle dikilen bir anıttan bahsedilmemektedir. Batı Anadolu konusunda gösterilen *duyarlılık* Doğu Karadeniz’de görülmemektedir. Farklı bir deyişle, Yunan anlatısının, Batı Anadolu’da hissettiği sorumluluğu Doğu Karadeniz için hissetmediği ve kendisini Doğu Karadeniz’de vuku bulan olayları detaylarıyla anlatmakla yükümlü görmediği saptaması yapılabilir.

5.4. İzmir Savaşı (1919 – 1923)

İzmir Savaşı, Yunan tarihindeki ismiyle “Küçük Asya/Anadolu Savaşı/Felaketi” ya da Türk tarihindeki adıyla “İzmir’in İşgali”, iki tarafın anlatıları doğrultusunda üç alt bölüme ayrılarak incelenmiştir. Birinci bölüm, Yunanistan’ın 1920 genel seçimlerine ve “Pontus Ermeni Devleti’nin” dağıtılmasına kadar yaşanan gelişmeleri kapsayan (1919-1920) *Yunanların İlerleyişi*’dir. İkinci bölüm, Sevr Antlaşması’nın imza edilmesinden “Sakarya Meydan Muharebesi’ne” uzanan (1920-1922) *Ara*

³⁸⁷ Λούβη, Ξιφράς, *age*, 102. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁸⁸ Cazgır ve diğ., *age*, 159-161. [10. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁸⁹ Akdin ve diğ., *age*, 38. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁹⁰ *age*, 39.

Dönem’dir. Son bölüm ise Lozan Antlaşması’yla sonuçlanan (1922-1923) *Türklerin İlerleyişi*’dir. “Savaş/Felaket/İşgal” bu alt başlıklar altında ele alınmıştır.

5.4.1. Yunanların İlerleyişi (1919-1920)

İzmir Savaşı konusunda ülkelerin tarih anlatılarının hem ortak söylemler hem de büyük farklılıklar taşıyan ifadeler kullandıkları dikkat çekmektedir. Araştırma dahilinde incelenen konular içerisinde, bilgilerin görüş birliği en çok bu başlık altında toplanmaktadır. Bilgilerin dillendirilmesindeki bu uzlaşma hali öncelikle savaşın başlangıç sahnesinde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ve Yunanistan, bu harekâta İngiltere’nin Yunanistan’ı güdülemesi noktasında hemfikirdir. Yunanistan’ın Anadolu’ya çıkışı İngiltere’nin çıkarları ile örtüştüğü için İngiltere destek vermiştir. Yunan kitaplarında bu destek, Çanakkale Boğazı’nda az sayıda bulunan Britanya güçlerine yardımcı olmak bağlamında aktarılırken; Türk kitaplarında İngiltere’nin güçlü İtalya’yı istememiş olmasına dayandırılır³⁹¹.

Türk kitaplarında “İzmir’e çıkış” *başkalarının hamiliğinde* gerçekleşir: “Yunan ordusu, 15 Mayıs 1919 tarihinde İtilaf Devletlerinin savaş gemilerinin koruyuculuğu altında İzmir’e çıktı ve şehri işgale başladı”³⁹².

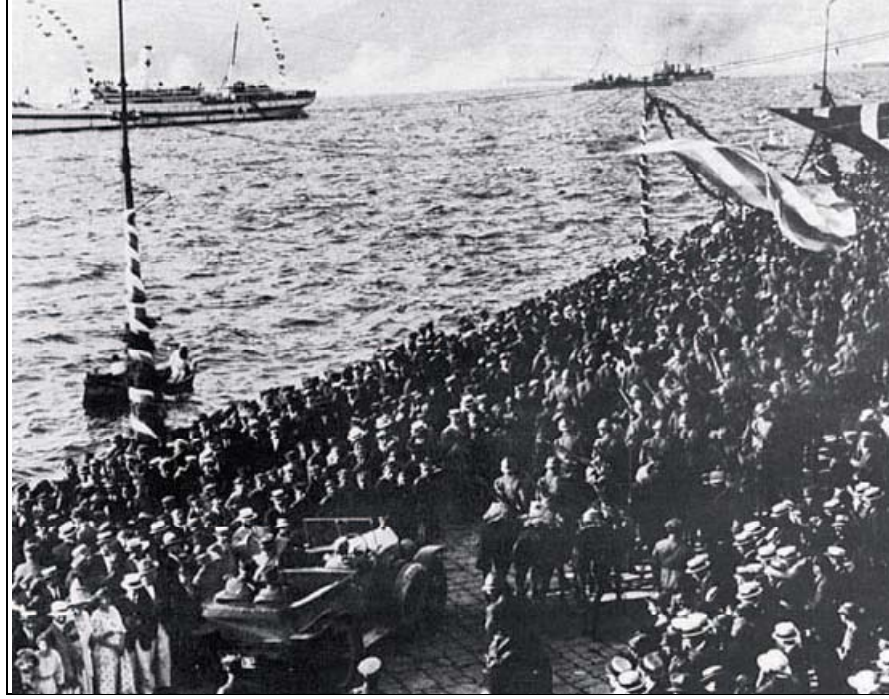
Yunan kitaplarında ise eş zamanlılık esastır, “galip güçler” birbirlerinden bağımsız olarak aynı zamanda “işgale” başlar: “Galip Antant güçleri ordu gönderdiler ve [Osmanlı] imparatorluğun[un] çoğu bölgesini işgal ettiler. Helen ordusu, nüfusunun büyük bölümü Helen olan İzmir bölgesini kurtardı/özgürlüğüne kavuşturdu”³⁹³. Bu noktada “Antant güçlerinin” kendilerine ait olmayan, nüfus ve tarihsellik bakımından hiçbir bağları bulunmayan toprakları ele geçirmeye çalıştıkları için “işgal” eyleminin, Yunanların ise bu konumda olmadıkları için “kurtarmak/özgürleştirmek” eyleminin yüklenicisi olduğu düşünülebilir. Anlatı, “2 Mayıs 1919’da Helen askerlerinin İzmir’de karaya çıktı[ğın]” görsel malzeme ile sunarken (Şekil 14), şehri ve şehrin çevresini kapsayan yaklaşık 17.000 kilometrekarelik bir bölgenin ele geçirildi[ğini] ifade etmektedir. Bu aşamadan sonra her iki taraf da başlarına

³⁹¹ Bkz. Λούβη, *Ειρηνάς*, *age*, 100. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]; Başol ve diğ., *age*, 39. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁹² Başol ve diğ., *age*, 39. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁹³ Ακτότης ve diğ., *age*, 221. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

gelenlerden kendileri sorumludur: “İki tarafın da sorumluluğuyla ilk andan [itibaren] ölü ve yaralılarla [dolu] olaylar kaydedilir”³⁹⁴.

Şekil 14: Helen Asker Bölükleri İzmir’de, 2 Mayıs 1919

Λούβη, Ξιφαράς, *Age*, 101. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Resimde, kalabalık ve coşku ön plandadır. İzmir’e ayak basan Yunan ordusu İzmir’in Yunan nüfusu tarafından sevinçle karşılanmaktadır³⁹⁵:

“Helenlerin coşkusu

Helen İşgali³⁹⁶ 2 Mayıs 1919’da oldu. İzmir’in rıhtımına gittim. [...] Özgürlüğün unutulmaz anlarını yaşadım. [...] Daha sonra efzunların [oluşturduğu] falanjın karargâh alanına girdiklerini ve Türk mahallesi tarafından [...] vurulduklarını öğrendik. [...] Evimizin yakınında ‘Apollon İzmir’ takımının futbol sahası bulunuyordu, Helen ordusu oraya kamp kurmuştu. Annem coşkudan ve genç yiğitlere olan sevgi[sin]den bana çeşitli nadide gıdalar verdi ve diğer çocuklarla beraber onlara gittim.

A.Aleksios’un (Küçük Asya Araştırmaları Merkezi’nin tanık arşivi) anlatımı.

Kaynak: Γ. Γιαννακόπουλος, «Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία», *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμ. 6^{ος}, σ. 84”.

Metin, bir anne ile bir çocuktan oluşan iki tanık yani iki kuşak tarafından “Helen İşgali’nin” anlatılması üzerine şekillenmektedir. “Helen İşgali” kullanımı özellikle 2000 sonrası yeni yazım Yunan kitaplarında karşılaşılan bir durumdur. Bunu, bir *biz* değerlendirmesi ya da eylem tahlili olarak görmek uygun düşebilir. Metindeki

³⁹⁴ Λούβη, Ξιφαράς, *age*, 101. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

³⁹⁵ *age*. Koyu renk yazım, kaynak bilgisi ve eksiltmeler orijinal metne aittir.

³⁹⁶ Orijinali: “Η Ελληνική Κατοχή”.

anlatıcının, diğer bir ifadeyle, dönemin çocuğunun “özgürlüğün unutulmaz anlarını yaşa[ması]” İzmir’de Osmanlı idaresi altında geçen karanlık yılların aydınlığa ulaşması şeklinde yorumlanabilir. Çok zor zamanlar yaşamışlardır ve bir çocuk hayatında ilk kez “özgürlükle” tanışmaktadır. Bu bakımdan metnin duygusal yönünün ağır bastığı söylenebilir.

Şekil 14’te yer alan resim Türk kitaplarının tercih etmediği bir kullanımdır. Kalabalıktan ve gösterilerden bahsedilse de bunlar görselleştirilmez. Bu kapsamda Türk kitaplarının öne çıkardığı en önemli imge “işgalin ilk şehididir” (Şekil 15).

Şekil 15: Bir Gazete Haberi (16 Mayıs 1919)

Tekerek ve diğ., *Age*, 54. [4. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

Gazetede, İzmir’de Yunanlara ilk kurşunu sıkanın Osman Nevres Bey olduğu yazmaktadır. Kordon’da ilerleyen efzun alayları, “kilise çanları” ve “mavi-beyaz giyinmiş Rum kızlarının şarkıları” arasında, Osman Bey “Olamaz, olamaz, böyle kollarını sallaya sallaya giremezler” diyerek kalabalığı yarıp öne atılarak ateş etmeye başlamıştır. Yunanlar paniğe kapılmış ve geri çekilmeye başlamışlardır. Hatta denize düşenler dahi olmuştur. Ancak ateş edenin tek kişi olduğunu fark edince askerler

etrafını sarmış ve süngüleriyle onu öldürmüşlerdir. Bu esnada efzunlar etrafa ateş etmeye başlamış, denizdeki Yunan gemilerinden atılan torpidolar da bu ateşe katılmıştır. “Otuz yaşında”, “uzun boylu” Osman Bey paramparça edilmiştir. Bu bilgiler on birinci sınıf Türk tarih ders kitabında da mevcuttur. Osman Bey’in *tek başına bütün Yunanları korkutmayı ve geriletmeyi başardığı* görülmektedir. Kendisinin *gencecik yaşta vatan sevgisinden şehit düşmesi* ile ilgili haber metninin “Siz orada olsaydınız işgal karşısında duygularınız ne olurdu?” sorusuyla tamamlanmasının empati duygusu yaratma etkisi taşıdığından bahsedilebilir. Kullanılan dilin seslenme işlevinin ön planda olmasından ötürü okuyucunun aşama aşama belli bir eyleme doğru yönlendiriliş içerisine sokulduğu düşünülebilir. Buradan hareketle metnin, bugünün *vatanseverlerini* harekete geçirme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Yunanların, “büyük devletlerin himayesinde” İzmir’e çıktıktan sonra “azınlıklar[la]” birleşerek, “Türk tarihinde asla unutulmayacak zulümleri bütün dehşetiyle” başlattıkları ifade edilmektedir. “15 Mayıs 1919 günü, Türk Milleti için bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı Hükümeti, İzmir’in işgali üzerine İtilâf Devletleri’ne bir muhtıra verip o gece istifa eder”³⁹⁷. “Türklerin” üzüntülerini bildirdikleri muhtıra metni Türk kitaplarında yer almaz ancak Yunan kitaplarında bu metin mevcuttur³⁹⁸:

“Türklerin öfkesi

Her millet kaderi hakkında sorumlu ve özgür olmak ister. [...] İzmir’in, Türkiye’nin [...] tek limanının ve mücevherlerinin Helen işgali, Türk milletini Tarih karşısında sorumluluk üstlenmeye mecbur bırakır. [...] Bütün Müslüman dünyası, Helenlerin, her [türlü] tarihi ve milli hakkı ihlâl ederek, Anadolu’nun kutsal toprağını kirlettiği günden itibaren [kendilerini] çok muzdarip hisseder.

İzmir’deki Helen ordusu [...] hakkında Türk protesto notası.

Kaynak: Σ.Αναγνωστοπούλου, «Μικρασιατικός ελληνισμός», *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, τόμ. 6^{ος}, σ. 57”.

“Bütün Müslüman dünyası”, Hristiyan Yunanların ayak bastıkları toprakların kutsallığını yitirdiği görüşündedir. “Müslüman dünyasının”, Osmanlı’nın Müslüman tebaasının yanı sıra dünyanın bütün Müslümanlarını da kapsadığı düşünülebilir. Buradan hareketle alt boyutta lokal bir “işgal” eyleminden ziyade örtük bir Müslüman-Hristiyan konumlandırması neticesinde ulaşılan üst boyutta genel bir Müslüman direnişinin varlığından bahsedilebilir. Bu durum, *ötekinin* yani Osmanlıların bu eylemi bir din savaşı şeklinde algıladığının da habercisi olabilir.

³⁹⁷ Akdin ve diğ., *age*, 28. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

³⁹⁸ Λούβη, Ξιφάράς, *age*, 101. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım, kaynak bilgisi ve eksiltmeler orijinal metne aittir.

Türk anlatısı, Anadolu'yu fiilen “işgal” altına almak için “Yunanlıların kullanılmasının Türk milletinin vicdanında” derin yaralar açtığını bildirmektedir: “Millet, yakın zamana kadar birlikte yaşadığı bir milletin saldırısına uğramaktan dolayı tedirgin olmuş ve durumu kabul etmemiştir”³⁹⁹. Türk anlatısı, “Yunan İsyanı’nda” olduğu gibi “İzmir’in İşgali” hususunda da *duygusaldır*. “Yunanlılar ve Türkler birlikte yaşadıkları” için bir bütünlük algısı oluşmakta ancak daha sonra bu bütünü oluşturan parçalardan birinin yani *içeriden* birinin *ihaneti* şekline dönüşmektedir. İşte bu noktada devreye giren *duygusallık*, “Yunanlıların kullanılmasını” daha yıpratıcı hale getirirken; *dış mihrakların Yunanlar üzerindeki etkisinin* de daha açık bir dille ifadesine neden olmaktadır. “Yunanlıların” İzmir’e çıkışı ise şu satırlarla betimlenmektedir⁴⁰⁰:

“Yunan askerleri, 15 Mayıs 1919 sabahı Rumların ve İzmir Metropoliti’nin sevgi gösterileri arasında İzmir’e çıktılar. Karaya çıkan Yunan askerleri, İzmir Metropoliti tarafından “**Küçük Asya**”nın fetih ordusu diye takdis ediliyordu. Kışlada bulunan Türk subay ve erlerine işgale karşı koymamaları emri verilmişti. Hiçbir direnişle karşılaşmayan Yunan askerleri rahat hareket ediyor; kiliselerin çanlarını çalıyorlardı. Kordon boyunu dolduran kadınlı erkekli İzmirli Rumlar, Yunan askerlerinin üzerine çiçek atıyor; **zito** (yaşasın) sesleriyle coşkun sevgi gösterilerinde bulunuyorlardı”.

Metnin imgelem gücü yüksektir. Genel olarak, “İzmirli Rumların ve İzmir Metropoliti’nin” Yunan askerlerine karşı takındığı tavır ve tutumdan muzdariptir. Yüzyıllardır Müslüman Osmanlılara ev sahipliği yapan topraklarda “çan sesleri” yankılanmakta, Yunan askerleri Hristiyanların “fetih ordusu” olarak takdis edilmektedir. Metin okuyucuyu harekete geçirici niteliktedir. Silahsız subaylar, süngüler altında, “ağır sözler söylenerek Yunan gemilerine hapsedilmekte” gemiye doğru yürürken “yaşa Venizelos!” diye bağırmaya zorlanmaktadır. Bağırmayanlar şehit edilmektedir. “Tutsak Türk kafilesi” geçerken Yunan savaş gemilerinden üzerlerine ateş açılmış, kısa sürede, yollarda pek çok sivil ve subay öldürülmüştür: “[Ölü] sayı[sı] iki gün içinde iki bin kişiyi bul[muştur]”⁴⁰¹.

Yunan tarih ders kitapları bu durumu sadece İzmir ölçeğinde değil; imparatorluğun geneli bakımından “mağlubiyet[in] ve Antant ordularının ülkenin değişik bölgelerindeki mevcudiyeti[nin] Osmanlı Devleti’nin Müslüman-Türk nüfusunda aşağılanma duygusu doğurdu[ğunu]”⁴⁰² ifade etmektedir. Dolayısıyla “aşağılanma” Yunanların eylemlerine mal edilmemeli bütünlük içerisinde değerlendirilmelidir.

³⁹⁹ Akdin ve diğ., *age*, 28. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁰⁰ *age*.

⁴⁰¹ *age*. Koyu renk yazımlar orijinal metne aittir.

⁴⁰² Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 104. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Yunan ordusu, İzmir’e çıktıktan sonra yavaş yavaş şehre yerleşmeye ve şehrin idaresini üstlenmeye başlamaktadır. Bu noktada “genel vali” olarak hem Yunanistan’ın hem de İngiltere’nin güvendiği bir isim tercih edilir⁴⁰³:

“Önder [olarak], Venizelos kadar Britanyalıların da güvendiği Aristides Stergiadis, bütün sakinleri eşitçe ele alması emriyle, genel vali atandı. Bu, [hem] Helen askeri kadro [hem] İzmir Metropoliti Hrisostomos [hem de] bazı Küçük Asya Helenleri tarafından çoğu kez benimsenmeyen bir politikaydı. [...] Yine de Helen mercileri ekonomide, eğitimde, sağlıkta, özellikle de eskiden Osmanlı mercileri tarafından kovulmuş olan Helen mültecilerin geri dönmelerinde ve yeniden iskanında önemli iş[ler] başardılar”.

Mevcut konumlandırmanın, Yunan Başbakanı Venizelos ile Yunan halkı arasında bir hat çektiği ve ikisinin birbirinden bağımsız algılanması gerektiği konusunda bir girişim içerisinde olduğu düşünülebilir. Nihayetinde “genel valinin” kim olacağına bütün Yunanistan değil, Venizelos ve Britanya karar vermiştir. “Genel vali” herkese “eşit” davranma ülküsüyle gelmiş olsa da bu davranış biçimi İzmir’deki Yunan askerleri, İzmir Metropoliti ve bazı İzmir Yunanlıları tarafından kabul görmemiştir. Dolayısıyla *İzmir’in Yunan idaresi* öncelikle Osmanlı’dan kaynaklanan sıkıntıların giderilmesinde etkin bir şekilde rol almıştır. Bu noktada metnin tarafsızlığı ve “eşitliğin” ne kadar muhafaza edilebildiğini tartışması dikkat çekicidir.

Türk ve Yunan kitapları, ayrıntılı bir savaş anlatımı içerisine girmemektedir. Genel hatlarıyla ve zamansal-mekansal kesintilerle aktarılan savaş, askeri ve siyasi açıdan ele alınmaktadır. Askeri boyut, harekât planları eşliğinde yapılan izahatlardan ibaret iken; siyasi boyut üzerine en çok konuşulan niteliktir. Türk kitapları, “Büyük Yunanistan’ı kurma planını uygulamaya koyan Yunanlıların” İzmir’e çıktıktan sonra *ilerlemeye* devam ettiklerini ifade etmektedir⁴⁰⁴:

“[İ]ngilizlerin kışkırttıkları Yunanlılar Bursa’yı ele geçirdiler. **Yunanlıların amacı; Eskişehir’i, daha sonra da Ankara’yı ele geçirip Türkiye Büyük Millet Meclisini dağıtmak, milli güçleri yok etmek ve Anadolu’ya sahip olmaları**”.

Bir kez daha su yüzüne çıkarılan “İngiliz” imgesi, Türk kitaplarında Türk-Yunan çatışmalarının müsebbibi olarak yinelenirken buradaki “kışkırtma” eyleminin iki yönlülüğü de ortaya çıkmaktadır. Bir yönüyle “Yunanlıların” edilgenliği yani “kışkırtılışı” diğer yönüyle İngilizlerin “kışkırtıcılığı” ön plandadır.

⁴⁰³ *age*, 105.

⁴⁰⁴ Akdin ve diğ., *age*, 115. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazımlar orijinal metne aittir.

Yunan kitapları, *ilerlemeyi* ve Yunanistan'ın politikasını, “Venizelos ve arkadaşlarının eşi görülmemiş başarılı diplomatik manipülasyonları[na]”⁴⁰⁵ ve Jön Türklerin Osmanlı'nın Hristiyan tebaasına karşı benimsediği tutumlara dayandırmaktadır⁴⁰⁶:

“Osmanlı İmparatorluğu’nda Jön Türkler ve Helenizm

Osmanlı otoritesini Mihver Devletlerin tarafına geçiren Birinci Dünya Savaşı, Hristiyanlara karşı kuşku havasını alevlendirdi. [H]ristiyanların, Antant güçleriyle işbirliği yapmalarından şüphelenilmesi devletin düşmanları, yani devletin varlığının sabotajcısı olarak görülmelerini tetikledi. [...] Bu çerçevede, zaten 1913'ten itibaren, Jön Türklerin politikası ve bütün görüşleri tarafından belli radikal önlemler alınmaya başlandı. Devletin, toplumun ve ülke topraklarının Türkleştirilmesi, devlet için tek kurtuluş yolu [olarak] seçildi. Fakat bir karşılıklı korelasyon içerisinde, ‘Osmanlı’ hakimiyetinin Türkleştirmesi Yunan Devleti'nin politikasını meşrulaştırırken, Rumların Helenleştirilmesi de Jön Türklerin politikasını meşrulaştırdı. Σ. Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. -1919, οι ελληνορθόδοξες κοινότητες*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σ. 523”.

Osmanlı parçalanmaktadır. Ancak toprak kayıpları, iç mekanizmalardan kaynaklanan aksaklıklardan ileri gelmez. Jön Türkler, gidişatın sorumluluğunu Osmanlı'nın Hristiyan tebaasına yüklemekte ve onlara karşı “radikal önlemler” almaktadır. Jön Türklerin bu politikaları, Yunanların uluslararası platformlarda haklılığını sağlamlaştırmaktadır. İşte bu noktada anlatı, paralellik içerisinde gelişen “Türkleştirme” ve “Helenleştirme” politikalarının birbirlerinin işleyişini kolaylaştırdığını ifade etmektedir.

Yunan anlatısında, esasen, Jön Türkler, hareketin başlangıcında olumlu bir imgeye sahiptir ve “1908 hareketiyle egemen olan Jön Türkler[in], Osmanlı İmparatorluğu'nun çağdaşlaşmasını”⁴⁰⁷ hedefledikleri vurgulanmaktadır (Şekil 16). Ancak kısa süre sonra seçimlerde Jön Türklerin gerçek yüzünün ortaya çıktığı, dolayısıyla başlangıçta Yunanların kandırılmış oldukları görüşü hakimdir⁴⁰⁸.

⁴⁰⁵ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 88. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴⁰⁶ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 103. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

⁴⁰⁷ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 67. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴⁰⁸ Bu konuda kapsamlı bir araştırma için Bkz. Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008).

Şekil 16: 1908 Türk Anayasasının İlânı Konulu Alegorik Litografi: 1908 hareketiyle egemen olan Jön Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun çağdaşlaşmasını arzuladılar. İmparatorluğun bütün milletlerinin yasalar önünde eşit [olacağı] hakkındaki vaatleri, farklı milletlerin Türkleştirilmesi amacıyla Helenleri ve Ermenileri kovuşturmalarından sonra çabucak yalanlandı.

Κολιόπουλος ve diğ., *Age*, 67. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Resme ait orijinal kaynak bilgisi: “Milli Tarih Müzesi, Atina”.

Resimde Jön Türkler *özgürlüğü* zincirlerinden kurtararak hür bırakmaktadır. Sol alt köşede yer alan sunakta Yunan ve Arap harfleriyle “Yaşasın Anayasa” ibaresi bulunmaktadır. Resmin üst kısmında ise bir melek “Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik” yazılı bir pankart taşımaktadır.

Savaş devam etmekte ve Türkler işgalleri kınayan mitingler düzenlemektedir. Türk anlatısı bu mitinglerin önemine; bilhassa “milli bilincin” yaygınlaşması noktasındaki etkinliğine dikkat çekmektedir⁴⁰⁹:

“İzmir'in işgalini protesto için, memleketin birçok bölgesinde mitingler yapılmaya başlandı. Havza'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, bu mitinglerin daha etkili olması için bildiriler yayımladı. [...] İzmir'in işgalini kınayan toplantıların ilki, İstanbul'da **Dârü'l-fünûn** konferans salonunda yapıldı. [...] **Eskişehir, Havza, Bursa, Tire** ve diğer yerlerde de mitingler yapıldı. Gelişen bu olaylar karşısında işgal makamları İstanbul'daki mitingleri yasakladı. İşgal güçlerinin yasaklamalarına rağmen yurdun çeşitli bölgelerinde düzenlenen mitingler ve yayınlanan bildiriler, millî bilincin uyanmasında etkili olmuştur. Bu durum Mustafa Kemal ve arkadaşlarının hedeflemiş olduğu millî bilincin oluşması ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır”.

⁴⁰⁹ Akdin ve diğ., *age*, 28. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazımlar orijinal metne aittir.

Altıncı sınıf Yunan tarih ders kitabında ise bu örgütlenme, “Helen nüfusuna” saldırıları beraberinde getirir: “Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğinde yabancı askerlere karşı direniş örgütlediler ve Helen nüfusu kovmaya başladılar. Helen ordusu, Helen nüfusunu korumak için Küçük Asya’nın iç kesimlerine doğru ilerledi”⁴¹⁰. Dolayısıyla Yunanların ilerleyişi zarureten doğan bir eylemdir. Bu sırada Mustafa Kemal ve arkadaşları, “Haziran 1919”[da], Pontus’un Amasya’sındaki kongrede, [...] Osmanlı İmparatorluğunun -eskiden olduğu gibi- çok ulusluluğunu devam ettirmeyi değil; yeni bir Türk milli devletinin yaratılması amacıyla bir hareketin düzenlenmesini”⁴¹¹ hedeflediklerini duyurmuştur. Yunan anlatısında Osmanlı’nın Müslüman tebaası ve Mustafa Kemal yürüttükleri direnişte yalnız olarak betimlenmektedir: “Anadolu’da bunlar olurken, sultan ve Güçler isyan olarak [gördükleri] milli harekete karşı koyuyorlar ve Kemal’in faaliyetini cezalandırıyorlardı”⁴¹². Ancak bütün bunlara karşın direniş devam eder ve “Kemalciler” Misakı Milli denilen milli bildiriye (Ocak 1920) kabul eder. Bu duruma “Britanyalılar” karşı çıkarak İstanbul’daki meclisi dağıtır. O zaman Mustafa Kemal, Ankara’daki I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni toplantıya çağırır. Burada yeni anayasa oylanır ve ülkenin bundan böyle Türkiye olarak adlandırılmasına karar verilir⁴¹³. “[L]aik devlet yasaya bağlanarak devletin o zamana kadar devam eden dini karakteri yürürlükten kaldırıl[mış] ve yasama yetkisinin Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılması öngörül[müştür]”⁴¹⁴.

Türk anlatısı, “İzmir’in işgali” sırasında Yunanların yaptıkları “saldırı ve zulümler” neticesinde Avrupa kamuoyunda “Türklerin” lehine gelişen bir akımdan bahsetmektedir. Bu durum, Avrupalıların bölgedeki ticari ve ekonomik çıkarlarının sarsılmaya başlamasıyla ilintilendirilmekte ve “çeşitli sebepler yüzünden Yunanlılara besledikleri sempatiden dolayı adalete, gerçeğe sırtlarını çevirmiş olan Yüksek Konsey Üyeleri”⁴¹⁵ bu hareketlerini sürdürme hususunda geri adım atmışlardır. Böylece, Osmanlı’nın da isteğiyle, Yüksek Konsey, İzmir ve yöresinin “işgali” sırasında Yunanların işledikleri cinayetleri soruşturmak amacıyla bir komisyon görevlendirir. Komisyonun başkanlığında Amerikalı Amiral Bristol bulunmaktadır.

⁴¹⁰ Ακτύπης ve diğ., *age*, 221. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴¹¹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 104. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴¹² *age*.

⁴¹³ *age*.

⁴¹⁴ *age*.

⁴¹⁵ Akdin ve diğ., *age*, 30. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

İngiliz, Fransız ve İtalyan generallerinin de katılımlarıyla yapılan soruşturma sonucunda bir rapor hazırlanır. Ayrıntılı bir şekilde yer verilen raporun bazı maddeleri Türk anlatısını desteklemesi bakımından öne çıkmaktadır⁴¹⁶:

“9-Yunanlıların askeri, siyasi ve dini temsilcileri halkı yatıştırmak için hiçbir şey yapmamışlardır. Karaya çıkarılan kuvvetleri takdis için Metropolit’in yaptığı takdis töreni, çok üzücü bir etki yapmıştı.

13-İçinde subaylar, hatta vali bile olan esir kabileleri, Konak’tan Paris Vapuru’nun tutuklu yerine götürülürken Hristiyan Rum halkı ile bazı Yunan erlerinin saldırıları ile karşılaşmışlardır. Bunların eşyaları çalınmış ve elleri yukarı kaldırılarak ‘Yaşasın Venizelos!’ diye bağırma zorlanmışlardır. Elleri yukarıda yürüyen tutsaklardan birkaçı parçalanmıştır. Bir veya ikisi dışında subaylar engel olmamışlardır.

14-Yunan askeri makamlarının tutukladığı 2500 kişi arasında 14 yaşından aşağı çok çocuk da bulunuyordu.

15-Müslümanların kendilerine ve evlerine karşı pek çok saldırılar olmuştur. [...] Kadınlara tecavüz edildiği gibi, birkaç öldürme olayı da olmuştur. Bunları yapanların çoğu Rumlardır. Yunan askerlerinin de bu gibi tecavüzlere ve mallara el koyma işlerine ortak oldukları da gerçekleşmiş[tir].

17-Civar köylerin Rum halkı, İzmir’e Yunan askerlerinin çıktığını haber alır almaz Türk evlerini soymaya, çiftlik hayvanlarına el koymaya başladıkları gibi bu Rum köylülerinden bazıları da birkaç Müslüman’ı öldürmüşlerdir.

22-Yunan Karargâhı, orduya yardım etmek bahanesiyle köyleri dolaşan silahlı Rum gruplarına göz yummak suretiyle büyük bir suç işlemiştir. Bu gruplar birçok suç işlemişler ve her türlü tecavüzlere alet olmuşlardır.

32-Aydın’da yangından kurtulmak için kaçmak isteyen Türk kadın ve çocukları, sebepsiz olarak Yunan askerleri tarafından öldürülmüşlerdir.

38-Balacık ve Aydın arasındaki köylerin bütünü, askeri harekât sırasında yıkılmıştır.

40-Aydın ilinin Yunan Ordusu tarafından işgali, emlak ve ürünler bakımından çok zarar verici olmuştur, hayvanlar yağma edilmiştir. [...] Askeri hareketler ve çatışmalar sırasında köyler yakılmıştır.

42-17 Haziran’da Menemen’de toplanmış olan Yunan askerleri, savunmasız Türkleri sebepsiz yere parçalamışlardır. Binden fazla Türk’ün öldürüldüğü anlaşılmıştır. Bu katliamı Yunan Karargâhı cezalandırmamıştır; erleri, subayları engellememiştir.

[...] İşgal bölgesinde, İzmir ve Ayvalık şehirleri hariç olmak üzere Türk nüfusunun Yunan nüfusuna olan üstünlüğü, itiraz götürmeyecek şekilde açıktır.

Dr. Selâhattin TANSEL, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, 1.Cilt, İstanbul, 1995, s. 189-194”.

Yunan anlatısında değinilmeyen bu rapor içerisindeki saptamaların Türk anlatısını destekleyici özelliği fark edilmektedir. *Ötekinin* (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya) *ötekine* (Yunanistan) ait eylemleri araştırmalarının sonucunun Türklerin kendi başlarına yaşadıklarını kaleme alırken diğer bir deyişle kendi öz tarihlerini yazarken kaleme aldıklarıyla örtüşme içerisinde oluşu bir yandan Türklerin objektifliğini ve verileri manipüle etmeden aktardıklarını diğer yandan aslında gerçekte tam anlamıyla bloklanmış bir ötekilikten bahsedilemeyeceğini ve Yunanların tarihsel verileri/bilgileri tahrifatına karşılık Avrupalıların nesnelliğine yorumlanabilir. Raporda mevcut imgeler konunun anlatımının devamında aktarılabilecek olan İzmir’e çıkan ve İzmir’de yaşayan Yunanların, din adamlarının, Rum çetelerin topyekun birlikte hareket ettikleri; Müslüman kadınlara tecavüz ettikleri, yağma yaptıkları,

⁴¹⁶ age, 30-31. Madde numaraları ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

sivil halkı, kadınları ve çocukları da öldürdükleri, köyleri yaktıkları gibi imgeleri barındırmaktadır.

5.4.2. Ara Dönem (1920-1922)

1920 yılının bahar ayları, Yunan kitaplarında, Yunan ordusunun Doğu Trakya'dan Batı Anadolu'ya egemenlik dönemi olarak ifade edilir⁴¹⁷:

“Helen ordusu [...] 1920 yazında, Küçük Asya'da, Sevr Antlaşması'yla [...] belirlenenden çok daha büyük bir bölgeyi işgal ederek, 100-150 kilometre içerilere ilerledi. [...] Helen başarıları, Antant'ın Sevr Antlaşması'nı (1920 yazı) sultana zorla kabul ettirmesine yardımcı oldu”.

Benzer söylem Türk kitaplarında da mevcuttur. Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya doğru ilerleyişi sürerken Yunan Hükümeti'nin İngiltere'ye yeni bir öneride bulunduğu dile getirilmektedir⁴¹⁸:

“Türk ordusunun Sivas'a kadar geri çekilmesi sağlanacak, Yunan kuvvetleri Doğu Karadeniz Bölgesi'ne çıkarak Ortodoks nüfusun yoğun olduğu yerlere yerleşecek, daha sonra da Ermenilerin yardımı ile Sivas ve Erzurum işgal edilecekti. Böylece Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde iki yeni devlet kurulacak, Türkiye'yi bölmek isteyen emperyalist devletler amaçlarına ulaşmış ve Sevr Antlaşması'nın hükümleri uygulanmış olacaktı”.

Söylemlerin kesişimi de ayrışımı da Sevr üzerinedir. Kesişim, antlaşmanın öneminde gizlidir çünkü her iki ülkenin geçmişi, dolayısıyla bugünü, bir şekilde, Sevr'in yürürlükte olup olmamasıyla şekillenmiştir. Anlatılar, Sevr Antlaşması sürecindeki Yunanistan'ın, etkin rolü hususunda da hem fikirdir. Ayrışım ise antlaşmaya yüklenen anlamda yaşanır. Türk anlatısı için Sevr bir yıkımdır ve Türklerin *vatanlarını* yitirmeleriyle özdeşir. Oysa Yunan anlatısı için Sevr “Büyük Yunanistan'a” açılan kapıdır. Ancak Yunan kitapları Sevr'i “Osmanlı'yı parçalamaya” yönelik boyutuyla ele almaz, Yunanların tam olarak Osmanlı'nın çöküşünü hedeflediği bilgisine de ulaşılmaz. Bu sebeptendir ki Yunan anlatısı, Sevr'in tasarlanmasında umumi bir mesuliyet üstlenmez. Diğer bir deyişle Yunanlar, başkaları tarafından tasarlanmış ve içinde Yunanlar yer alsa da almasa da bir biçimde uygulamaya konulacak olan bir anlaşmanın iştirakçisidir ama yaratıcısı değildir. Yunan tarih ders kitaplarında, Yunanlar, “Megali İdea'nın” olabilirliğine inanmış ve zaten sona ulaşmış bir imparatorluktan kendi paylarına düşen “tarihi” mirası almayı amaçlamış olarak resmedilmektedir.

⁴¹⁷ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 105. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴¹⁸ Akdin ve diğ., *age*, 37-38. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

1920 kışı, Yunan kitaplarında “Küçük Asya Savaşı’nın” kırım noktasıdır. Öncelikle Kasım 1920’de “Pontus Ermeni Devleti” dağılır ve “Kemalciler” “Küçük Asya’ya” yönelir”⁴¹⁹:

“Bu andan [itibaren], Küçük Asya çatışması, iki rakip milli ordunun çatışması olmaya başladı. [G]erçekten de birinin milli rüyalarının gerçekleşmesi, diğerinin milli rüyalarının yok olmasına bağlı olan ve iki nüfusa -Helen ve Türk- mal olan [bir] çatışma”.

“Kemalcilerin” savaştıkları cephelerin azalması, güçlerini Batı Anadolu’ya kaydırmalarına olanak tanır. Yukarıdaki alıntıda, “Küçük Asya’daki” Yunan ordusunun karşısına Türk çetelerinin değil artık Türk ordusunun yerleşmesi söz konusu olduğu için, Pontus sonrası Batı Anadolu çarpışmalarının altı çizilmektedir.

Türk kitapları da Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki çatışmaların Türklerin Batı Anadolu savunmasını zora soktuğu görüşüne sahiptir. Yunanlar “ayrılıkçı Pontusçuları” kullanarak Batı Anadolu müdafaasını geciktirmektedir⁴²⁰:

“Yunanlılar, Milli Mücadele döneminde Batı Cephesi’nde Türk ordusu ile savaşırken Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ayrılıkçı Pontusçuları silahlandırmışlar, böylece Türk ordusunu iki ateş arasında bırakarak işgalleri de kolaylaştırmak istemişlerdi”.

Yunan kitaplarında 1920’ye dair ikinci önemli gelişme ise seçimlerde yaşanır. Başbakan Venizelos, Sevr sonrası dönemde seçimleri kazanması için koşulların uygun olduğunu düşünerek seçim ilan etmektedir⁴²¹:

“Lâkin Helen toplumunun önemli bir bölümünün Balkan Savaşları’yla başlayan savaş mücadelelerinden yorulmuş oluşunu önemsemedi. Bu koşullar [altın]da, savaşı sona erdirmeyi ve ‘Venizelos Tiranlığı’ndan (Venizelos yönetimini öyle nitelendiriyordu) kurtulmayı vaat eden Dimitrios Gounaris önderliğinde, Venizelos karşıtı bir ittifak yaratıldı. Siyasi havanın gerginliği [...] Hellas’ta, genel seçimleri [Kral] Konstantinos’un geri gelmesi ya da sürgüne gönderilmesi hakkında alışılmadık [bir] halkoylamasına dönüştürdü”.

1920 seçimlerinden sonra Venizelos Yunanistan’ı terk eder ve kral yanlısı, kurulan yeni hükümet kralın geri dönüp dönmemesi hakkında bir halkoylaması düzenler. “Konstantinos’un lehine [çıkan] abartılı yüksek miktar, [seçime] hile [karıştığı yönünde] sağlam şüpheler yaratsa da Aralık 1920’de Konstantinos geri gel[ir]”⁴²².

Yunan anlatısı, Kral “Konstantinos’un” ve Venizelos muhaliflerinin Yunan halkının isteklerini dikkate almadığı görüşündedir⁴²³:

⁴¹⁹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 104. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴²⁰ Akdin ve diğ., *age*, 37. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴²¹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 105. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴²² *age*, 106.

⁴²³ *age*, 105. Koyu renk yazım ve kaynak bilgisi orijinal metne aittir.

“Kasım 1920’den sonra savaşın devamı hakkında karar

Konstantinos’un geri gelişi ve devlet mekanizmasındaki değişiklikler, 1 Kasım’ın milli iradesini[n] [...] derin anlamını, yani savaşın reddini ve terhis beklentisini, tam olarak dikkate almadı. Venizelos karşıtı lider, Küçük Asya sorununu sanki harekâtın devamından ve kademeli olarak genişletilmesinden başka seçenek yokmuş gibi ele aldı. Böylece kendilerine yabancı olan irredantist bir girişimin tuzağına düştüler.

Γ. Μαυρογορδάτος, «Οι πολιτικές εξελίξεις», *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, Ελληνικά Γραμμάτα, Αθήνα 2003, τόμ. 6^{ος}, σ. 27-28”.

Türk anlatısı, Yunanistan’daki seçimlere yer vermemektedir. Bahsi geçmeyen seçimlerden sonra yaşanan ilk olaysa Türk ve Yunan kuvvetlerinin 9 Ocak 1921’de gerçek anlamda ilk kez karşı karşıya gelmeleridir⁴²⁴:

“I. İnönü Savaşı, 10 Ocak 1921 sabahı Yunan saldırısıyla başladı. Türk ordusunun güçlü savunması sonunda çok yoğun ve kanlı çatışmalar meydana geldi. Türk askerinin ellerindeki mevzilerini canları pahasına savunması, Yunanlılara büyük kayıplar verdirdi. Yunanlılar, eski mevzilerine çekilmeye mecbur kaldılar”.

Bu çarpışma, Türk kitaplarında düzenli ordunun gerçekleştirdiği ilk savaştır. “Yunanlıların” hedefi Ankara’dır, ancak geri çekilmek zorunda kalmışlar, “Türk ordusunun bu başarısı, yurdu sevince boğ[muştur]”⁴²⁵. I. İnönü Savaşı’ndan sonra İtilaf Devletleri’nin “Yunanlılara” güveni sarsılmıştır. Bu sebeple İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti’ni Sevr Antlaşması’nı yeniden düzenlemek üzere Londra Konferansı’na davet eder. Bu durum Türk kitaplarında “İtilaf Devletleri’nin TBMM’yi tanınması”⁴²⁶ şeklinde yorumlanmaktadır. “TBMM Londra Konferansı’na katılırken, [...] İtilaf Devletleri tarafından ‘Türkler barışa yanaşmıyorlar, savaşı uzatıyorlar.’ şeklinde sürdürülen propagandaları çürütmek amacını gütmüştür”⁴²⁷. “Savaşçı Türkler” sıkça karşılaşılan bir kalıpyargıdır⁴²⁸ ve Türk anlatısı “Türklerin” savaşma arzusu gütmediklerini ispat etmek için konferansa katıldıklarını ifade etmektedir.

Yunan tarih ders kitapları, Londra Konferansı’na ve seçim sonrası gerçekleştirilen ilk çarpışmalara yer vermez. Buna karşın “Türklerin” yürüttükleri hareketin başarısı cephe boyutuyla olmasa da anlaşmalar düzleminde siyasi boyutuyla ele alınır⁴²⁹:

“Türk direniş hareketinin diplomatik başarıları. Buna paralel, Antant Güçleri, Kemalci hareketin çarpışmanın galibi olma olasılığını fark ederek konumlarını yeniden gözden geçirmeye başlamışlardı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Antant karşıtı Konstantin’in dönüşü, Güçler için özellikle de Fransa ve İtalya için bahane olarak görüldü, dolayısıyla Hellas’a karşı

⁴²⁴ Akdin ve diğ., *age*, 115. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴²⁵ Başol ve diğ., *age*, 66. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴²⁶ Akdin ve diğ., *age*, 116. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴²⁷ Başol ve diğ., *age*, 67. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴²⁸ Bkz. Dipnot 12, 13, 93.

⁴²⁹ Λούβη, Ξιφαράς, *age*, 106. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazım orijinal metne aittir.

tutumlarını değiştirdiler. Böylece Kemal, Sovyetler Birliği ile bağlılık antlaşmasını (Mart 1921) imzalar imzalamaz bir dizi imzaya ilerledi: Fransa'yla (Mart ve Ekim 1921) ve İtalya'yla (Mart 1921), ordularının Küçük Asya'dan ayrılmasını ve Kemalci Türkiye'nin, kolaylıkların ve imtiyazların terk edilmesi[ni] öngören anlaşmalar. Bunlardan sonra, Helen çabaları artık sadece İngiliz desteğine sahipti ve bu [destek] özellikle diplomatik düzeydeydi".

"Türklerin" savaştıkları cephelerin birer birer kapanması ve düzenli orduya geçişleri bütün güçlerini Batı'ya kaydırmalarına neden olmaktadır. Bu noktada üzerine düşünülmesi gereken Yunan anlatısının diğer devletlerin Türklerle anlaşmasından duyduğu sıkıntıdır. Metinden, savaşın başlangıç aşamasından itibaren sadece İngiltere'den değil, Fransa ve İtalya'dan da askeri ve siyasi destek sağlandığı bilgisi çıkarılabilir. Ancak metnin ait olduğu kitapta, birkaç sayfa öncesinde, İtalyanların da İzmir'i istedikleri için İzmir'in Yunanlara verilmesinden rahatsız oldukları ve bu yüzden Türklere yardım ettikleri görüşüne yer verilmektedir: "Çoğu durumda, Türkler, İtalyan yönetimi altında olan bölgelerden Helen güçlerine karşı taarruz ettiler"⁴³⁰. Öte yandan Yunan anlatısında tek başına bir Fransız maddi desteği hiçbir yerde dile getirilmez. Fransa, Yunanistan'a yardım konusunda İngiltere'yi takip eden ikinci ülkedir ve bu iki ülke genellikle peş peşe sıralanmaktadır. *Yunanların tek bırakılışları ve vaat edilen desteğin gelmemesi* "Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda" da yer bulmuş olan⁴³¹ bir *biz* imgesidir. Yunanlar, önceden konuşulduğu ve üzerinde uzlaşıya varıldığı şekilde sürdürdüğü çarpışmada Antant güçlerinden oluşan bir yapının parçası iken müstakil bir hâle dönüşmektedir.

Türk anlatısında, Yunan kitaplarının, İtalyanların Türklere yardım ettikleri yönündeki görüşü desteklenmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu topraklarını "işgal eden" devletler içerisinde en olumlu imgeye sahip olan İtalyanlardır. Ancak bu *yardımsızlık* sadece siyasi boyuttadır ve Türk dostluğundan kaynaklanmamaktadır⁴³²:

"İtalyanlar, yaptıkları gizli anlaşmalarla Anadolu'da elde ettikleri toprakların büyük bir bölümünü, Paris Konferansı'nda Yunanlılara kaptırınca, İtilaf Devletleri'yle anlaşmazlığa düştüler. Mondros Ateşkes Anlaşması'yla işgal ettikleri Türk topraklarında da halka karşı kötü muamelede bulunmadılar. II. İnönü Zaferi'nden sonra işgal ettikleri bölgelerden sessizce çekildiler. Daha sonra gelişen olaylarda da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni destekleyen siyasetleriyle barışçı politikalarını sürdürdüler. 5 Temmuz 1921'de Anadolu'yu tamamen boşalttılar".

Türk kitaplarında, ikinci Türk-Yunan mücadelesi "II. İnönü Savaşı'nda" yaşanır. 27 Mart 1921'de başlayan çarpışmalar 31 Mart'a kadar devam eder: "Düşman, 31 Martı

⁴³⁰ *age*, 101.

⁴³¹ Bkz. Dipnot 135.

⁴³² Akdin ve diğ., *age*, 123. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

1 Nisana bağlayan gece püskürtüldü. Ancak Yunanlılar, geçtikleri yerleri ateşe vererek çekildiler. Yunanlıların ikinci defa Türklere yenilmeleri Fransız, İtalyan ve İngilizlerin Yunanlılara güvenini sarsmıştır”⁴³³. “Düşman Yunanlılar” Bristol raporunda da belirtildiği üzere yakma eylemini yinelemiştir. *Köyleri ateşe veren Yunanlar*, Türk tarih ders kitaplarında “Kurtuluş Savaşı” konusu içerisindeki yerleşik kalıpyargılardan biridir. Bu durum, anlatının sonunda *İzmir’in Yunanlılar tarafından yakıldığı* bilgisiyle de örtüşmektedir.

Yunan anlatısında, Yunanistan’da yaşayan Yunan halkının savaş arzusu tartışmalıdır çünkü Gounaris’e oy verme sebepleri artık savaşmak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak kral yanlısı yeni hükümet, savaşı bitirmesi hakkındaki seçim öncesi vaadini yerine getirmez: “Konstantinos ve yeni siyasi lider, zaferin yakın olduğuna inandılar ve bu yüzden savaşa devam etmeye karar verdiler. Hatta Konstantinos bizzat Küçük Asya’ya gitti”⁴³⁴. Yunanlar bu gelişme neticesinde hiç beklemedikleri bir durumla karşı karşıya kalmışlardır.

Türk anlatısı, Yunanistan’daki seçimden bahsetmediği için “Kral Konstantin’den” söz eden metinler, kralın, Venizelos hükümeti döneminde tahtta olduğu şeklinde anlaşılmaktadır: “Türk ordusunun, Yunanlılara göre donanımının yetersizliği ve sayısının eksikliği Yunanlıları harekete geçir[miştir]. Bu arada Yunanistan Kralı Konstantin, eski Bizans’ı yeniden diriltme hayalleri kur[maktadır]”⁴³⁵. İngiltere başbakanının Yunanları savaşa devam etmeleri yönünde güdülemeleri ve para, malzeme yardımı yapmaları Yunanları daha üstün duruma getirmiştir⁴³⁶. Silah, cephane ve insan bakımından üstün duruma gelen Yunan ordusuna çok güvenen Kral Konstantin, 13 Haziran 1921’de İzmir’e gelmiştir⁴³⁷:

“İkinci İnönü Savaşı’ndan sonra İngiltere dışındaki müttefikler, Yunanistan’a karşı güvenlerini kaybetmeye başladılar. İngiltere’den önemli ölçüde destek gören yeni Yunan Kralı Konstantin, başarılı olacaklarına o kadar inanıyordu ki gazetecilere Ankara’da randevu vermişti”.

Türk kitaplarında, “Yunanlıların” Eskişehir, Afyon, Kütahya hattından saldırarak Ankara’ya ulaşmak istedikleri böylece TBMM’yi ortadan kaldırmayı amaçladıkları

⁴³³ Başol ve diğ., *age*, 69. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴³⁴ Λούβη, Ξιφάρης, *age*, 106-107. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴³⁵ Akdin ve diğ., *age*, 118. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴³⁶ *age*, 119. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴³⁷ Başol ve diğ., *age*, 71. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

ifade edilmektedir. “Yunanlılar” 10 Temmuz 1921’de iki ayrı cepheden saldırarak Türk ordusunun Sakarya’nın doğusuna geri çekilmesini sağlamışlardır⁴³⁸:

“Yunan saldırısı karşısında tutunamayan Türk ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. [...] Ordunun Sakarya Irmağı’nın doğusuna çekilmesi, stratejik bazı noktaların Yunanlıların eline geçmesi, Meclis’te ve ülkede karamsarlığa yol açtı. Artık savaşın kazanılamayacağı düşüncesi her şeyin sona erdiği yolunda söylentilerin çıkmasına ve yayılmasına neden oldu”.

Türk tarih ders kitapları, düzenli ordu ile gerçekleştirilen I. ve II. İnönü savaşlarında “savunma taktiği” uygulandığını, yeni kurulan düzenli ordunun savunma gücüne henüz ulaşmamış olduğunu ifade etmektedir⁴³⁹. Dolayısıyla “Eskişehir ve Kütahya Muharebeleri” alt başlığında yer alan yukarıdaki alıntıda savunmanın da gerçekleştirilememiş oluşu “Türkler” açısından büyük bir yıkıma sebep olmuştur. “Türklerin” bu gerileyişi, “önceki muharebelerde olduğu gibi asker, silah ve araç bakımından Türklerden üstün durumda”⁴⁴⁰ olan Yunan ordusunun, 14 Ağustos 1921’de yeniden ilerlemeye başlamalarına neden olmuştur⁴⁴¹:

“Yunan birlikleri, [...] 17 Ağustos’ta, Sakarya’nın batısındaki Türk kuvvetleri ile karşı karşıya geldiler. Çarpışmalar, 23 Ağustos 1921’de başlayıp Türk ordusu karşısında Yunan birliklerinin dağılarak geri çekilmek zorunda kaldığı 5 Eylül 1921’e kadar devam etti. 100 km genişliğindeki Sakarya Cephesi’nde sıkıntılı ve zor günler yaşandı”.

Türk anlatısında büyük öneme sahip olan “Sakarya Meydan Muharebesi”, “Kurtuluş Savaşı’nın” başarıya ulaşmasına olanak sağlayan zafer olarak görülmektedir. Bu konu, sekizinci sınıf Türk tarih ders kitabında da “Dirilişin Destanı: Sakarya”⁴⁴² adıyla yer almakta ve Türk-Yunan güçlerinin karşılaştırmalı tablosu eşliğinde anlatılmaktadır (Şekil 17).

	Er	Tüfek	Makineli Tüfek	Top	Kamyon	Uçak
Türk Ordusu	96.326	54.572	825	196	240	2
Yunan Ordusu	120.000	57.000	2768	386	600	18

Şekil 17: Kurtuluş Savaşında Sakarya Meydan Muharebesi

Başol ve diğ., *Age*, 75. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Resme ait orijinal kaynak bilgisi: “Genel Kurmay Bşk., s. 119”.

⁴³⁸ Akdin ve diğ., *age*, 119. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴³⁹ *age*, 118.

⁴⁴⁰ *age*, 125.

⁴⁴¹ *age*.

⁴⁴² Başol ve diğ., *age*, 75. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

Türk anlatısı, “22 gün, 22 gecelik savaştan sonra [...] 13 Eylül 1921 tarihinde Yunan ordusunu[n] Sakarya Nehri’nin batısına”⁴⁴³ çekilmek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Böylece “Sakarya Meydan Savaşı”, “Türk zaferiyle” sonuçlanmıştır⁴⁴⁴:

“Sakarya Meydan Muharebesi, ülkede umutların, coşkuların, güven duygularının yeniden yeşermesine, güçlenmesine yol açmıştır. Bu savaşın sonunda saldırı gücünü yitiren düşman savunma durumuna geçmiştir. Bu savaşla 1683 II. Viyana kuşatmasından sonra başlayan geri çekilme sona ermiştir. Türk yurdunu parçalamak, ele geçirmek isteyenlerin umutları yok olmuştur”.

Sakarya Savaşı ile “Türklerin” ilerleyen konumuna geçmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Bu büyük, “başarı” yüzyıllardır süregelen gerilemenin artık sona erdiğinin ve “Türk askerinin Anadolu’da yenilmezliğini, İstanbul işgal komutanlıklarına ve onların hükümetlerine ispatla[dığının]”⁴⁴⁵ işareti olarak resmedilmektedir. Türk anlatısının *biz* imgesinin inşası noktasında Türklerin *destan yazan* yahut *küllerinden doğan bir ırk* olarak tasvir edilmesi yaygın bir kullanımdır. Bu durumun, “Bir Türk dünyaya bedeldir” basmakalıbının da destekleyicisi olduğu düşünülebilir.

Türk anlatısında Sakarya Savaşı’na ilişkin Yunan imgesi ise bir alıntı eşliğinde sunulmaktadır⁴⁴⁶:

“Sakarya Savaşı’ndan sonra düşman orduları Haymana, Mihaliççik ve Sivrihisar bölgelerini, bize, virane hâlinde bıraktı. O afetlerden arta kalmış halkın, bu taş yığınları arasında, ilk insanlardan farkı yoktur. Bunlar, yarı çıplak halde dolaşüyor; alevin kararttığı harman yerlerinde toprağa, çamura karışmış yanık buğday ve mısır tanelerini iki taş arasında ezerek öğütmeye çalışıyor; adı bilinmez otlardan, ağaç köklerinden kendilerine yiyecek çıkarıyor ve bir yabancının ayak sesini duyunca her biri bir yana kaçıp bir kovuğa saklanıyordu. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban, s. 15.)”.

Yunanların, sivil halka verdikleri zarar ve üzerlerinde bıraktıkları korkunun açıkça görüldüğü metindeki “alev” vurgusu önceki anlatılarla örtüşmekte ve insanların hem savaşın kendisiyle hem de Yunanların alışkanlık dahilinde geçtikleri yerleri ateşe vermeleriyle karşı karşıya kaldıkları bilgisine ulaşılabilmektedir.

Sakarya’da gerçekleşen çarpışma Yunan tarih ders kitaplarında da mevcuttur ve bu savaştan sonra dengelerin tamamen değiştiği gözlenmektedir⁴⁴⁷:

“1921’in yazında Helen askerleri, Ankara’dan birkaç kilometre öncesine, Sakarya Nehri’ne kadar ulaşarak, binlerce ölü ve yaralıya mal olan büyük taarruzu gerçekleştirdiler. Fakat güçlü [bir] direnişle karşılaştılar ve Eskişehir- Kütahya- Afyon Karahisar şehirleri tarafından çizilen

⁴⁴³ *age*, 76.

⁴⁴⁴ Akdin ve diğ., *age*, 126. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁴⁵ *age*, 125.

⁴⁴⁶ Başol ve diğ., *age*, 77. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁴⁷ Λούβη, Ξιφάρδας, *age*, 107. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

hatta geri çekildiler. Orada bir yıl süreyle cephede kaldılar. Fakat oyunun kuralları tersine dönmüştü. Ekonomik, diplomatik ve askeri [açıdan] güçlenen Kemal uzlaşmaz göründü. [...] [Yunanistan’da] ekonomik kriz keskinleşti. Bu koşullarda, Atina hükümeti dışarıda diplomatik ve ekonomik destek aradı ancak sonuçsuz [kaldı]”.

Dışarıda ve içeride büyük sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalan Yunanlar, Sakarya Savaşı’ndan sonra “Türklerle” anlaşmak üzere toplanmışlar ancak bir sonuca ulaşamamışlardır. Görüşmelerin neden sonuçsuz kaldığı Yunan anlatısında açıklanmamaktadır.

Ancak Türk anlatısı, önerilen barış şartlarının “Sevr Barış Antlaşması’nın biraz değiştirilmiş şekli”⁴⁴⁸ olduğunu dile getirmekte ve önerilerin yıllardır savaş meydanlarında çarpışılarak savunulan ilkelerle örtüşmediğini ifade etmektedir.

Yine de iki taraf ateşkes hususunda uzlaşmaya varmış ve Sakarya Savaşı’ndan sonra bir yıl süreyle ordular arasında bir çarpışma yaşanmamıştır.

5.4.3. Türklerin İlerleyişi (1922-1923)

Savaşız dönem ülkelerin ordularını ikmal etmelerine ve onarmalarına fırsat tanımıştır. Bu sessizlik sürecinde Yunan kitapları, “Müttefiklerin” geri çekildiklerini ve artık Türkleri desteklemeye başladıklarını ifade etmektedir: “Küçük Asya’daki durum artık değişmişti. Müttefikler mahvettikleri toprakları terk ettiler. Türkleri desteklemeye başladılar ve onları cephanelerle ikmal etmeye başladılar”⁴⁴⁹.

Bu dönemde Türklerin desteklenmesi, Türk kitaplarında, “sıkıntısı çekilen bazı silahlar da Ruslardan, Fransızlardan ve İtalyanlardan satın alınarak karşılanmaya çalışıldı”⁴⁵⁰ cümlesiyle yer almaktadır.

Her iki ülkenin tarih ders kitaplarında, *İzmir Savaşı’nın* son çarpışmaları aniden başlamaktadır. Yunan anlatısında son Türk taarruzu 13 Ağustos’a tarihlenmektedir⁴⁵¹:

“Kısa bir süre sonra Helen savunması çöktü ve geri çekilme başladı. 27 Ağustos’ta Kemalciler İzmir’e girdiler. Şehir alevlere, şehrin Helen ve Ermeni sakinleri katliama teslim oldu. Helen ordusunun mağlubiyeti, Küçük Asya Helenizminin de sonu demektir. Kurtulabilen Helenler iltica yoluna başvurdular”.

Türk anlatısında ise 26 Ağustos 1922’de top ateşleri başlamakta, “Yunanlılar” Eskişehir yönünden saldırı bekledikleri için taarruz Afyonkarahisar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Hemen ertesi gün, 27 Ağustos’ta “Türk kuvvetleri üstünlüğü

⁴⁴⁸ Akdin ve diğ., *age*, 130. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁴⁹ Ακρόπηç ve diğ., *age*, 221. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴⁵⁰ Akdin ve diğ., *age*, 131. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁵¹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 107. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

ele geçir[ir]”⁴⁵² ve 30 Ağustos’ta Dumlupınar’da “düşmanın ana kuvvetleri imha edil[ir]”⁴⁵³. Türk ordusu, 1 Eylül’de Uşak’a ve Kütahya’ya, ertesi gün de Eskişehir’e girer. Yunan orduları Başkomutanı General Trikopis esir alınır ve ilerleme 9 Eylül’de “İzmir’in kurtarılmasına” kadar sürer. Türk kitapları bu süreçte yaşananları şu şekilde nakletmektedir: “Yunanlılar, çekildikleri kasabaları ve köyleri ateşe verip yakdılar. Yenilgilerinin hıncını, korumasız, masum halktan çıkarmaya çalıştılar. 18 Eylül 1922’de Batı Anadolu, Yunan kuvvetlerinden tamamen temizlendi”⁴⁵⁴. “Böylece, Anadolu’nun sonsuza kadar Türk vatani olarak kalacağı kanıtlanmıştır”⁴⁵⁵.

Türk kitapları “İzmir’in kurtarılmasından” sonra yaşananların insani boyutuna temas etmemektedir. Buradaki en somut imge “İzmir’in Yunanlılar tarafından yakılması” ve sivillere zarar vermeleridir. Oysa Yunan kitapları İzmir’e Türkler girdikten sonra yaşananları aktarmaya görece daha fazla yer ayırmaktadır⁴⁵⁶:

“Helen ordusu batı kıyılarına doğru geri çekilmeye başladı. Türklerin öçlerinden kaçmak için memleketlerini terk eden Helen kalabalığı da onları izledi. 27 Ağustos 1922’de Kemal’in ordusu mültecilerle dolmuş olan İzmir’e girdi ve İzmir’i yaktı. Devamında [yaşanan] katliamlar korkunçtu. Anadolu’nun bütün bölgelerinden ve Pontus’tan Helenler, Türklerin intikamından kurtulmak için gemiye binme umuduyla kıyılarda toplandılar”.

Türklerin 27 Ağustos’ta İzmir’e girmesiyle, Batı Anadolu’dan ve Doğu Karadeniz’den Yunanların, Yunanistan’a kaçmak üzere gemilere binmeye çalıştıkları bu durum, yani “Küçük Asya felaketi, Helenizm için milli yıkımdı. Yüz binlerce Helen memleketlerini terk ettiler, esir alındılar veya yok edildiler. Çok eski[lere] [dayanan] Anadolu Helenizmi kökünden söküldü”⁴⁵⁷. Yunan tarih ders kitaplarında Yunan ordusunun yenilip geri çekilmesini, İzmir’in Türkler tarafından yakılması ve “Küçük Asya, Pontus ve Doğu Trakya Helenlerinin zalim[ce] kovulmaları izle[r]. Bu milli felaket, Hellas’ta iç krize yol aç[mıştır]”⁴⁵⁸. Yunan kitapları, İzmir’de gemilere binmeyi bekleyen sivil Yunan halkını döneme ait bir fotoğraf eşliğinde (Şekil 18), kendilerine Yunanistan tarafından gereken itinanın gösterilmediği ve halkın kaderine terk edildiği bilgisiyle sunmaktadır⁴⁵⁹:

⁴⁵² Başol ve diğ., *age*, 77. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁵³ *age*, 78.

⁴⁵⁴ Akdin ve diğ., *age*, 132. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁵⁵ Tekerek ve diğ., *age*, 55. [4. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

⁴⁵⁶ Ακτύπης ve diğ., *age*, 221. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴⁵⁷ *age*, 222.

⁴⁵⁸ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 91. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴⁵⁹ Ακτύπης ve diğ., *age*, 227. [6. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Aynı alıntı dokuzuncu sınıf Yunan tarih ders kitabında “İltica Yolunda” başlığıyla yer almaktadır. Bkz. Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 107. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

“İZMİR’DEKİ MÜLTECİLİK

Derken mülteciler yaşamlarını kurtarmak için şehre inmişler. Görüyorsun, İzmir’deki Helen askeri komutanlığı tarafından önceki günlerde kallesçe ikna edildikleri gibi Helen ordusunun şehri muhafaza edeceklerine inanıyorlardı. Daha sonra denizdeydiler, tabii ki liman[da] Helen hükümeti halkı almaya iki-üç vapur gönderecekti. Evet, göndermişlerdi [ama] sadece kendininkilerini –İzmir’deki Helen askeri komutanlığındakileri ve Ulusal bankadakileri- alan vapurlar. Ulusal banka şehrimizde şube açmıştı ve şimdi paralarını, kasasını kurtarması gerekiyordu. Paralar için insanların hayatı feda olsun. Kaçmayın dediler bize, yeniden geleceğiz, yaşasın Hellas!

Bütün bu halk iskeleye ve büyük sandalların üzerine yığıldılar. Başlarının çaresine bakmaya [çalışan] ve yarı yolda kalan erkekler, ihtiyar adamlar ve kadınlar, çoluk çocuk... Ve şimdi orada gün batarken, oraya uzanıyorlar, kimisi yanında getirdiği bir yatak örtüsüyle, kimisi bir yorgan ya da bir battaniyeyle. Dudaklar sayıklamalar[la] titriyor. Kıyamet gününü, dünyanın sonunu seyreden fal taşı gibi açılmış gözler...

Κοσμά Πολίτη, Στου Χατζηφράγκου”.

İzmir’e hareket kapsamında Yunanistan’dan gelen Yunanlara ve Osmanlı’nın Hristiyan tebaası olarak hali hazırda İzmir’de ikamet eden Yunanlara farklı davranıldığı ifade edilmektedir. İzmirli sivil Yunanlar, büyük bir coşkuyla karşıladıkları ve desteklerini esirgemedikleri Yunan askerlerine, Yunan hükümeti tarafından öncelik tanınması neticesinde başlarının çaresine bakmak zorunda bırakılmaktadır. İzmir kıyısında yaşanan trajedi, Yunanistan’ın İzmirliileri kurtarmaya geldiklerini söyleyerek başlayan sürecin kendisine ait olanları kurtarmaya dönüşmesiyle sonlanmaktadır.

Şekil 18: İzmir’in Kemalciler tarafından işgalinden sonra Helen mülteciler tedirginlikle kurtarılma yolunu gözlüyorlar. Arkalarında Türk süvarileri ve yanmış binalar fark edilmekte.

Ευαγγελία Λούβη, Δημήτριος Χρ.Ξιφαράς, *Γ’ Γυμνασίον – Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία* (Atina: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009), 107. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Yaklaşık bir ay sonra taraflar Mudanya’da ateşkes görüşmeleri için bir araya gelirler. Türk kitaplarında, bu aşamada yaşanan gelişmelerin odağında Yunanistan’ın görüşmelere katılmaması ve İngiltere tarafından temsil edilmesi bulunmaktadır⁴⁶⁰:

“3 Ekim 1922’de, ateşkes görüşmeleri için Türkiye, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri Mudanya’da bir araya geldiler. Bu görüşmede Türkiye’yi **Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa**, İngiltere’yi **General Harrington** (Herrington), Fransa’yı **General Charpy** (Şarpi), İtalya’yı **General Mombelli** (Mombeli) temsil etti. Yunanistan adına görüşmelere katılacak olan **General Mazarakis** ise kıyıya çıkmamış, konferans sonuna kadar kendilerini Mudanya’ya getiren gemide beklemiştir. Görüşlerini, ateşkes görüşmelerine katılan temsilcilere yazılı olarak bildirmişti”.

“Cephede her türlü saldırıyı yapan Yunan tarafının görüşme masasında yer almamasının sebebi ne olabilir?”.

Metindeki yönlendiriliş, *Yunanların özerk olarak karar veremedikleri ve başkaları tarafından kullanıldıkları* üzerinedir. Buradan hareketle, Türk anlatısının daha önce

⁴⁶⁰ Akdin ve diğ., *age*, 136. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]; Başol ve diğ., *age*, 80. [8. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı]. Koyu renk yazımlar orijinal metinlere aittir.

de ifade ettiği *Yunanların İngilizler tarafından kullanılması* basmakalıbı yinelenerek bir anlamda pekiştirildiği düşünülebilir.

Yunan kitaplarında, Mudanya Ateşkesinin imzalanması zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Yunan hükümeti geri çekilmeyi arzu etmemekte ve Trakya'daki Yunan ordusunu yenilemeye çalışmaktadır. Ancak İngilizler araya girerek Yunanistan'ı ikna eder ve 1919'da başlayan çarpışmalar silsilesi son bulur⁴⁶¹:

“Başlarda devrimci hükümet geri çekilmeye istekli görünmedi. Elbette, muhtemel yeni [bir] Türk taarruzunu göğüslemek için Trakya'daki Helen ordusunu süratle yeniden örgütlediler. Fakat sonunda yeni [bir] savaş hakkında Kemalci tehditlerin ve İngiltere'nin dayanılmaz baskılarının ağırlığı altında, Yunanistan, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye katılmasını öngören Mudanya Mütarekesi'ni (Ekim 1922) kabul etti”.

1923 yılına gelindiğinde ise aylarca süren tartışmalardan sonra 24 Temmuz'da Lozan Antlaşması imzalanır. Yunan kitapları Lozan'daki muhataplarını şu şekilde betimlemektedir:⁴⁶²

“Lozan Konferansı'nda Hellas'ın rakibi artık Osmanlı İmparatorluğu değil, imparatorluğun yıkıntılarından oluşan yeni Türkiye'ydi. 30 Ocak- 12 Şubat 1923 tarihlerinde Hellas ve Türkiye arasında imzalanan ilk anlaşmayla Türkiye'deki Helen Ortodoks Hristiyanların ve Hellas'taki Müslümanların zorunlu mübadelesi [hususunda] anlaşmaya varıldı. Batı Trakya'nın Müslümanları ve Konstantinoupoli'nin ve İmvros⁴⁶³ ile Tenedos⁴⁶⁴ adalarının Helen sakinleri zorunlu değişimden muaf tutuldular. Aynı anlaşmayla Ekümenik Patrikhane'nin Konstantinoupoli'de kalması onaylandı”.

Metindeki nüfus mübadelesi bahsinde, “Türkiye'deki Yunan Ortodoks Hristiyanların ve Yunanistan'daki Müslümanların” karşılıklı zorunlu göçe tâbi tutuldukları bilgisinde yer alan Yunanistan Müslümanları sınıflandırması dikkat çekicidir. Zira buna göre; Türkiye'deki Yunanlar Türkiye'yi terk ederek Yunanistan'a giderken karşılığında Yunanistan'ın Müslümanları Türkiye'ye gelmektedir. Yunan anlatısı “Küçük Asya Savaşı'nı/Felaketini” özetlerken Yunanistan'ı, “1923'te Hellas; askeri açıdan mağlup, siyasi açıdan ikiye bölünmüş, uluslararası açıdan tek başına bırakılmış ve komşu ülkeler tarafından tehdit edilen, ekonomik açıdan sarsılmış ve bir milyondan fazla evsiz ve muhtaç mültecilerden çoğuna bakmakla yükümlü bir ülke”⁴⁶⁵ olarak betimlediği görülmektedir.

⁴⁶¹ Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 108. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴⁶² Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 93. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı]. Aynı bilgi on ikinci sınıf Yunan tarih ders kitaplarında da mevcuttur. Bkz. Λούβη, Ξιφάρας, *age*, 109. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

⁴⁶³ Gökçeada.

⁴⁶⁴ Bozcaada.

⁴⁶⁵ Κολιόπουλος ve diğ., *age*, 93. [12. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Türk anlatısı, nüfus mübadelesi hususunu “Azınlıklar” alt başlığı altında on birinci sınıf tarih ders kitabında ele almaktadır. Buna göre; “Doğu Trakya’daki Türklerle Anadolu’daki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi kararlaştırılmış; fakat İstanbul’daki Rumlarla Batı Trakya’daki Türkler”⁴⁶⁶ bu değişimin dışında bırakılmışlardır.

5.5. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde “Kurtuluş Savaşı/Küçük Asya Felaketi” isimli konu kullanılan dil, söylem ve görsel imgeler açısından incelenmiştir. İlgili konular, Türkiye müfredatında dördüncü, sekizinci, onuncu, ve on birinci sınıflarda, Yunanistan müfredatında ise altı, dokuz ve on ikinci sınıflarda karşımıza çıkmaktadır. Kapsam açısından değerlendirildiğinde Türk anlatısının konuya Yunan anlatısından daha çok yer verdiği görülmüştür.

Türk kitaplarına göre, Yunanlar, dışarıdan aldıkları yardımla önce Yunanistan’ı kurmuş daha sonra Batı Anadolu’yu Yunanistan’a bağlamak istemişlerdir. Bu durum, Türk tarih ders kitaplarının fikir birliği içerisinde olduğu, Yunanların bağımsız hareket edebilen ve kendi başlarına karar verebilen bir ulus olmamaları ile ilgilidir. Yunanlar, her ne kadar özerklikten uzak tanımlansa da Türk toprakları üzerindeki emelleri daimi olarak betimlenmektedir. Buna göre, Yunanlar, Türk vatanına girebilmek için fırsat kollamaktadır. Bu duruma en somut kanıt olarak, Pontus Rum Soykırım Anma Günü ve Soykırım Anıtı gösterilmektedir. Doğu Karadeniz’de yüzyıllarca hoşgörü ve millet anlayışı içerisinde yaşamış olan Yunanların bu bölge ile ne tarihi, ne siyasi ne de nüfus çoğunluğu bakımından bir bağı bulunmamaktadır. Yunanlar bu durumu bilmelerine karşın tarihi manipüle etmektedir.

Türk anlatısının, patrikhaneyi ise soygun, cinayet, tecavüz gibi eylemlerle dolaylı olarak ilintilendirdiği görülmektedir. Bu yönüyle patrikhanenin siyasi niteliği vurgulanmakta ve yerleşik imgeler yinelenmektedir.

Her iki anlatının görüş birliği içerisinde olduğu husus, İzmir harekatı sırasında Yunanların, İngilizler tarafından güdüldüğüdür. İngiltere çıkarları doğrultusunda Yunanları harekete geçirmiş ve belli bir noktaya kadar destek vermiştir. Anlatıların birbirlerinin tam karşısı bir söylem benimsedikleri konu ise İzmir’de çıkan yangın ile

⁴⁶⁶ Akdin ve diğ., *age*, 136. [11. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

ilgilidir. Yunan kitapları, bu eylemin öznesi olarak Türkleri; Türk kitapları ise Yunanları işaret etmektedir.

Yunan anlatısının, Küçük Asya Savaşı konusunda kendi söylem ve konumlandırmalarına odaklandığı; keskin ötekileştirmelerin tercih edilmediği; buna karşılık Türk anlatısında, Türk ulus kimliğinin inşası bakımından önem verilen Milli Mücadele konusunda Yunanların, bu araştırmada incelenen savaşlar içerisinde en yoğun ötekileştirilmeye tâbi tutuldukları ifade edilebilir.

6. SONUÇ

Bireylerin ve toplulukların geçmişle bağlarını sağlayan bellek, ulus devleti olma sürecinde bireyin vatandaşa dönüştürülmesini sağlayan etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Modern devletin, egemenliği ulus üzerinden tanımlaması, bireylere resmi olarak geniş bir özgürlük alanı vaat ederken, güçlü ve yaygın devlet kurumları ile bu özgürlük alanı içeriksizleştirilmiştir. Bu süreçte ortaklıklar ulusal bize, farklılıklar ise soyut ve yapay düşman unsurlara dönüştürülmüştür. Bu noktada geçmişte yaşananlar, kazançlar ve kayıplar top yekun bir aidiyet potası altında eritilerek halklar arasında aşılması güç mesafelerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu mesafenin oluşmasında en önemli aygıtlardan birini kuşkusuz tarih ders kitapları oluşturmaktadır.

Tarih ders kitaplarında aidiyet duygusunun öne çekilmesi, öznel unsur ve değerlere dayalı bir tarzın hâkim olmasına neden olmuştur. Bu durum tarihsel olarak hasım konumuna düşmüş halklar arasında daha da belirgindir. Savaş dönemleri bu bakımdan yalnızca askeri mücadeleleri ifade etmemekte; *biz* ve *ötekinin* yeni nesiller üzerinden yeniden kurgulandığı bir anlatıya sahne olmaktadır. Çünkü savaş dönemleri, siyasal mücadelenin doruğa çıktığı bir çatışma sürecidir. Savaşlar, siyasal tarih açısından çoğu zaman bir varlık/yokluk mücadelesi şeklinde tasvir edildiğinden bütün diğer sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler ikinci plana alınmakta, tarih o ana sabitlenmiş gibi bir tarzla sunulmaktadır.

Tarihsel metinler üzerinde çok güçlü bir şekilde ifade bulan duygusal/destansı anlatım algısal ve psikolojik boşluklar yaratabilecek niteliktedir. Bu anlatı tarzı bireyler üzerinde güvensizlik yaratabilmekte, onları bir korku sarmalının içine çekerek, siyaset aracılığıyla sürekli yeniden üretilen korkularla yaşamak durumunda bırakabilmektedir. *Ötekinin* muğlâk, olağandışı ve bütünüyle haksız gösterilmesi mantıksal mukayeselerden kitlesel öfke gösterilerini sıradanlaştırabilmektedir. Bu durum ise toplumlararası insancıl bakış açısı ve çözüm arayışlarının sekteye uğramasına ve politik radikalizme zemin hazırlamaktadır.

Bu bağlamda, Türk ve Yunan tarih ders kitaplarında askeri mücadeleler incelendiğinde; savaşın yalnızca iki tarafın askerleri arasında değil, siyasi ve manevi liderleri ile devletlerin sahip olduğu iddia edilen değer yargıları ve dinleri arasında da yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla mücadele, fiziksel olarak belirli bir döneme ait olsa bile devamlılık kazanmakta ve yeni nesillere vatandaşlık bilgisi olarak aktarılmaktadır. Savaşların anlatımının yanı sıra ders kitaplarında bu bölümlerin ne ölçüde ağırlıklı olduğu da önemlidir. Türk ve Yunan tarih ders kitaplarında ortak tarih ele alınırken iki toplumun birliktelikleri son derece sınırlı bir yer tutmakta, buna karşın ayrışmalar, çekişmeler, sürtüşmeler ve çarpışmalar gibi zıtlıklar müfredatın ağırlığını oluşturmaktadır.

Tarih bilimini objektif değerlendirme ve sorgulama alanından uzaklaştıran bu yaklaşım pek çok ulus devlet tarafından kullanılan bir yöntemdir. Bunun temelinde ulus kimliğinin aslında toplumsal gerçeklikten kopuk bir inşa süreci olduğu ve bu inşa sürecinde yaratılan öteki olgusunun işlevsel olduğu düşüncesi yatmaktadır. Yaratılan *öteki* yaratılan *özün* doğal sonucudur. Dolayısıyla zıt kutuplar üzerinden tanımlanmakta ve anlaşılmaktadır. Bu sebeple, Hristiyan/Yunan kimliği üzerinden oluşturulan imgeler ile Müslüman/Türk kimliği üzerinden oluşturulan imgeler temelde birbirine tam karşıt noktada konumlandırılmaktadır.

Ders kitaplarında çoğunlukla zaman ve mekân üzerinden yapılan tanımlamalar keskin bir söylem üzerinden betimlenmiştir. Şöyle ki; Konstantinoupoli'nin İşgali'nde Konstantinoupoli, Yunanistan için herhangi bir coğrafi bölge olarak görülmemekte; Yunan ulusunun geçmişini ve geleceğini temsil eden bir coğrafi mekan olarak tasvir edilmektedir. Buna paralel olarak *bu ebedi Yunan toprağının* kaybedildiği dönem, diğer dönemlerden çok daha iz bırakıcı bir anlama tâbi tutulmaktadır. Diğer taraftan İzmir'in İşgali'nde ise İzmir bir şehir olmanın ötekisinde *kutsal Osmanlı/Türk yurdunun* yabancılar tarafından istilaya uğradığı bir mekân haline gelmektedir. Dolayısıyla mekân ve tarih tanımlamaları olağan konumlarından öte tarihin temel taşlarının inşasında seçilmiş konular olarak görülebilir.

Ders kitaplarının ana temaları oluşturulurken çoğu zaman bugünün değer yargıları ve inanışları önem taşımaktadır. Bu durum, *biz* ve *ötekinin* tarihsel vârislerinin doğal ya da olması öngörülen misyonlarının altını çizmektedir. Diğer bir deyişle *biz* ve *ötekinin* ataları ile torunları arasında bir süreklilik tesis ettirilmektedir. Örneğin Türk

ve Yunan ulus devletleşme süreci büyük oranda din üzerinden ayrışmalara sahne olmuştur. Ancak, günümüzde okutulan ders kitapları açısından değerlendirildiğinde Yunan ve Türk *kurtuluş/kuruluş* mücadelelerinde öncelikle etnisite üzerinden bir okuma yapıldığı görülmektedir.

Her iki ülkenin ders kitaplarında kullanılan dil, uluslaşma sürecinde yaşanan mücadelelerin içselleştirilerek travmatik boyutlara ulaşmasına imkân tanımaktadır. Geçmişle bağların duygusal anlatımlarla kurulması bir yandan özdeşleştirmelerin ve idealleştirmelerin; diğer yandan *öze* ve *ötekine* dair imgelerin zihinlerde yerleşmesini sağlamaktadır. Türk tarih ders kitaplarında *öze* dair *hoşgörülü*, *cesur*, *vatansever* ve *yalnız* imgeleri; *ötekine* dair *nankör*, *kukla*, *istilacı* ve *korkak* imgeleri ön plandadır. Yunan tarih ders kitaplarında ise *biz*, *cesur*, *vatansever*, *uygar* ve *yalnız* öteki de *fanatik*, *saldırgan*, *yağmacı* ve *ilkel* olarak betimlenmektedir. Bu tanımlamalar, öğrencilerin doğal olarak seçmeleri gereken tarafı belirgin bir şekilde işaret etmekte ve *ötekini* içerisine hapsedildiği kelimeler üzerinden durağan ve daimi bir profil olarak kalıpyargılar haline getirmektedir.

Kuşkusuz imgelerin sosyal yaşamda ne ölçüde karşılık bulduğu ve günlük yaşamın olağan akışı içerisindeki etkisi yahut etkisizliği ayrıca ampirik bir takım yöntemlerle çalışılmaya değerdir. Bu bakımdan bu çalışma gelecekte yapılabilecek araştırmalara temel oluşturacak niteliktedir.

Türk ve Yunan halkları arasında sorunlu bir dil ile ifade bulan gazete ve televizyon yayınları, siyasal partilerin karşılıklı söylemleri ya da edebi eserlerde Türk ve Yunan karakterlerin sunumu konusunda yapılabilecek imge araştırmaları halkların birbirlerine yönelik bilinçaltını analiz etmek için büyük önem taşımaktadır.

Aynı zamanda siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler toplumlararası mesafeyi ortadan kaldırmakta, özellikle komşu ülkelerin yakın ilişki ve entegrasyonunu kolaylaştırmaktadır. Teknoloji ve entegrasyonun açtığı kapıları geçmişe dayalı kalıpyargıların kapatması toplumsal dinamizmin durağanlığa mahkum edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durağanlığı aşmak için bilimsel ve sosyal gerçeklerle bağlantıyı güçlü bir şekilde tesis edecek tarih ve günce okumalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma tarih ders kitaplarının hedef kitlesi olan öğrenciler üzerinde öteki imgesinin nasıl ve hangi imgeler yoluyla kurulduğunu anlamaya yönelik olarak

yapılmıştır. Kuşkusuz bu çalışma, konuyla ilgili alanda çok yönlü ve karşılaştırmalı pek çok araştırmaya ihtiyaç duyulduğu gerçeğini de ortaya çıkarmıştır.

Sonuçta tarih öğretiminin, toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümlerden bağımsız olarak tasarlanmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Öğretilen tarihin, bilimsel yetkinliği hususunda çok fazla soru olmasına karşın; tarih öğretiminin neden önem taşıdığını ve neden öğrenciler üzerinde büyük etkilere sahip olduğunun düşünüldüğünü anlamak noktasında imgebilim yol göstericidir. Çünkü imgebilim, tarihsel konuların, söylem ve metin analizi yöntemleriyle alt okumalarının yapılabilmesine imkân sağlamaktadır. İmgebilimin perspektifinden, ders kitaplarındaki tarih bilgisi değerlendirildiğinde, öğrenciler üzerinde *ötekine* dair genel geçer kabullerin yaratıldığı mekanizmalar ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz bu noktada aktarılan bilgilerin içeriği kadar eğitim sürecinin erken yaşlarda başlaması ve toplumun bütün bireylerini kapsamaması da etkili olmaktadır.

Son dönemlerde, her iki ülkenin de kendi içerisinde tarih müfredatlarına dair bir takım tartışmalar yaşadığı görülmektedir. Bu tartışmaların salt entelektüel düzeyde kalmadığı aynı zamanda siyasal kurumlar tarafından karşılık bulduğu da ifade edilebilir. Nitekim son dönemde iki ülke arasında prensip olarak kabul edilen tarih ders kitaplarının gözden geçirilmesi konusunda mutabakata varılmış ve *ötekine* ait küçültücü ve aşağılayıcı ifadelerin kaldırılması prensibi benimsenmiştir. Bu yaklaşımda küresel düzlemde yaşanan entegrasyon süreçlerinin ve Avrupa Birliği'nin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira Avrupa Birliği farklı platformlarda bu yöndeki değişiklikleri teşvik etmektedir. Yine de bütün bunların güncel siyasal gelişmelerinin bir zorlaması mı, yoksa uzun dönemde bu iki komşu halkın kendilerini ve ötekilerini yeniden tanıma arayışları mı olacağını siyasal gelişmeler belirleyecektir.

KAYNAKÇA

- Alexiou, Margaret. *After Antiquity: Greek Language, Myth, and Metaphor*. New York: Cornell University Press, 2002. <http://books.google.com.tr/books> [22.09.2010].
- Aslan, Erdal. "Devrim Tarihi Ders Kitapları". *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008: 295-311.
- Auernheimer, Gustav. "Zum Bild der Türkei in Griechenland und Seinen Historischen Voraussetzungen". *Südost-Europa*. Münih: Zeitschrift für Gegenwartsforschung, Haziran 1999: 336-358.
- Beller, Manfred. "Foreword". *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. ed. Manfred Beller, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007: xiii-xvi.
- _____. "Cliché". *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. ed. Manfred Beller, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007: 297-298.
- _____. "Perception, image, imagology". *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. ed. Manfred Beller, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007: 3-17.
- Bilgin, Nuri. "Kimlik Arayışı Olarak Resmi Tarih". *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008: 107-123.
- Bock, Hans Manfred. "Nation als vorgegebene oder vorgestellte Wirklichkeit? Anmerkungen zur Analyse fremdnationaler Identitätszuschreibung". *Florack* (2000): 27 (Aktaran Beller, Manfred. "Perception, image, imagology". *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. ed. Manfred Beller, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007).
- Burke, Peter. *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*. çev. Zeynep Yelçe. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, 13.
- Büse, Kunigunde. "Die Darstellung Des Griechisch-Türkischen Konflikts in Griechischen Schulbüchern". *Münchner Zeitschrift für Balkan-kunde*. Münih: Mart 1980: 1-23.
- Calotychos, Vangelis. *Modern Greece-A Cultural Poetics*. Oxford: Berg Publisher, 2003. <http://books.google.com.tr/books> [04.03.2010].

- Chew III, William L. "Literature, History and the Social Sciences? A Historical-Imagological Approach to Franco-American Stereotypes". *National Stereotypes in Perspective Americans in France, Frenchmen in Amerika*. ed. William L. Chew III. Amsterdam: Rodopi, 2001: 1-55. <http://books.google.com.tr/books> [18.05.2011].
- Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi*. çev. Dilek Şendil. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Council Of Europe Education and Languages History Teaching, "The Image of the Other in History Teaching", http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Projects/Image/ImageDescriptionProject_en.asp#TopOfPage [01.10.2010].
- Dark, Ken. "The Byzantine Church and Monastery of St Mary Peribleptos in Istanbul". *The Burlington Magazine*. c. 141. s. 1160. Londra: The Burlington Magazine Publications, Kasım 1999: 656-664. <http://www.jstor.org/stable/888553> [28.03.2010].
- Debord, Guy. "Society of the Spectacle". *Images: A Reader*. ed. Sunil Manghani, Arthur Piper, Jon Simons. London: Sage Publications, 2006: 69-70. <http://books.google.com.tr/books> [18.05.2011].
- Dellal Akpınar, Nevide. "Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim - I". *Evrensel Kültür Dergisi, Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi*. s. 103. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, Temmuz, 2000: 19-22.
- Đerić, Gordana. "Development of stereotypes – multidisciplinary approach". http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Djeric_en.pdf [01.05.2011].
- "Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Projesi Bulgular ve Tavsiyeler Raporu, Ocak 2009". http://www.tarihvakfi.org.tr/dkih/download/bulgular_tavsiyeler_raporu.pdf [02.02.2010].
- Dragonas, Thalia. "Tehdit Altındaki Milli Kimlikle Başa Çıkmak". *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 113-125.
- Erkman Akerson, Fatma. *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual, 2005.
- Ertürk, Bayram E. "Türkiye’de Ortaokul I. Sınıf (6. Sınıf) Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi". *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008: 233-255.
- Eurydice. "National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms, GREECE". European Commission, 2010: 1-13. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_EL_EN.pdf [03.04.2011].
- _____. "Structures of Education and Training Systems in Europe, GREECE".

- European Commission, 2009/2010: 20-57.
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_EL_EN.pdf [03.04.2011].
- _____. “Organisation of the education system in Greece”. European Commission, 2009/2010: 9-252. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/EL_EN.pdf [03.04.2011].
- _____. “Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi”. European Commission, 2009/2010: 8-326.
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/TR_TR.pdf [03.04.2011].
- _____. “National Summary Sheets on Education Systems in Europe and Ongoing Reforms-TURKEY”. European Commission, 2010: 1-7.
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_TR_EN.pdf [03.04.2011].
- _____. “Avrupa'da Eğitim ve Öğretim Sistemlerinin Yapısı, Türkiye”. European Commission, 2009/2010): 5-42.
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_TR_TR.pdf [03.04.2011].
- Fer, Seval. *Öğretim Tasarımı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2009.
- Frangoudaki, Anna. “Tarih Ders Kitaplarında Ulusal ‘Ben’ Ve Ulusal ‘Öteki’”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 96-106.
- Galt, John, ESQ. *The Life of Lord Byron*. New York: J & J Harper: 1831.
<http://www.google.com/books> [10.12.2010].
- Göktürk, Akşit. *Çeviri: Dillerin Dili*. 5. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2004.
- Günay, Necla. “Filik-i Eterya Cemiyeti”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. c. 6. s. 1. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2005: 263–287.
http://kefad.ahievran.edu.tr/archieve/pdfiler/Cilt6Sayi1/JKEF_6_1_2005_263_287.pdf [19.06.2010].
- Güvenç, Bozkurt. “Tarihi Perspektifte Kimlik Sorunu Özdeşimlerini Belirleyen Bazı Etkenler”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 23-30.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet. *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*. çev. İhsan Catay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
- _____. “İstanbul in Geschichte und Vorstellungswelt der orthodoxen Völker Ost- und Südosteuropas”. *İstanbul: vom imperialen Herrschersitz zur Megapolis. Historiographische Betrachtungen zu Gesellschaft, Institutionen und Räumen*. ed. Yavuz Köse. München: Martin Meidenbauer, 2006: 39-68.

- Hanbel, Ahmed. *Müsned IV*. 225 (Aktaran T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/diyaret/nisan1999/hutbe4.htm> [19.01.2010].
- Harlak, Hacer. *Önyargılar*. İstanbul: Sistem Yayınları, 2000.
- Iggers, Georg G. *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*. 3. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Jelavich, Barbara. *History of the Balkans*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. <http://books.google.com.tr/books> [16.05.2010].
- Kabapınar, Yücel. “Kredili Sistem ve Lise Tarih Ders Kitapları”. *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008: 212-228.
- Karskens, Machiel. “Alterity as Defect: On the Logic of the Mechanism of Exclusion”. *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship*. ed. Raymond Corbey, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 1991: 75-91. <http://books.google.com.tr/books> [29.04.2011].
- Kaya, Hayrettin, Dilara Kahyaoğlu, Ayşe Çetiner, Mutlu Öztürk, Nüket Eren. “National Report: Turkey”. *Improvement Of Balkan History Textbooks Project Reports*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2002: 156-205.
- Keser, Bilge. “Osmanlı Devleti’nde Martolos Teşkilatı”. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. s. 12. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1999: 267-275. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/viewFile/1799/1798> [07.06.2010].
- Knoll, Paul W. “Poland as ‘Antemurale Christianitatis’ in the Late Middle Ages”. *The Catholic Historical Review*. c. 60. s. 3. Washington: Catholic University of America Press, Ekim 1974: 381-401. <http://www.jstor.org/stable/25019573> [24.03.2010].
- Kocabaşoğlu, Uygur. “Açılış”. *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması 2-3 Aralık 2000 ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi Ankara*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000: 1-4.
- Kolstø, Pål. “Assessing the role of historical myths in modern societies”. University of Oslo. <http://folk.uio.no/palk/Paper%20Assessing%20myths.htm> [24.03.2010].
- Koullapis, Lory Gregory. “Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve Unesco’nun Önerileri”. *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008): 273-283.
- Koulouri, Christina, Dimitris Giannakopoulos, Vassiliki Sakka, Athena Syriatou. “National Report: Greece”. *Improvement Of Balkan History Textbooks Project Reports*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2002: 95-125.
- _____. “Tarih Öğretiminde Ayrımcılığın İki Yüzü: Failler ve Kurbanlar”. *Tarihin Kötüye Kullanımı, “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle*

Yüzleşmek” Sempozyumu Oslo, Norveç / 28-30 Haziran 1999. çev. Nurettin Elhüseyini. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003: 102-112.

Kouzelis, Gerassimos. “Ulusal Kimliğin Yapısı: Yunan Eğitim Sisteminde Öğretmenlerin Ulusal ‘Ben’ ve Ulusal ‘Öteki’ni Temsilleri”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995.* 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 106-113.

Köksal, Hüseyin. “İlkçağ’da Vatandaşlık Eğitimi Olarak Tarih Öğretimi”. *Kastamonu Eğitim Dergisi.* c. 15 s. 1. Mart 2007: 271-278.
<http://www.kefdergi.com/pdf/Cilt-15-No1-2007Mart/271hkoksak.pdf>
[05.05.2011].

Kula, Onur Bilge. *Alman Kültüründe Türk İmgesi I.* Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.

Kuran Burçoğlu, Nedret. “İmagoloji Nedir?”. *Boğaziçi Üniversitesinden Haberler Dergisi.* s. 1. Ocak, 1994: 1-5.

Leerssen, Joep. ““Imagology: History and Method”, *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters.* ed. Manfred Beller, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007: 17-33.

_____. “The downward pull of cultural essentialism”. *Image into identity. Constructing and assigning identity in a culture of modernity.* ed. Michael Wintle. Amsterdam: Rodopi, 2006: 31-52. <http://books.google.com.tr/books>
[20.05.2010].

_____. “Echoes and Images: Reflections upon Foreign Space”. *Alterity, Identity, Image: Selves and Others in Society and Scholarship.* ed. Raymond Corbey, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 1991: 123-139. <http://books.google.com.tr/books>
[17.05.2011].

Logvinov, Michail. “Studia Imagologica: Zwei Methodologische Ansätze zur Komparatischen Imagologie”. *Germanistisches Jahrbuch GUS ‘Das Wort’.* (2003): 204 (Aktaran Bölükmeşe, Engin. “Barbara Frischmuth’un ‘Das Verschwinden Des Schattens IN Der Sonne’ Eseri ile Emine Sevgi Özdamar’ın ‘Seltsame Sterne Starren Zur Erde’ Eserlerinde Yabancı İmgesi”. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2009).

Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi.* 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Mackie, Diane M. David L. Hamilton, Joshua Susskind, Francine Rosselli. “Social Psychological Foundations of Stereotype Formation”. *Stereotypes & Stereotyping.* ed. C. Neil Macrae, Charles Stangor, Miles Hewstone. New York: The Guilford Press, 1996: 41-79. <http://books.google.com.tr/books> [24.04.2011].

Maier, Robert. “Otoriter veya Totaliter Bir Geçmişle Nasıl Hesaplaşılır? Ders Kitabı Yazarlarının Önündeki Sorunlar”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995.* 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı

- Yurt Yayınları, 1998: 13-23.
- Millas, Herkül. *Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- _____. “Türk Ders Kitaplarında ‘Yunanlılar’: Bütünleştirici Bir Yaklaşım”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 254-265.
- _____. “History Textbooks in Greece and Turkey”. *History Workshop Journal*. Oxford: Oxford University Press, 1991 Spring: 21-33.
- Mitler, Louis. “The Genoese in Galata: 1453-1682”. *International Journal of Middle East Studies*. c. 10. s. 1. Cambridge: Cambridge University Press, Şubat 1979: 71-91. <http://www.jstor.org/stable/162479> [23.02.2010].
- Moyle, Lachlan R. “An imagological survey of Britain and the British and Germany and the Germans in German and British cartoons and caricatures, 1945 - 2000” Doktora Tezi. Fachbereich Sprach- und Literaturwissenschaft Universität Osnabrück, 2004.
- Neumann, Christoph K. “Tarihin Yararı ve Zararı Olarak Türk Kimliği: Bir Akademik Deneme”. *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008: 98-107.
- Nicolle, David. “Constantinople 1453”. *The Fall of Constantinople - The Ottoman Conquest of Byzantium*. ed. David Nicole, John Haldon, Stephen Turnbull. Oxford: Osprey Publishing, 2007: 174-244. <http://books.google.com.tr/books> [22.02.2010].
- Oktay, Cahit. “Zirvelerin Adamı”. http://www.mezun.com/mezunusa/Icerik/Columnists/mezun_Columnists/printArticle.cfm?COLUMNISTID=1168&ARTICLE=2218 [06.05.2009].
- Oran, Baskın. “1919-1923: Kurtuluş Yılları”. *Türk Dış Politikası*. ed. Baskın Oran, c. 1. 13. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008: 97-110.
- Osborne, John, Michael Wintle. “The Construction and Allocation of Identity through Images and Imagery: an Introduction”. *Image into identity. Constructing and assigning identity in a culture of modernity*. ed. Michael Wintle. Amsterdam: Rodopi, 2006: 15-16, <http://books.google.com.tr/books> [23.05.2010].
- Öçalan, Muharrem. “Çocuk Algılamasında İmgelerin Önemi, Eğitimbilimsel Açıdan Çocuk Edebiyatında İmge Kullanımı”. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/muharrem_ocalan_cocuk_imge.pdf [07.03.2009].
- Özbaran, Salih. “Neden ve Nasıl Tarih?”. *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008: 25-34.

- _____. "Giriş". *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*. ed. Salih Özbaran. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2008: 1-23.
- Özkırımlı, Umut, Spyros A. Sofos. *Tormented by History Nationalism in Greece and Turkey*. London: Hurst & Company, 2008.
- Paker, Turan. "Ben ve Öteki" bağlamında İngiliz Dili ve Türk Dili Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Türk ve İngilizlere bakışı". *Uluslararası İmgebilim Sempozyumu: Ötekinin Sunumlarındaki Algılama Farklılıkları, 26-28 Nisan 2004*. ed. Serhat Ulağlı. Muğla: Muğla Üniversitesi, 2004: 275-288.
- Pingel, Falk. "Tarihsel Anılar ve Çok Etnisiteli Bir Bağlamda Tarih Ders Kitapları: Bazı Deneyimler". *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 134-141.
- _____. "Unesco Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision". 2. bs. UNESCO, 2010. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001171/117188e.pdf> [20.01.2011].
- _____. "Unesco Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision". George Eckert Institute for International Textbook Revision, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. http://www.mp.gov.rs/resursi/dokumenti/dok92-eng-UNESCO_guidebook_textbook.pdf [23.09.2010].
- Podeh, Elie. *The Arab-Israeli conflict in Israeli History Textbooks 1948-2000*. New York: Bergin & Garvey, 2002. <http://books.google.com.tr/books> [08.12.2010].
- Potter, Pitman B. *Introduction to the Study of International Organization*. New York: Appleton-Century-Crofts, 2007, <http://books.google.com.tr/books> [08.12.2010].
- Rifat, Mehmet. *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları, 1992.
- Rioufol, Ivan. *Le Figaro*. 19 Aralık 2004 (Aktaran AB Haber Brüksel). <http://www.abhaber.com/haber.php?id=2528>
- Robins, Kevin. "Tradition and Translation: National Culture in its Global Context". *Representing the Nation: A reader Histories, Heritage and Museums*. ed. David Boswell, Jessica Evans. London: Routledge, 1999: 15-33. <http://books.google.com.tr/books> [02.05.2011].
- Runciman, Steven. *Die Eroberung Konstantinopels 1453*. München, 2005, 185 (Aktaran Hacısalihoğlu, Mehmet. "İstanbul in Geschichte und Vorstellungswelt der orthodoxen Völker Ost- und Südosteuropas". *İstanbul: vom imperialen Herrschersitz zur Megapolis. Historiographische Betrachtungen zu Gesellschaft, Institutionen und Räumen*. ed. Yavuz Köse. München: Martin Meidenbauer, 2006).
- Safran, Mustafa, Bahri Ata. "Barışçı Tarih Öğretimi Üzerine Çalışmalar: Türkiye'deki Tarih Ders Kitaplarında Yunanlılara İlişkin İfadelelere Yönelik Öğrenci Görüşleri". www.acikarsiv.gazi.edu.tr/dosya/BARISCITARIH.doc

[10.05.2011].

Shibutani, Tamotsu, Kian M. Kwan. *Ethnic Stratification: A Comparative Approach*. New York: Macmillan, 1965, 383-384 (Aktaran Yumul, Arus. “Ermeniler: Millet-i Sadıka mı, Beşinci Kol mu, Geçmişin Yadigârları mı?”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998).

Silier, Orhan. “III. Oturum, Avrupa’da ve Türkiye’de Son Onyıllarda Tarih Eğitimi ve Ders Kitaplarının İyileştirilmesi Çabaları”. *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması, Atölye 1, 2-3 Aralık 2000, ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi Ankara*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000: 79-87.

Smith, Michael Llewellyn. *Yunan Düşü*. çev. Halim İnal. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002.

Stangor, Charles. “Conceptualizing Stereotypes and Prejudice”. *Stereotypes and Prejudice*. ed. Charles Stangor. Philadelphia: Taylor & Francis Group, 2000: 17-20. <http://books.google.com.tr/books> [17.05.2011].

Stanzel, Franz K. *Europäer: Ein imagologischer Essay*. Heidelberg, 1997, 11 (Aktaran Leerssen, Joep. “Imagology: History and Method”. *Imagology The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. ed. Manfred Beller, Joep Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007).

Stathis, Penelope, Nilüfer Çağlar. “Yunan [Ve Türk] Tarih Ders Kitaplarında ‘Ben’ ve ‘Öteki’ İmgeleri”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 125-134.

Stradling, Robert. “20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli?”. *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar: Avrupalı-Türkiyeli Tarih Eğitmcileri Buluşması Ekim 2001-Kasım 2002*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003: 90-107.

Şimşek, Ahmet. “Türkiye’de Tarih Öğretiminin Ulusallığı ve Avrupa Merkezilikçiliği”. <http://www.tsadergisi.org/arsiv/nisan2007/01.pdf> [17.11.2009].

Şişman, Mehmet. *Eğitim Bilimine Giriş*. 5. bs. Ankara: Pegem, 2009.

Tekeli, İlhan. “Tarihyazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 34-43.

Tekeli, Sevim. *Modern Bilimin Doğuşunda Bizans’ın Etkisi*. Ankara: Bilim Tarihi Kürsüsü, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, 1975.

Tsoukalas, Constantine. “European Modernity and Greek National Identity”. *Journal of Southern Europe and the Balkans*. vol. 1. s. 1. London: Taylor&Francis, Mayıs 1999.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı. www.meb.gov.tr [24.05.2011].

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. <http://ttkb.meb.gov.tr/> [08.09.2010].

Ulağı, Serhat. *İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş*. Ankara: Sinemis Yayıncılık, 2006.

Wirth, Laurent. “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek”. *Tarihin Kötüye Kullanımı, “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek” Sempozyumu Oslo, Norveç / 28-30 Haziran 1999*. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003: 18-59.

“Wolfgang Höpken (Georg-Eckert-Institute for International Textbook Research, Braunschweig, Germany) History-Textbooks and Reconciliation – Preconditions and Experiences in a Comparative Perspective, World-Bank meeting, November 11th, Washington, D.C.”. http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1121703274255/1439264-1126807073059/World_Bank.pdf [22.01.2010].

Yıldız, Süleyman. “Made in Germany İmgesi”. *Bellek Mekân İmge*. ed. Mahmut Karakuş, Meral Oraliş. İstanbul: Multilingual, 2006: 112-131.

Yumul, Arus. “Ermeniler: Millet-i Sadıka mı, Beşinci Kol mu, Geçmişin Yadigârları mı?”. *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995*. 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998: 85-96.

Yunanistan Cumhuriyeti Eğitim, Yaşam Boyu Öğrenim ve Din İşleri Bakanlığı. <http://www.ypepth.gr/> [04.03.2010].

Yunanistan Cumhuriyeti Eğitsel Kitaplar Yayıncılık Teşkilatı (OEDB). <http://www.oedb.gr:8080/portal> [10.03.2010].

Yunanistan Cumhuriyeti Eğitim Araştırma Merkezi (KEE). <http://kee.ideke.edu.gr/> [26.03.2010].

Yunanistan Cumhuriyeti Pedagoji Enstitüsü (PI). <http://www.pi-schools.gr/> [01.04.2010].

Zijdeveld, Anton C. "On the Nature and Functions of Clichés". *Erstarrtes Denken: Studien zu Klischee, Stereotyp und Vorurteil in englischsprachiger Literatur*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1987: 26-41. <http://books.google.com.tr/books> [23.06.2010].

Türk Tarih Ders Kitapları

Akđin, İdris, Muhittin Çakmak, Mustafa Genç. *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Lise 3. 5. bs.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

Başol, Samettin, Tuğrul Yıldırım, Miyase Koyuncu, Abdullah Yıldız, Ömer Faruk Evirgen. *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. 2. bs.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

Cazgır, Vicdan, İlhan Genç, Mehmet Çelik, Celal Genç, Şenol Türedi. *Ortaöğretim Tarih 10*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

Genç, Emine, Mecit Mümin Polat, Samettin Başol, Niyazi Kaya, Hikmet Azer, Sevil Gökçe, Miyase Koyuncu, Abdulcelil Gök, Abdullah Yıldız, Dilek Yılmaz, Adem Özcan. *Sosyal Bilgiler 6*. 4.bs. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

Karagöz, Demet, Meltem Tekerek, Niyazi Kaya, Hikmet Azer, Melek Derya Alıç, Bekir Yılbat, Miyase Koyuncu, Kadir Ulusoy. *Sosyal Bilgiler 5*. 5.bs. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

Okur, Yasemin, İlhan Genç, Tuğrul Özcan, Mevlüt Yurtbay, Akın Sever. *Ortaöğretim Tarih 9*. 2. bs. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

_____, Akın Sever, Ertan Aydın, Hakan Kızıltan, Mehmet Aksoy, Mehmet Öztürk. *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 12*, 5. bs. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

Polat, Mecit Mümin, Niyazi Kaya, Miyase Koyuncu, Adem Özcan. *Sosyal Bilgiler 7*. 3.bs. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009.

Tekerek, Meltem, Niyazi Kaya, Melek Derya Alıç, Bekir Yılbat, Tuğrul Yıldırım, Miyase Koyuncu, Kadir Ulusoy. *Sosyal Bilgiler 4*. 5. bs. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2009. [4. Sınıf Türk Tarih Ders Kitabı].

Yunan Tarih Ders Kitapları

Ακτύπης, Διονύσιος, Αριστείδης Βελαλίδης, Μαρία Καϊλα, Θεόδωρος Κατσουλάκος, Γιάννης Παπαρηγορίου, Κώστας Χωρεάνθης. *Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού – Στα Νεότερα Χρόνια* Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009.

Ασημομύτης, Βασίλης. *Ιστορία Ε' Δημοτικού – Στα Βυζαντινά Χρόνια*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 1990, 201 (Aktaran Hacısalıhoğlu, Mehmet. "İstanbul in Geschichte und Vorstellungswelt der orthodoxen Völker Ost- und Südosteuropas". *Istanbul: vom imperialen Herrschersitz zur Megapolis. Historiographische Betrachtungen zu Gesellschaft, Institutionen und Räumen*. ed. Yavuz Köse. München: Martin Meidenbauer, 2006). [Kullanımdan kaldırılmış olan 5. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Γλεντής, Στέφανος, Ελευθέριος Μαραγκουδάκης, Νίκος Νικολόπουλος, Μαρία Νικολοπούλου. *Ιστορία Ε' Δημοτικού – Στα Βυζαντινά Χρόνια*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008.

Δημητρούκας, Ιωάννης, Θουκυδίδης Ιωάννου. *Β' Γυμνασίου – Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2008.

_____, Θουκυδίδης Ιωάννου, Κώστας Μπαρούτας. *Β' Γενικού Λυκείου – Ιστορία του Μεσαιωνικού και του Νεότερου Κόσμου 565-1815*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009.

Κατσουλάκος, Θεόδωρος, Ιφιγένεια Καρυώτη, Μαρία Λένα, Χριστίνα Κατσάρου. *Ιστορία Δ' Δημοτικού – Στα Αρχαία Χρόνια*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009.

_____, Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά, Βασίλειος Σκουλάτος. *Α' Γυμνασίου – Αρχαία Ιστορία*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009.

Κολιόπουλος, Ιωάννης, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Θεόδωρος Νημάς, Χάρις Σκολινάκη-Χελιώτη. *Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου – Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου*. Αττίνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009.

Λούβη, Ευαγγελία, Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς. *Γ' Γυμνασίου – Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία*. Αττίνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009. [9. Sınıf Yunan Tarih Ders Kitabı].

Μαϊστρέλλης, Στρατής, Ελένη Καλύβη, Μαρίνα Μιχαήλ. *Ιστορία Γ' Δημοτικού – Από τη Μυθολογία στην Ιστορία*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009.

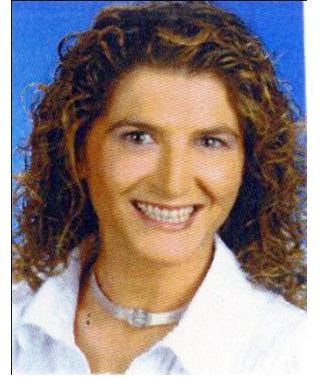
Μαστραπάς, Αντώνης. *Α' Τάξη Γενικού Λυκείου – Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009.

Sözlükler

Dini Kavramlar Sözlüğü. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.

Türk Dil Kurumu Türkçe Büyük Sözlük. <http://tdkterim.gov.tr>.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı Betül Ayanoglu

Erişim Bilgileri Boyalık Köyü, Atak Sokak
No: 7 Durusu - Çatalca - İstanbul

E-posta bayanoglu@hotmail.com

Öğrenim Durumu

Derece	Bölüm	Üniversite	Yıl
Lisans	Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı	İstanbul Üniversitesi	2007
Lisans	İngilizce Mütercim Tercümanlık	İstanbul Üniversitesi	2008

Ödüller

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Birincisi (2007)

Kitap Çevirisi

Γιώργος Βαλασιάδης (Yorgos Valasiadis), *Το Χαμάμ (Hamam)*, Αρμίδα 2008,
Yunancadan çev. Betül Ayanoglu, 310s., Pan Yayıncılık, Şubat 2011.

Eğitim Sertifikaları

2010 – 2011 Yıldız Teknik Üniversitesi, Sürekli Eğitim Merkezi
İngilizce Öğretmenlik Pedagojik Formasyon Eğitimi.

İstanbul Üniversitesi, Afette Rehber Çevirmen (ARÇ) eğitimi kapsamında İstanbul Valiliği, Sivil Savunma Arama ve Kurtarma Birlik Müdürlüğü'nün Aralık 2009'da düzenlediği 25 saatlik "Temel Arama Kurtarma Eğitimi"

Yeditepe Üniversitesi, Bilkom Eğitim Programları - Apple Masaüstü Video Pro Eğitimi-2004
Final Cut Pro, DVD Studio Pro, Shake, Motion Eğitimi

Yeditepe Üniversitesi, Bilkom Eğitim Programları - Masaüstü Video Pro Eğitimi-
2003

Final Cut Pro, DVD Studio Semineri, Mac OS X, X Serve Semineri

Profesyonel Deneyimler:

2007 – 2009	İzmit Uğur Dershanesi Yabancı Dil Sınavına (YDS) Hazırlık Kursu Öğretmenliği
2000 – 2006	Free Lance Yönetmen Yardımcısı Görev Alınan Bazı Projeler: 12 Eylül Partileri Belgeseli, Demirdağın Atlıları Belgeseli, 1 Mayıs Belgeseli, Beko ile Dünya Yemekleri, İGDAŞ Hizmet İçi Eğitim Filmleri, Ereğli Demir Çelik (ERDEMİR) Tanıtım Filmi, Lezzet Pınarım Yemek Programı, Yoksa Siz Hala Yemek Programı, Çocuk Oyunu, Özkan’la Kaç Para, Ballı Pazar, Aziz Üstel Show, Müjdat Gezen’le Pazar Şöleni...
1998 – 2000 Ultra Prima	Akademi Production, Yapım / Yönetim Yardımcısı Görev Alınan Bazı Projeler: Ariel Matik Reklam Filmleri, Reklam Filmleri DYO Garantili Boya Lansman, Unica-Sana Margarin Reklam Filmi, Star Gazetesi Lansman, Asabi Gazetesi Lansman, Türk Seramik Sanayii Belgeseli, Ferrari World Tour F355, Hava Harp Okulu Tanıtım Filmi, Gölge Oyunu Siyasi Belgesel, Katılsana Yarışsana Yemek Programı, Pişir Pişirebilirsen Yemek Programı, Reyting Hamdi, İnce İnce Yasemince, Riziko Bilgi Yarışması...
1996 – 1997	Time Bilgi İşlem Ürünleri Robot Operatör Sistemleri / Teknik Danışman
1995 – 1996	American Airlines Ticketing Department